

De geboorte van Jan Klaassen

Jan J. Klant

bron

Jan J. Klant, *De geboorte van Jan Klaassen*. De Bezige Bij, Amsterdam 1971 (4de druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/klan001gebo01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Zwarte zwanen

Mijn biografen zijn het er niet over eens waar en wanneer ik ben geboren. Bij allen heerst onzekerheid en sommigen hebben zelfs hun toevlucht moeten nemen tot een vergelijkende studie van oeroude overleveringen en wonderbaarlijke legenden om hun speculatieve theorieën aannemelijk te maken. Anderen liggen des nachts te woelen in hun bed en vragen zich af: wat is waarheid? terwijl zij worden gekweld door een pijnigend besef van onmacht en steeds dieper invretende twijfel. Men bestrijdt elkaar in geschriften en ingezonden stukken in de kranten, genootschappen worden opgericht om door gemeenschappelijk optreden aan een zienswijze kracht bij te zetten en zelfs het staatkundig leven wordt vertroebeld door de onbeslechte twisten omtrent mijn afkomst en geboorte.

Ik heb daarom besloten, teneinde te voorkomen dat nog meer lieden om hun afwijkende mening zullen worden vervolgd, zelf het enige ware relaas te geven van mijn geboorte.

Want wat ik zeker weet is dat ik, Jan Klaassen, het leven ben begonnen in een poppenkast.

Ik herinner mij nog de Dam en het carillon van het Paleis, de mensen die bleven staan en de kinderen met hun molentjes en ballonnen. Waar zijn al deze dagen van het voorjaar, de zomer en de vroege herfst, de wolken boven de huizen, de grijze regen op de grijze

steentjes van het plein en de zon, die flikkert in de ruiten der sigarenwinkels en café's?

Men heeft zoveel herinneringen als men zijn leven begint, te veel, want zij veroorzaken, zoals algemeen bekend, ons heimwee naar de gewesten van weleer, dat onbestemd verlangen naar bovenwolkse huiveringen en het grauwe licht van de voortijd. Het heimwee voedt zich echter slechts met preferente herinneringen, want in ogenblikken dat ik 's nachts wakker schrik, voel ik weer de Hand, die mij dwong, en hoor ik weer de Stem, die voor mij sprak, en de angst, waarvan ik mij voorgoed bevrijd waande, beroert mij weer met zijn koude vingers. Ik voel mij weer leeg, zonder ziel en zonder vlees, alleen bestaande uit kleren en een harde, verweerde houten kop. Ik was hol van binnen en dankte alles aan de Man. Het leven kwam van Beneden en keerde daarheen terug, waar Hij hurkte in eeuwigheid en ons nietige wezens dirigeerde in een kort en smartelijk bestaan. Ik voel weer de vreesachtige diepe eerbied voor het Lagere en de heilige verachting voor het hogere, die wereld van betrekkelijkheid en vergankelijkheid, van waar wij een korte tijd blikten in de ruimte tussen het Paleis en Peek & Cloppenburg. Niets dan schijn deze haastige gestalten die voorbijgaan, die worden uitgespuwd door het Damrak en de Nieuwendijk en opgeslokt door Rokin en Kalverstraat. Zij blijven even staan met een schimachtig bleek gelaat, geven een cent en zijn alweer verdwenen. Het zijn slechts fantomen, die in een oogwenk zijn weggeleden. Uit welke grillige fantasie zijn zij gesproten? Het hogere is het gebied van hulpeloos fladderende

vlinders, die sterven op de dag van hun geboorte, van onbestendige wolken, die zwellen en scheuren, die worden gekneed en verstrooid zonder sporen na te laten, van potloden op wanhopig eenzame schrijftafels, die kleine stompjes worden met uitgekauwde kwasten, van waterplekken op het tapijt, die opdrogen en vergeten worden. Dichter bij het Lagere komt men als men achter zich ziet, naar de herberg 'In de ton' en naar mijn huis, dat op een slappe vergeten coulisse is geschilderd. Nog dichter er bij als men Katrijn op haar harde kop slaat en de Dood ontmoet. Maar het aller dichtst als men denkt aan de Diepte, waarin men niet durft kijken, die men zoveel mogelijk negeert, maar die er is, waarin wij onderduiken in bewusteloosheid en waaruit wij oprijzen vol van belustheid en boosaardige plannen, daar waar de Man schuilt en de Aap woont, die soms omhoog klimt en de wereld van het hogere eigenzinnig verstoort als Gezondene van de Man.

Is het een wonder, als men dag aan dag in deze wereld opkomt en ondergaat, gelijk de zon aan de hemel, als men tienmaal per dag hetzelfde leven leidt, met dezelfde mensen vecht, als een machteloze, gedreven door de Hand, die regeert en met je doet wat Hij wil, is het een wonder dat iemand dan de lust bekruipt te ontsnappen? Steeds meer verlangend zag ik uit naar een middel dat mij in staat zou stellen er vandoor te gaan. Het is echter moeilijk te leren zwemmen, als er geen zwemmeester is en geen zwemmers van wie je de kunst kunt afkijken. Maar het is mogelijk in een andere wereld te ontkomen. Het komt aan, zoals de

wijsgeer zegt, op de bevrijdende daad en ik ben het bewijs van zijn stelling.

Ik had opgemerkt dat er ogenblikken waren in mijn bestaan waarin de wereld van de poppenkast en die van de Dam, met al zijn wolken, huizen en voorbijgangers, in elkaar vervloeiden. Want soms viel er een rukwind op de Dam en trok aan de gordijnen. Alle stemmen verwoeien, uit de coulissen speelde het carillon en van verre, van de Oude Zijds Voorburgwal, hoorde men het gekijf van Katrijn. Gedurende één ogenblik verstart alles in een schaterlach en men begrijpt veel van de lantarens, die op de hoeken staan en van eenzame, donkere pakhuizen op de stille grachten. De Hand vermagert tot wat ijzerdraad en van de Bijenkorf en alle huizen op de Vijgendam zou men de muren kunnen wegschuiven, zodat er een balkengeraamte overblijft en daartussen zullen de dassen, de sokken, blouses en damesonderkieren warrelen en de grammofoonplaten, de vaasjes en andere snuisterijen naar beneden kletteren op de grond, temidden van mayonnaise en haringslaatjes. Alleen de kinderballonnetjes zullen bevrijd worden en regelrecht naar de hemel stijgen om engeltjes te worden bij God. Zelfs het gegiechel van achttienjarige meisjes, die naar mij staan te kijken, blijft even in hun keel borrelen, zoals water doet in een fluitketel vóór het koken gaat, en zij beseffen gelukkig niet dat zij binnenkort zullen sterven. Een jongeman wist zich het zweet van zijn voorhoofd en hoort het belletje overgaan van een winkeltje in de uitgestorven straat van een oeroude stad, als het donker wordt en de kinderen in de verte spelen, maar

de stad ligt reeds vele eeuwen onder het woestijnzand bedolven. zo'n ogenblik moet men kunnen aangrijpen en als de werelden zich herstellen, moet men kunnen mee teruggliden met de wereld tot welke men niet behoort. Het duurt, dank zij het gevoel voor orde en regel, dat iedere burger bezit, nooit meer dan een seconde. Daarom moet men er vlug bij zijn en snel handelen.

Dertig jaren heb ik moeten oefenen en wachten vóór ik ontsnappen kon. Want het eist een zeer bijzondere inspanning, die ik moeilijk kan beschrijven. Zij is anders dan de inspanning die nodig is om een piano te verschuiven, anders ook dan die welke wij ons getroosten om de provincies van Java uit het hoofd te leren of een differentiaalvergelijking op te lossen. Zeker is dat een Duitser er nooit toe in staat zal zijn, want het is een inspanning waarbij geen gewicht te pas komt en geen krampachtige of heldhaftige houding. Het is eigenlijk meer een ontspanning, het loslaten van een spanning, die men niet vermoedt te bezitten, het laten schieten van een rem, die ons terughoudt van gebieden die wij nooit betraden. Men kan er zich niet systematisch op toeleggen en toch moet men zich onderwerpen aan een systeem van langdurige en moeilijke oefening. Ik kan er geen andere regel voor geven dan dat men voortdurend moet tasten, nu eens bier, dan weer daar. Nooit mag men tevreden zijn met het bereikte, steeds moet men verder tasten, het vroegere verwerpend en het tegelijk in zich opnemend. Van iedere pool moet men de tegenpool trachten te vinden, van iedere beweging de omkeer,

van het nabije wat er achter verscholen ligt, van het licht het duister dat het verdringt, van het vluchtige wat daarin aan zekerheid is, van het eenvoudige wat daarin gecompliceerd is en na lange tijd voelt men dat men dichterbij komt en tenslotte komt eens het ogenblik, dat men zegt: ik kan het en begrijp het niet. Maar als men het kan, moet men nog heel lang wachten op de gunstige gelegenheid, want rukwinden zijn zeldzaam en de bijzondere rukwinden, waardoor de werelden in elkander schuiven als twee treinen bij een botsing, komen niet meer dan twee- of driemaal per jaar voor en er zijn zelfs jaren zonder deze rukwinden. En dan komt het er nog op aan dat men tijdens zo'n rukwind boven is en niet levenloos Beneden ligt. Zelfs als alle omstandigheden gunstig zijn, is men er nog niet, want men moet nog leren wat men zich verworven heeft toe te passen en men moet zich vele mislukkingen getroosten, want telkens is er een kleinigheid, die anders verloopt dan men had verwacht. Soms is men er bijna en men waant zich reeds vrij, maar men heeft zijn aandacht te vroeg laten verslappen en wordt weer teruggesleurd. Het is zo moeilijk het gehele gecompliceerde systeem van ontspanning en aandacht zich, in één of twee seconden, te laten voltrekken! Het kan daarom wel meer dan dertig jaren geduurd hebben vóór ik er in slaagde te ontkomen.

Hoe en wanneer het gebeurd is, weet ik niet nauwkeurig meer. Wat mij daarvan nog voor de geest staat is slechts vaag. Alleen herinner ik mij heel goed dat ik het gevoel had alsof ik een stomp tegen mijn neus kreeg en voorover naar beneden viel uit een dakgoot.

Ook zegt men dat er kometen zijn voorbijgevlogen en dat ik het gezang der Sirenen heb gehoord, maar ik houd het voor mogelijk dat dit een toevoeging is van dichters, die ik later heb gelezen. Ik durf slechts met stelligheid verklaren dat er juist luchtalarm was en ik vermoed daarom, dat het gezang der Sirenen een tekstverminking is van een copiïst, die van de details der twintigste eeuwse beschaving niet op de hoogte was. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om allen die zich geroepen zullen voelen nog eenmaal mijn geschiedenis te boek te stellen, met klem te verbieden dat zij een beschrijving zullen geven van visioenen die ik had en van bovenaardse machten die ik aanschouwde. Dat zij zich beperken tot de stomp tegen mijn neus en de dakgoot. Zij kunnen bij de beschrijving daarvan uitweiden zoveel als zij willen. Laten zij het maar beproeven! Men moet vele stompen tegen zijn neus gehad hebben en uit vele dakgoten zijn gevallen om het te kunnen.

Toen het veiligsignaal werd gefloten, stond ik midden op de Dam en niemand herkende mij, maar ik was bang dat de Hand mij zou terugvoeren en dat de Stem mij zou roepen en repte mij langs de krantenjongens naar de Kalverstraat, waar ik één werd met de menigte. Nu komt dus het ogenblik voor de uitroep: eindelijk vrij! enz. Ik sla die over, maar laat mijn biografen hier de vrije hand. Ik haastte mij voort als maar zoekend naar een urinoir, want ik werd gekweld door een aandrang die ik nog nimmer had gevoeld. Eindelijk vond ik er een bij de Munttoren, een zo groot als een koestal en toch moest men er in de rij gaan staan,

want de bioscopen gingen juist uit. Er heerste daar de ernstige en eensgezinde sfeer van geestverwanten, bijna zo plechtig als in het portaal van een kerk. Ik las de uit vele tijden daterende inscripties, deze spontane uitingen der volksziel en toen ik terugkwam, wist ik bijna alles van het leven.

Ik slenterde terug langs het Singel en toen ik op het Koningsplein kwam, zag ik een vrouw, die Lyda heette. Zij was verkoopster in een warenhuis en vertaalde in haar vrije tijd de gedichten van Rilke en Valéry. Wij voerden een gesprek over Stendhal, dat nogal onsamenhangend was, en besloten in een cafetaria te gaan eten. Ik verzweg haar wie ik was, want ik had een achterdocht tegen ieder en vermoedde in elke voorbijganger een handlanger van de Man, die mij zou kunnen verraden. Ook was het mij niet ontgaan dat er biljetten waren aangeplakt, waarop werd bekend gemaakt dat tienduizend gulden was uitgelooft voor wie mij zou aanbrenge. Zelfs Lyda vertrouwde ik niet volkomen en ik trachtte haar voorzichtig te polsen door het gesprek te sturen in een richting, die ik tegelijk trachtte te vermijden. Maar ze had mij door en zei: 'Ik weet wel wie je bent. Ik vind Jan een mooie naam en zal je niet verraden.' De tranen sprongen mij in de ogen. Wat zijn vrouwen toch diepvoelende wezens!

Toen wij het cafetaria verlieten, zag ik dat de premie inmiddels was verhoogd tot honderdduizend gulden en ik keek haar huiverend aan. Maar zij glimlachte en, als raadde ze mijn gedachten, zei ze: 'Wat is geld?' Ja, niet voor niets was Lyda mijn eerste grote liefde. Zij was bereid voor mij alles te offeren.

Het was donker geworden. Wij gingen langs de Leidsegracht en op een brug stonden wij stil. Ik was bang dat zij nu mijn hand zou grijpen en zeggen: ‘Hou je van me?’ Maar ze zei slechts: ‘Hèhè, wat heb ik gegeten.’ ‘Ik ook,’ fluisterde ik met een van ontroering schorre stem. Stendhal waren wij, godzijdank, vergeten. We keken naar beneden in de gracht en zagen een grote zwarte rat zwemmen.

Ik zei:

*Zwarte zwanen zwemmen in het water
En varen eenzaam naar hun dood,
Want zwanen zijn nimmer zo verlaten
Als bij't dromen in het avondrood.*

En zij zong:

*De saxofoon van min buurman
Speelt de ganse nacht,
Terwijl mijn buurman zelf
In zijn bed ligt en lacht.*

Ik kon haar wel zoenen om dat ‘ligt en lacht’ en deed het dus. Toen sprak ik:

*Jouw zoenen zijn als zwanen
Die zwemmen door mijn nacht,
Jouw ogen drijven in het water,
Dat licht als je lacht.*

Vanwege het welbehagen dat ik bij mijn eigen woor-

den ondervond, herhaalde ik ze en liet vooral het ritme van de vierde regel goed uitkomen. Zij was een ogenblik als gehypnotiseerd door de bezwerende macht van mijn taal en ik zag slechts het wit van haar ogen nog blikkieren. Dit bracht mij buiten mijzelve en in vervoering sprak ik verder:

*Maar wat zijn zwanen bij een echte zoen?
 Als ik barrevoets ga, heb ik niets aan woorden:
 Ik ben tevreden met een oude schoen.
 Maar met één schoen verkeer ik nog in nood:
 'k Ben pas gelukkig met een tweede
 En als schoenen zoenen zijn, ben 'k duizendpoot.*

Zo zijn we heel lang doorgedaan daar op die brag, tot wij elkander weer tegenkwamen in haar zolderkamertje.

Toen ik mijn hemd naast het hare zag hangen in het maanlicht heb ik het leven voor het eerst geprezen en heb ik gedacht: het is toch goed van vlees te zijn en niet van hout en lappen, het is toch goed te verzinken in duisternis en te bloeien als een zwarte bloem. Mijn handen weten nu zoveel en mijn buik en mijn voeten. Ik begrijp zelfs de stoel die voor het lichte venster staat en mijn schoenen met hun armzalige veters. Ik houd van de deur als hij opengaat en als hij dichtgaat, van de gordijnen, die rillen in het maanlicht en van de tafel, die altijd zijn kalmte bewaart en ons de wijsheid schenkt van zijn lange mijmeringen. En nog veel meer dacht ik, dat ik later wel eens zal vertellen.

De volgende morgen aten wij geroosterd brood met

veel boter en zoute haring en Lyda zei: ‘Nu moet je gaan, Jan Klaassen, en niet meer terugkeren, want je bent een dichter.’

Zo moest deze vrouw niet alleen honderdduizend gulden derven, maar ook mij. En ik ging een lange trap of en ben het leven begonnen.

Evert en van Nellen

Er zijn er die geboren worden met een breuk of zomersproeten, ik ben geboren met een gebrek aan geld en dat heeft mij veel last veroorzaakt, want ik heb al spoedig ontdekt dat men dat moet hebben om te kunnen leven. Er was voor mij niemand om van te erven en dat is toch vrijwel de enige manier om zonder veel schade geld geschonken te krijgen. Hoe dikwijls heb ik niet verlangd naar een kinderloze oom of tante met veel vermogen en gehele namiddagen heb ik er van gedroomd, wat ik met hun geld zou doen. Ik heb zelfs sonnetten geschreven over een rijke opa, om in de leemte te voorzien. Maar wat geeft een sonnet? Men krijgt er geen werkelijke opa door.

Zo stond ik al vroeg voor de noodzaak in mijn levensonderhoud te voorzien. Ik ben begonnen met liedjes te zingen op de hoek van een straat, telkens omziende of er niet een agent in de buurt was, want om liedjes te mogen zingen moet men een diploma hebben dat van staatswege wordt uitgereikt. Zelfs na jarenlange harde studie heeft men weinig kans dit diploma te verwerven. Daarom ben ik gaan zingen zonder diploma, trotserend de bestraffende blik van beginselvaste voorbijgangers en de vervolging van politie-agenten, rechters en cipers ten spijt.

Op een miezerige dag stond ik op de hoek van een steegje in de Kalverstraat en zong:

*Hoort, gij burgers, die hier gaat,
Ik zal u wat vertellen,
Alles dat er is geschied
Met Evert en van Nellen.
Evert schoot de konijnen dood,
Maar zijn baas die was van Nellen.
Die at daarom het vlees
En verkocht toen ook de vellen.
Voor Evert was alleen de staart,
De rest was voor van Nellen.
Maar toen Evert honger kreeg,
Had hij met hem te stellen.
Maar hoort, gij burgers, die hier gaat,
Ik zal u wat vertellen,
Wat er verder is geschied
Met Evert en van Nellen.
Wij gaan een firma stichten,
Zei de slimmerik van Nellen,
Wij zijn nu compagnons,
Jij schiet, ik eet en handel in de vellen,
Wij delen nu samen de winst.
Ik ben tevreden met wat vlees en vellen,
De rest krijg jij: alle benen en de staart,
Zei de slimmerik van Nellen.
Maar hoort, gij burgers, die hier gaat,
Ik zal u wat vertellen,
Wat er toen is geschied
Met Evert en van Nellen.*

Toen ik zover was, kwam er een agent aan en ik ben nooit te weten kunnen komen,
hoe het is afgelopen

met Evert en van Nellen.

Ik vluchtte langs de Reguliersbreestraat, dwars door een draaikolk van mensen voor Tuschinski, naar het Rembrandtsplein, waar ik mij verschool achter het standbeeld. Ik zag politie-agenten te paard in wilde draf voorbijrennen, even later gevolgd door de motorpolitie, maar geen der agenten kwam op de gedachte mij achter het standbeeld te zoeken.

Toen al hun moeite vergeefs was, gingen zij, getard door de medelijdende lachjes der toeschouwers, hun woede koelen op de menigte. Er stopte een politieauto, waaruit twintig gehelmde agenten sprongen, die met hun gummiknuppels insloegen op de samscholingen op het plein. Enige ogenblikken zag men de verwrongen smoelen der lachende en schreeuwende agenten, juffrouwen gilden, opgeschoten jongens vloekten, deftige heren werden vuurrood van woede en protesteerden heftig. Een man met een pet op gaf een agent een kaakslag, maar zeeg zelf ineen door een knuppelslag op zijn hoofd. Een robuuste dame, die luidkeels riep: 'Leve de vrijheid!' werd door drie agenten in een arrestantenauto gehesen. De mensen holden naar alle kanten weg, paarden steigerden, een auto reed het trottoir op en verbrijzelde een kiosk, men hoorde gerinkel van glas, stoelen en tafeltjes voor de café's werden ondersteboven gelopen en achter de ruiten zag men drukdoende mensen hevig gebaren en zich verdringen om niets van het boeiend schouwspel te missen. Een oplettend toeschouwer had de commissaris van politie in hoogst eigen persoon kunnen zien, die zich op een hoek van het plein had geposteerd

en zelf de leiding der operatie op zich had genomen, rustig bevelen uitdelend aan zijn wakkere mannen en tegelijk enige nieuwsgierige, neuspeuterende en hongerige journalisten te woord staand.

De verwarring duurde slechts kort en plotseling werd het doodstil op het plein. De agenten waren weggetrokken en geen burger ging meer voorbij. Maar ook de stilte duurde kort, want zij werd verbroken door een geluid dat ik boven de daken hoorde aanzwellen en dat uit verschillende stadsdelen tegelijk scheen op te stijgen. Het leek op een lied, maar ik ben er niet zeker van. Het gaf mij een zeer onbestemd gevoel en de kranten gaven er de volgende dag zeer verschillende lezingen van. Volgens de ene was het de strijdzang der komende niet te stuiten vrijheid, volgens de andere het overwinningslied van het ordelievend Amsterdam, door de eeuwen heen vermaard om zijn zin voor vrijheid en rechtvaardigheid. Weer andere nieuwsbladen namen een tussenstandpunt in en één blad durfde zelfs beweren dat het een eskader vliegtuigen is geweest. Het gevolg van dit alles was een heftige krantenpolemieek die twee maanden heeft geduurd.

Nauwelijks was het geluid weggestorven of alles ging op het plein weer zijn gewone gang. Alleen de ruïne van de kiosk en enige gebroken ruiten op het Thorbeckeplein herinnerden nog aan de strijd, die zojuist was gestreden. Pas toen het donker was geworden, verliet ik mijn schuilplaats en zette mijn bedrijf voort. Ik klampte de voorbijgangers aan en fluisterde: 'Mijnheer, wilt u een liedje horen?' En als ze belangstelling toonden, nam ik ze mee naar een stil steegje, en zei

een gedicht op. Meestal gaven ze dan een dubbeltje, behalve als zij dronken waren of ontroerd. In zo'n geval kreeg ik wel eens een tientje, maar werkelijk dronken of ontroerde mensen zijn er weinig op deze wereld. Ik begrijp dat niet, want ik zelf sta altijd op de grens van dronkenschap. Ik heb maar een heel klein schokje nodig om werkelijk dronken te zijn en verweer mij dagelijks tegen de ontroeringen die mij lucifersdoosjes op het trottoir en winkeltjes in troosteloze straatjes bezorgen. Ziet clan niemand hoe ontlusterd en eenzaam ze zijn en toch zo volkomen in hun beslotenheid? Zo liep ik dus eigenlijk te zoeken naar een geestverwant, iemand die even gauw als ik dronken is of ontroerd en als ik het tientje had ontvangen, dacht ik: dat was er weer een als ik, die weet hoe geheimzinnig eenzame lucifersdoosjes en kleine winkeltjes met wilde belletjes zijn.

Toen ik twee tientjes en twintig dubbeltjes had ontvangen, ging ik een café binnen en daar had het kleine voorval plaats, dat door al mijn biografen, als zijnde typerend voor mijn goedhartigheid, wordt vermeld. Er zat de bekende arme tobber, die zojuist zijn weekloon had verloren met het biljarten en niet naar huis durfde gaan, waar zijn hongerige vrouw en kinderen hem wachtten. Hij bewoog mij tot medelijden, beloofde beterschap en ontving van mij de tientjes, die hij eveneens verspeelde, waarna hij welgemoed en opgelucht huiswaarts ging. Ik zelf had tranen in mijn ogen van louter edelaardigheid en ging daarom van de dubbeltjes jenever drinken en brood met spiegeleieren eten.

Toen ik had gegeten, ontdekte ik aan een tafeltje tegenover mij een beer, die onafgebroken naar mij keek. Ik had het gevoel hem eerder te hebben ontmoet, maar ik wist niet meer of hij de onbekende was die ik iedere morgen op straat tegenkom of een oude vriend, die ik in lange tijd niet heb gezien. Hij wendde zijn blik niet of als ik in zijn richting keek, maar gaf geen enkel teken van herkenning. Zorgvuldig vermeed ik het verder naar hem te kijken en probeerde te demonstreren hoe volkomen ik mij op mijn gemak gevoelde door met een rustig en elegant gebaar een sigaret te roken.

Toen ik wilde afrekenen, had ik niet genoeg geld bij me, maar de heer stond al naast mijn tafeltje en gaf de kellner een paar guldens. Zijn visitekaartje lag op het bierviltje: 'Mr S. Duivel, directeur.' Ik stond op om mij voor te stellen en zei: 'Jan Klaassen, poète maudit.' 'Dat zie ik,' zei hij, 'gaat u even met mij mee.' Wij stapten in een taxi en langs troepjes luidruchtige, dronken lieden reden wij weg. 'Mooi weer,' zei de heer Duivel gedachteloos. 'Ja,' antwoordde ik, 'maar niet zo mooi als gister.' 'Nee,' zei hij na een poosje, 'toen was het zachter.' 'Maar meer wind,' zei ik weer na een pauze en zo gingen wij enige tijd door met op langzame wijze onze denkbeelden te preciseren. Toen wij de formule in haar geheel hadden uitgesproken, stopte de taxi voor een groot kantoorgebouw, dat in de donkere nacht wel op een kasteel geleek.

De directeur opende de deur en ging mij voor om de schakelaar van het licht te zoeken. Opeens zag ik een ruim trappenhuis voor mij. Wij gingen een trap op en

een gang langs. De directeur opende een deur en knipte het licht aan in een grote kantoorzaal. Er stonden veel lege tafels en bureaus met stoelen netjes er voor geplaatst. Achter de ramen stond een glimmende zwarte nacht en ik vroeg: ‘Staan er mensen voor de ruiten te kijken?’ De directeur antwoordde niet op mijn vraag, maar zei: ‘Nu is het stil en alles is ordelijk opgeborgen, maar overdag is het hier één en al bedrijvigheid,’ en hij knipte het licht weer uit.

Toen wij het gebouw waren binnengegaan, had ik in de verte een schrijfmachine horen ratelen met nerveuze hysterische schokken. Dit geluid was steeds sterker geworden naarmate wij verder gingen door het gebouw. Ik begreep plotseling dat het dit onregelmatig gerikketik was dat alles hier, het roodbruin linoleum op de trappen, de stalen archiefkasten, stoelen en tafels in de lokalen en de kalenders aan de wanden, bijeenhield. Alles bestaat dank zij de ban van dit magische geluid. Als het zou zwijgen, zou het gehele kantoorgebouw vervloeien in een vochtige zwarte mist.

Wij kwamen door een glazen deur in een gang die belegd was met een dikke, zachte loper en aan het einde daarvan was een deur waar ‘Directie’ op stond. Het geluid van de schrijfmachine was nu dichtbij. De heer Duivel opende de deur en wij traden in een ruime kamer, met kostbare tapijten en gordijnen en een enorm groot bureau. In een aangrenzend vertrek, waarvan de schuifdeuren waren opengeschoven, zat een spichtige juffrouw voor een schrijfmachine. Zij die hier in het hoist van de nacht verwoed zat te tikken, was dus de ziel van het gebouw.

‘U ziet hoe druk ik het heb,’ zei de directeur met een zucht, terwijl hij op zijn secretaresse wees, ‘neemt u plaats. Tijdens het aangename gesprek, dat ik met u heb gehad, heb ik u voldoende leren kennen om te weten dat mijn aanbieding bij u in de smaak zal vallen. Zet die Lyda maar uit uw hoofd. Dat is geen partij voor u. Het is nu de tijd verstandig te worden en te denken aan de toekomst. U mag geen gunstige kansen verzuimen. Of denkt u dat het zo verder kan gaan? Op straat voor een paar centen zingen, door de politie gegrepen worden, in de gevangenis worden gezet, weer vrijkomen, door niemand meer worden aangekeken en sterven van honger en kou? Dat houdt immers geen mens uit? Wat u nodig hebt is een rustig bestaan gewijd aan regelmatige arbeid, een goede vrouw en een vast salaris, dat u behoedt voor veel ongemak. Iedere avond en bovendien zaterdagmiddag en de gehele zondag houdt u over om u te wijden aan uw liefhebberijen en u zult dat met des te meer plezier doen, als u weet dat u die vrije tijd wordt geschonken als beloning voor produktieve arbeid ten bate van uw medemensen.

Niets is zo plezierig als de vruchten van zijn eigen werk te genieten en zelfs de meest vervelende arbeid wordt aangenaam door dat besef. U moet zich met beide voeten op de begane grond zetten. In luchtkastelen kan men niet leven, in een gezellige woning van zes gulden per week, als men zelf zijn kost weet te verdienen, wel.’ ‘Maar mijnheer Duivel,’ stamelde ik, ‘de vrijheid...’ ‘De vrijheid is niet hetzelfde als losbandigheid, jongeman,’ antwoordde hij rad, terwijl hij me vaderlijk over

zijn ontzaglijk bureau aankeek. ‘De vrijheid is het besef van noodzakelijkheid. Hoe meer u gebonden bent en hoe meer u het zult inzien, des te vrijer zult u zich voelen. De vrijheid is niet een feit, het is een naam voor een feit en het doet er niet toe welk feit het is, als u het maar de naam geeft. Voelt u zich nu vrij? Nee immers. U gevoelt u ongelukkig en geslagen door het lot. U haalt u te veel muizenissen in uw hoofd. De eerste de beste kantoorklerk, die zaterdagavonds met zijn meisje naar de bioscoop gaat en zondagmiddags naar een voetbalwedstrijd is vrijer en gelukkiger dan u. Men is pas vrij als men werkt, als men zijn plichten heeft en als men geen tijd heeft te piekeren over kleinigheden en wissewasjes. De vrijheid die u zoekt, bestaat niet. Men is pas vrij als men zich wijs maakt vrij te zijn en wie verstandig is maakt zich dat dus wijs. Het hele probleem van de vrijheid heeft met de kwestie die wij nu bespreken, dus niets te maken.’

‘De poëzie,’ zei ik stotterend, terwijl ik een kleur kreeg en de tranen mij in de ogen schoten.

‘Ook de poëzie heeft hier niets mee uit te staan. U kunt, wat mij betreft, zoveel versjes schrijven als u wenst, als u het maar niet onder het werk doet. Ik begin nu wel grijze haren te krijgen door het werk en de zorgen, maar ik ben ook jong geweest. Ik heb ook mijn idealen gehad en ik vind het heel goed dat een jong mens ze heeft, maar mijn idealen hebben mij nog nooit verhinderd mijn werk te doen. U zult ook wel eens inzien dat de ware poëzie is gelegen in de arbeid, in het vervullen van uw plichten jegens uw naasten. Laten wij eens aannemen dat u een dichter bent, wat ik niet geloof,

want, ondanks uw lange haren en vuile nagels, bent u net als ieder ander, dan staat u, volgens mij, heel wat hoger als u er een bent die eerlijk zijn brood verdient dan een die door bedelen aan de kost komt. De arbeid zal u gezonde ideeën verschaffen, niet los van de werkelijkheid en zal u nader brengen tot het ware levensinzicht. Nergens doet u zoveel mensenkennis op als op een kantoor. Met de meest uiteenlopende mensentypen: collega's, cliënten, relaties, overheidspersonen enz. enz., komt u in aanraking. Bedenk eens wat een stof daar voor het grijpen ligt. Eerst zo zult u het leven leren kennen van zijn ware kant en in staat zijn de gemeenschap te verrijken met edele, begrijpelijke, verheven gedachten, waarvan een opvoedende kracht uitgaat.'

Ik barstte nu geheel in tranen uit. De heer Duivel liet mij rustig uithuilen en stak een sigaar op. Toen ik tot bedaren was gekomen, sprak hij verder: 'Het is verre van mij het hogere in de mens te ontkennen, maar ik ben gewoon mijn voorstellen op strikt zakelijke basis te doen. Mijn ervaring van vele jaren is dat dit helemaal niet wil zeggen dat het menselijke daardoor wordt buitengesloten. Als ik zakelijk ben heeft dat altijd een menselijke achtergrond. Laten wij dus zakelijk blijven. U moet niet denken dat ik u tot iets wil verplichten. Wat ik heb gezegd moet u beschouwen als een voorstel dat u vrij bent aan te nemen of niet. Wat ik u aanbied is geld, een vrouw, een onbezorgd bestaan. In ruil daarvoor vraag ik slechts een klein gedeelte van uw tijd. Als u mij dat beschikbaar stelt, garandeer ik u dat u jaarlijks salarisverhoging zult krijgen, dat u binnen

een jaar een lieve vrouw zult vinden die u geheel zal zijn toegewijd, dat u rustig uw bovenwoningje zult kunnen bewonen met tenminste twee schemerlampen, tien zogenaamde schilderijtjes en zelfs een eigen schrijftafel en een boekenkastje. U kunt het aannemen of niet. Juffrouw, brengt u mij even het contract.'

De juffrouw hield op met tikken en ik zag de kamer langzaam in een nevel verdwijnen; het laatst zag ik de gordijnen die opzij woeien, mijnheer Duivel met zijn gehele kolossale bureau omarmden en hem meesleurden in de duisternis. Maar langzaam doemde de kamer weer op, de heer Duivel zat breeduit achter zijn bureau en keek mij aan en ik hoorde de juffrouw weer tikken. Voor mij lag het contract. Langzaam - zoals in de wereldliteratuur en alle schouwburgen van Europa en Amerika gebruikelijk is - nam ik de pen op die naast het papier lag en in een onderdeel van een seconde schoot mij nog te binnen hoe ik in de nacht met Lyda heb gedacht: wij liggen op een klein wit eiland, voorbij aan de verste kust. Toen zette ik mijn zwierige handtekening.

Katrijn

De volgende morgen begon ik mijn loopbaan op het kantoor van de heer Duivel. Ik kreeg een plaats aan een tafel, in de zaal die ik 's nachts had gezien, temidden van veel mensen die gebogen zaten over boeken en papieren. Hoevelen van hen zal ik niet al op straat en in de tram hebben ontmoet, dacht ik, maar ik had nooit vermoed dat ze eigenlijk zó zijn. Zij zijn bezeten door een vreemde hartstocht, die zij met veel moeite matigen en die hen zachtjes doet praten of plotseling doet opstaan met een bundel papieren in hun hand en haastig en prevelend naar een ander vertrek doet gaan. Penhouders en telefoons zijn hun zo vertrouwd, dat zij er bijna achteloos mee omgaan, maar hun voorgewende nonchalance kan hun subliem meesterschap niet verbergen. Wat zou het doel zijn van hun geheimzinnig bedrijf? Ik vroeg het een bleke mijnheer, met een klein snorretje, die mijn chef was en mij had gezegd wat ik moest doen. Hij vertelde mij uitvoerig wat het doel was van het kantoor, maar ik begreep er niets van en alle handelingen met papieren en boeken, die ik om mij heen zich zag voltrekken, bleven er even raadselachtig door. ‘Waarom zijn ze hier zo ernstig?’ vroeg ik verder. Hij bloosde en zei: ‘Dat zult u wel merken, als u hier een tijdje gewerkt hebt.’ ‘Ik begrijp,’ zei ik, ‘dat al deze mensen, net als ik, een contract met mijnheer Duivel hebben gesloten en hem een deel van hun tijd hebben verkocht. Ik begrijp dus dat zij het doen, maar niet

waarom zij het zó doen. Wat beweegt hen?’ ‘Zo behoort het gedaan te worden,’ zei de chef, die zich duidelijk niet op zijn gemak gevoelde, ‘zo wil mijnheer Duivel het.’ ‘Maar hoe komt het, dat zij het kennen?’ vroeg ik weer. Doch de chef ging met meer in op mijn vragen en begon mij het formulier D 25 te verklaren, dat ik voortaan te behandelen zou krijgen.

Toen hij me alleen had gelaten met mijn werk, dacht ik na over wat hij had gezegd en het vermoeden rees bij me dat het iets zeer bijzonders moest zijn wat deze mensen wisten, waarover zij niet durfden spreken, maar dat hen voortdreef en met een heilige ernst bezielde. Het leek op de ernst waarmee men gezamenlijk in de kerk langzaam en galmend zingt, waarmee men spreekt over de roeping der kunst en waarmee in een gezin met vier flinke dochters de was wordt gedaan. Zij die deze ernst kennen zijn te benijden, want zij hebben in hun borst een eigenaardig, zacht trillend gevoel, dat aangenaam aandoet, en sommigen van hen, bij wie het zeer sterk is, worden er door opgetild en krijgen er een verende tred door. Na mijn ervaring met de chef durfde ik echter niemand vragen of hij dit gevoel in zijn borst had.

Tegen de middag kwam er een ogenblik dat zij plotseling veranderden. Ze gingen gemakkelijk achterover leunen op hun stoel en aten boterhammen uit een papiertje. De meisjes praatten over hun kousen en bleke slungels liepen fluitend door de gangen. Nu kan men de stallen bezichtigen, dacht ik, en langs de woonwagens wandelen, waar de artiesten zitten aardappelen te schillen en hun voeten te wassen. Een uurtje

later ging alles weer zijn gewone gang. Slechts eenmaal nog werd die dag de spanning gebroken, toen plotseling iedereen begon te lachen - ik wist niet waarom en vroeg mij of of het om mij was - maar het gelach verstierf onmiddellijk, toen de chef, die even de zaal had verlaten, weer binnen kwam en zijn voorhoofd fronste. Men hoorde het lachen weggezogen worden door de deur en ik dacht: nu golft het door de gang, rolt de trap af en wordt vervolgens door de portier door de draaideur weggemalen.

Lange tijd heb ik geworsteld met het raadsel, hoe het kwam dat men op het kantoor van mijnheer Duivel zo boeiend en uitvoerig kon spreken over debet- en creditposten. Toen brak er een grauwe herfstdag aan met veel regen en wind en donkere schemering in de hoeken. Op die dag vergat ik het vragen en ontdekte het geheim. Want alleen zij begrijpen het die er niet naar vragen. Men moet zijn werk doen zonder zich te verwonderen, men moet afstand hebben gedaan van alles en kunnen geloven dat de wereld is geschapen terwille van het formulier D 25. Als men dat begrijpt, begrijpt men ook de ernst, want het is de verheven ernst van een spel. Na die onvergetelijke herfstdag kon het gebeuren, dat ik mijn chef eenmaal hoorde zeggen: 'Mijnheer Klaassen is een van onze beste D 25-specialisten.' Deze woorden vervulden mij van trots en nog meer verheven ernst. Want is er iets ernstiger dan een spel, dat met betoemde hartstocht en voile persoonlijke inzet wordt bedreven?

Van de veertig mensen die in dezelfde ruimte bij elkaar zaten, waren er maar een paar D 25-specialisten,

de overige waren specialisten in andere formulieren. Er waren vele groepjes, ieder met zijn eigen ritueel en code en met een eigen chef, die weer onder een hogere chef stond. Soms kwam de directeur zelf binnen met een gast en toonde hem de werkzaamheden. Dan verrichtten wij vol trots op onnavolgbare wijze de bliksemsnelle handgrepen met de formulieren. Wij spraken elkaar aan in vaktermen, zetten grillige parafen, trokken kaarsrechte lijnen op lijsten en bladerden in zwaargebonden boeken. Wij hielden een edele wedstrijd in toegewijdeheid en gewichtigheid, prevelden de vluchtigste getallen, woelden met onze vingers in de dossiers en probeerden op te vallen door wilskrachtige en intelligente gelaatsuitdrukkingen. Eenmaal werden wij gefilmd en, naar verluidt, heeft het publiek in Hamilton (Australië) ons, tijdens de vertoning van het journaal, spontaan toegejuicht.

Niet alles evenwel hebben de burgers van Hamilton kunnen zien. Want soms gebeurden er dingen van een ontzaglijke en beslissende betekenis, die uitsluitend voor een ingewijde met een uiterst fijn waarnemingsvermogen waren te onderscheiden. Deze voorvallen waren slechts merkbaar aan de wijze waarop de chef van D 25 zijn neus ophaalde of aan een iets te schril klinkend woord van de chef van B 108. Achter stapels papieren lagen de chefs op elkaar te loeren, gereed om toe te schieten als iemand zich bemoeide met iets dat hem niet aanging en heimelijk legden zij hinderlagen om hun gebied onaantastbaar en zichzelf onmisbaar te maken. Zij waren echter gewoon hun twisten zo diep verborgen onder de papieren te voeren, door een

fluistering aan een collega, door een schouder-o-phalen, door een enkel welgekozen woord aan de directeur, dat het bestaan er van niet tot hun eigen bewustzijn was doorgedrongen en diegenen van het personeel, die er van op de hoogte waren, was het ten strengste verboden er over te spreken of ook maar de geringste toespeling te maken, teneinde het voor de chefs verborgen te houden, die vriendschappelijk met elkaar omgingen en niets vermoedden. Op een dag echter konden de chefs van E 17 en B 108 de in hun onderbewustzijn woelende krachten niet meer meester blijven en stonden zij, vuurrood en openlijk sissend van woede, tegenover elkaar, gereed elkander te wurgen. Er heerste een angstige stilte en van louter ontzetting durfde niemand ingrijpen, doch op het ogenblik dat zij hun vingers kromden voor de dodelijke greep, slaagden zij er in, dank zij een schier bovenmenselijke inspanning, de demonische krachten die hen in hun bezit dreigden te nemen om te buigen en af te leiden langs de hiërarchische ladder. Zij keerden elkaar de rug toe en even later was er in de werkgroep van E 17 en B 108 een gesmijt met boeken, heen en weer geloop en geschuif van stoelen. Plotseling braken er scheldwoorden los van gematigd allooi en zenuwachtige betuigingen van onschuld, tot de golvende beweging der emotie tenslotte het meisje had bereikt dat het laagst in rang stond en uitliep in een onregelmatig, niet te stuiten snikken.

Het was het meisje van B 108 dat het eerst begon te huilen en ik kreeg zo'n medelijden met haar dat ik verliefd op haar werd. Van de plaats waar ik zat, kon ik

haar nauwelijks zien, niet meer dan haar benen, maar die waren heel mooi. Toen ik haar enige dagen later op de gang tegenkwam, gaf ik haar een zoen. Zij gaf mij een oorvijs terug, maar had er onmiddellijk spijt van en zei ‘Sorry, het ging van zelf.’ ‘Bij mij ook,’ antwoordde ik. Meer hebben wij niet gezegd, want de chef kwam voorbij.

Ik was blij dat ik iemand had gevonden om Lyda te vervangen en besloot dat dit mijn enige ware liefde zou zijn. Op een stukje papier schreef ik:

*Ik ken van jou alleen je kuiten
En kreeg een klap voor een zoen:
Zeg mij nog je naam,
Om hem te schrijven op de ruiten,
Want ik zal niet anders meer doen.*

Ik hechtte het aan een formulier B 108 en legde het voor haar neer.

Even later werd op mijn tafel een formulier D 25 neergelegd met een briefje er aan, waarop in een ietwat kriebelig schrift stond: ‘Katrijn’.

Ik kreeg de gewaarwording alsof er iemand achter mij vergeefs een deur trachtte te openen.

Ik zette een beginnende gedachte van mij af en schreef terug:

*Katrijn, ik hoor de treinen fluiten
En ook de vogels vliegen weg.
Katrijn, Katrijn, ga mee.
Zie je niet hoe 'k iedere dag
Je naam ververs op mijn beslagen ruiten?*

Zij antwoordde: ‘Neen.’ Ze was dus geen Lyda, maar dat zal wel komen, dacht ik, ik maak haar wel poëziegevoelig. De volgende dag vroeg ik haar of zij zaterdagsavonds met mij wilde gaan dansen, maar zij weigerde en toen ik het de daaropvolgende dag weer voorstelde, zei ze: ‘Ik wil wel, als je je haar laat knippen.’ Zij is een prinses uit een sprookje, dacht ik verrukt, die zijn ook altijd zo moeilijk te verwerven en leggen hun minnaars vele beproevingen op. Ik liet mijn haren knippen.

Toen ik die zaterdagavond met haar danste, viel het mij op dat ze niet zo mooi was als haar benen maar ze danste vurig en was heel vrolijk. Ik zei: ‘Voor mij ben je wel mooi.’ Ze werd een beetje dronken en toen ik haar naar huis bracht, zoende ze me wild in een portiek. Ook bekende ze mij veel zielepijn te hebben. Ik beloofde haar te zullen genezen en zei voor haar een fabel van Lafontaine op. Zij gaf mij de verzekering dat het al overging en vroeg mij altijd fabels van Lafontaine op te zeggen als zij in zielenood verkeerde. Ik stemde bereidwillig toe. Ook moest ik haar eerlijk zeggen of ik altijd van haar zou houden. Ik legde een stellige gelofte af en moest toen verklaren, dat ik het heus meende, daarna, dat ik ook dat heus meende, tot ik een verklaring tot de tiende macht had afgelegd. Toen we voor de huisdeur waren gekomen, zei ze plechtig: ‘Ik wil wel met je verkeren, maar dan moet je iedere zondagmiddag bij ons op bezoek komen.’ Daar ik vastbesloten was haar te veroveren, beloofde ik ook dat.

De eerste zondagmiddag hingen er bij mijn aankomst nog etensgeuren en zij zat met haar familie, bestaande

uit vader, moeder, twee oudere zusters en drie oudere broers, allen met hun verloofden, om een tafel een theelichtje te aanbidden. Ik begreep dat ook dit was gearrangeerd om mij op de proef te stellen. Ik verzocht om weinig suiker in mijn thee, maar haar moeder, die de goedhartigheid zelve was, gaf mij veel suiker, omdat zij dat zelf zo lekker vond. Eerst waagde men olijke grapjes om het feit dat Katrijn nu ook een man aan haar zijde had, daarna werd het gesprek geleid in ernstiger banen en praatte men over schoenen, die pas door iemand waren gekocht. Ik wist niet dat er over schoenen zoveel te zeggen viel en men stelde mij vragen over mijn eigen schoeisel, die ik, tot hun verbazing, slechts met de grootste moeite en na lang nadenken kon beantwoorden. Ook verwonderde het hun zeer dat ik niet wist hoeveel mijn gewicht bedroeg en hoe lang ik was. Zij beraadslaagden ernstig en, na een zo nauwkeurig mogelijke taxatie, gaven zij mij bereidwillig de getallen op, die ik voorlopig moest aanhouden. Ik nam mij voor mij zo spoedig mogelijk te laten meten en wegen, want ik had duidelijk gemerkt, dat het een belangrijke voorwaarde is om iets te bereiken in het leven en en gevoel van ontzetting maakte zich van mij meester bij de gedachte, dat ik door dit domme verzuim na mijn dood op de vreselijkste wijze zou kunnen worden gestraft.

Katrijn speelde hierna keihard een mars op een zieke piano en de mannen begeleidden haar door te fluiten. Ik dacht: ik zal het haar beter leren. Vervolgens speelde zij de nieuwste mop, die door allen in koor werd meegezongen. De woeste vreugde ging zelfs zover dat

men de tafel opzij schoof en ging dansen. Ik beseftte hoe schoon het is te leven en hoe goed wij het hier hebben door paarsgewijze over het vloerkleed te schuifelen, terwijl men met een ernstig gezicht langs elkaar heen kijkt, aaneengekoppeld als om elkaar moreel bij te staan bij het verduren van een in het metafysische verankerde smart.

Vermoeid en voldaan onze driften te hebben uitgeleefd gingen wij weer zitten theedrinken en praten. Men sprak nu over een gestorven tante. Het begon te schemeren en ik voelde mij steeds meer vereenzamen tussen de lange zwarte schaduwen die langzaam tegen de wanden opkropen. De hoek waar de theetafel stond, werd steeds geheimzinniger en uit een zwart gat fladderden zwermen mussen naar het raam. Het theelichtje flakkerde hulpeloos. In de nacht met Lyda heb ik ook nog dit gedacht: het lijkt wel of het donker uit je borsten vloeit en je schouders maanlicht drinken.

‘Nu moet jij eens wat zeggen, Jan,’ zei Katrijn en dertien schimmen zagen mij aan. Ik nam mij voor ook deze proef te doorstaan en dacht diep na. Beelden flitsten door mij heen: de trap naar Lyda's kamer, mijnheer Duivel omarmd door de gordijnen, het buffet in een kroeg, de Westertoren boven de huizen van Amsterdam. Ook zag ik dingen, die ik nauwelijks thuis kon brengen: twee mensen gingen elkaar te lijf en dienden elkaar een pak rammel toe dat klonk als een castagnettenroffel en ik voelde mij vallen in een enorme diepte, dwars door een wolk van gejoel en gejuich. Toen zei ik: ‘Hebben jullie wel eens gezien, dat er achter de Beurs een grote schoorsteen staat? Het was mij nooit

eerder opgevallen, maar laatst liep ik door de Warmoesstraat en zag hem staan, net een fabrieksschoorsteen. Waar zou die nou wel voor dienen?’

Het was even stil, lang genoeg voor ieder om zijn standpunt te bepalen. Na elkander zetten zij daarop hun meningen uiteen en een boeiende en verwarde discussie ontstond, met enige heftige hoogtepunten. De een beweerde dat er geen schoorsteen stond, een ander dat hij werd gebruikt voor de luchtbescherming, nog een ander dat het kapitaal er achter zat en één beweerde zelfs dat de Kerk er belang bij had. Een uur lang liet ik hen redetwisten, maar stuurde het debat, bijna ongemerkt, door zo nu en dan rustig een opmerking te maken of een vraag te stellen, in de richting die ik wenste. Juist op het ogenblik dat de twist tussen twee broers serieus dreigde te worden, zei ik: ‘Volgens mij zit er het volgende achter. Zoals jullie weet, komen in de Beurs dagelijks mijnheer Duivel en veel andere heren, die met hem verbonden zijn, bijeen om samen te gokken met koffie en tarwe, want zij moeten ook leven. Nu leert de fysiologie dat het voor dit leven onder meer van belang is dat zij niet te veel warmte afstaan aan hen omringende lichamen, in dit geval hoofdzakelijk de lucht. Als zij dat niet kunnen, houden zij onvoldoende energie over om handel te drijven. Daarom hebben zij er dit op bedacht: niet alleen hullen zij zich in wollen, katoenen en zijden stoffen om zodoende isolerende luchtlagen om hun lichaam te vormen, die het afstaan van lichaamswarmte belemmeren, maar zodra de meteorologische voorwaarden zodanig zijn, dat de temperatuur van de lucht een

bepaalde grens overschrijdt, tengevolge waarvan hun kleding een niet meer toereikende beschutting biedt, voeren zij de temperatuur van de lucht op kunstmatige wijze op door onder in de Beurs een groot vuur te stoken, daarmee water te verwarmen en dit water te laten stromen door buizen, die overal in de Beurs zijn aangebracht, welke buizen weer de lucht verwarmen en tengevolge waarvan de heer Duivel en de zijnen dus minder snel afkoelen. De schoorsteen nu dient om de rook van het vuur, waarvan ik vertelde, af te voeren, maar in diepere zin, zouden wij kunnen zeggen, dient hij om de koffieteelt en de graanbouw te bevorderen.’ Nog enige tijd ging ik op deze wijze door mijn gedachten te verduidelijken, tot het geheel donker was geworden en ik voelde, hoe Katrijn mijn hand greep en hem op innige wijze drukte. Ik wist dat ik had overwonnen.

Iedereen stond op, want de tafel zou gedekt worden voor de avondboterham. Om electriciteit te sparen liet men het licht voorlopig uit. Doordat het theelichtje zijn wanhopig verzet had opgegeven, konden wij bijna niets meer zien. De mannen stonden voor de ruiten te kijken of de maan al opkwam en de vrouwen liepen in het donker bedrijvig heen en weer met borden en schalen. Ik trok Katrijn mee en kroop met haar onder de theetafel. ‘Ik bewonder je,’ fluisterde ze, ‘wat heb je dat mooi gezegd van die schoorsteen.’ Ik voelde mij gloeien van trots en liefde en gaf daaraan uiting door een lange kus. Een der mannen hoorde ik zeggen: ‘Dat heeft hij mooi verteld.’ Een vrouwenstem zei: ‘Het is vast een geleerde bol.’ Ik maakte voorzichtig

Katrijn's blouse los en gewillig liet zij toe dat mijn hand een weg zocht naar haar borsten. Het donker is vol van verborgen gedachten. 'Wil je met me trouwen?', vroeg ze. 'Ja,' zei ik. Daarop ging het licht aan, wij kwamen onder de theetafel vandaan en maakten ons voornemen bekend.

Kanapee

Ik dacht: nu heb ik Katrijn veroverd, doch de volgende dag zei ze: 'Ik wil wel met je trouwen, maar dan moet je eerst salarisverhoging krijgen.' Ik besloot dus de directeur om een onderhoud te verzoeken. Nu is het om daarin te slagen niet zo gemakkelijk als een buitenstaander wellicht vermoedt en een van de grootste moeilijkheden is dat er geen enkel boekje bestaat, dat men kan raadplegen over de regels, die men daarbij in acht moet nemen. Ook van collega's kom je er niets van te weten, want zij zijn zich, hoewel zij zeer nauwkeurig een gecompliceerd en onoverzichtelijk systeem van voorschriften in acht nemen, nauwelijks van het bestaan daarvan bewust. Men komt er pas achter als men lange tijd de lucht der lokalen en gangen heeft ingeademd, als men weet hoe vlakgummi's naast potloden liggen en brieven onder een pressepapier. Men moet het kraken van schoenen en stoelzittingen kennen, de wijze waarop men een penhouder achter zijn oor steekt, hoe men voor iedereen verborgen gaapt en zijn chef goedendag zegt. Ook moet men weten hoe op warme namiddagen, als loomheid de wereld vernauwt tot een blad papier achter een waas van trillende cijfers en letters, men plotseling de trekker van een we hoort overgaan. Er maakt zich dan een zeegeruis meester van het hele gebouw en de koelte waait door de lokalen. Welk een zegening, dit blijde uitstromen van het watercloset. Door de gangen bruist

een beek en een waterval stort van de trappen. De typistes dansen naakt in het frisse water en slaken gilletjes van plezier. Alles wordt er begrijpelijk en draaglijk door. Maar langzaam versterft het, men hoort de vrolijke stoet in de verte aftrekken en de schrijfmachines en telefoons nemen weer de overhand. Zij veroveren alle hoeken van het lokaal terug en men blijft eenzaam met zijn lijsten en formulieren achter. Men moet ook weten, hoe lang minuten kunnen duren, die ons scheiden van het einde van een dagtaak en hoe kort de uren, die ons zijn gelaten voor de uitvoering van een spoedopdracht. En nog veel meer moet men kennen, waarvoor de namen nog niet zijn gevonden.

Ik was niet langer dan een jaar in dienst van mijnheer Duivel en het is dus begrijpelijk dat ik aarzelde. Ik wachtte veertien dagen en bespiedde in die tijd alle kleinigheden, die voor mij van belang zouden kunnen zijn. Ik zoog het gehele kantoor als het ware in mij op om mij van al zijn geheimen meester te maken. Toen waagde ik het op een morgen. Ik begaf mij naar mijn chef en verzocht hem tien minuten te mogen weggaan om een onderhoud met de directeur te vragen. Hij keek mij verwonderd aan en ik voelde meteen, dat hij het mij kwalijk nam, dat ik zijn bemiddeling niet had gevraagd. Ik stotterde daarom iets over: 'privé' en 'financiële aangelegenheden', maar ik was er zeker van het gevoel van ontstemming niet bij hem te kunnen wegnemen. Daarvoor was mijn chef een te fijnbesnaard wezen. De eerste aanraking waardoor zijn gevoelige ziel werd getroffen was beslissend en zelfs als ik had beschikt over de meest subtiele tact en overredende

welsprekendheid zou ik niet in staat zijn geweest de gevolgen van mijn eerste ruwe daad te stuiten. Met een zuur glimlachje gaf hij mij verlof en ik wist dat dit lachje het signaal was waarmee een dodelijke vijandschap wordt aangekondigd.

Ik begaf mij aarzelend in het labyrint der gangen en naarmate ik verder kwam, groette ik steeds beleefder de heren, die op de hoeken met elkaar stonden te fluisteren en de meisjes die met brievenbakjes liepen. Door de glazen deur, waardoor de directeur mij eens had geleid, kwam ik voor een andere deur waar 'Secretarie' op stond. Er naast was de kamer van mijnheer Duivel. Ik stond stil, draaide mij om, liep snel terug naar de glazen deur en ging weer langzaam naar de deur van de secretarie. Driemaal ging ik zo heen en weer. Toen klopte ik. Niemand antwoordde, maar de deur werd wijd geopend en twee heren kwamen naar buiten. Zij bleven op de drempel staan en spraken luid met iemand, die onzichtbaar bleef. Ik was snel opzij getreden en geen der heren lette op mij. Na een poosje zetten zij hun hoeden op, zij sloten de deur achter zich en gingen snel weg.

Ik ging weer naar de deur en klopte opnieuw. Geen antwoord. Ik klopte nogmaals, opende de deur en trad binnen. Achter een bureau zat een nog tamelijk jonge man, met een kcal hoofd, te telefoneren. Hij had waarschijnlijk niet gemerkt dat ik was binnengekomen. Snel ging ik weer buiten de deur staan en luisterde. Het telefoongesprek duurde heel lang. Toen het een poosje stil was, waagde ik het weer te kloppen. Men riep nu duidelijk: 'Binnen.' Maar toen ik binnentrad,

zag ik juist een zijdeur dichtgaan en er was niemand in het vertrek aanwezig. Blijkbaar was de secretaris bij de directeur geroepen. Ik wachtte op de mat. Na enige minuten kwam de man met het kale hoofd haastig binnen, zocht zenuwachtig jets op zijn bureau, zodat enige papieren er afwaaiden en verliet het vertrek weer met een brief in zijn hand. Even later kwam er een meisje binnen. Ze zei me goedendag en ging furieus zitten tikken. Eindelijk kwam de secretaris terug. ‘Waar was u zo lang?’ vroeg hij aan de typiste. Ik moest even weg,’ antwoordde ze coquet. ‘Ik heb me gek gezocht naar het dossier Neduka,’ zei de secretaris, ‘waar hebt u dat in godsnaam gelaten?’ ‘Het ligt vóór u op uw bureau.’ ‘U dient er voortaan voor te zorgen, dat u hier bent, als ik bij mijnheer Duivel word geroepen.’ De typiste antwoordde niet meer, maar keek in haar spiegeltje en poederde haar neus. ‘Wat wilt u?’ vroeg de secretaris daarop aan mij. ‘Ik zou de directeur graag willen spreken,’ stamelde ik. ‘Waarover?’ ‘Eh... salarisverhoging.’ De secretaris keek mij voor het eerst aan en zei verbaasd: ‘Ik herinner mij niet dat uw chef mij daarover gesproken heeft. Wilt u daar zelf de directeur over spreken?’ ‘Heel graag, mijnheer.’ De secretaris werd even afgeleid door het heen van zijn typiste en terwijl hij naar haar knie keek, zei hij afwezig: ‘Ik geef u niet veel kans. Geeft u hem maar een bonnetje.’ Het laatste was blijkbaar tot de typiste gericht, want zij gaf mij een papiertje, dat ik moest invullen. Daarna kon ik weggaan.

Ik was bijna drie kwartier weggebleven in plaats van tien minuten. Vroeger zou mijn chef daarover een opmerking

hebben gemaakt. Nu zei hij slechts: ‘Ah, bent u daar weer?’ en hij lachte vriendelijk.

Er gingen weken voorbij, gedurende welke ik niets hoorde van de directeur. Steeds weer moest ik Katrijn verzekeren dat ik heus een onderhoud had aangevraagd, maar het stelde haar nauwelijks meer gerust. Toen kwam op zekere dag onverwachts de typiste van de secretarie binnen en zei: ‘Of Jan Klaassen even bij de directeur komt.’ Ik werd vuurrood en na een blik op Katrijn te hebben geworpen, waarmee ik haar om geestelijke bijstand smeekte, volgde ik het meisje. Wij gingen een andere weg dan die ik de eerste maal gegaan was, want het meisje deed ergens een deur open die toegang gaf tot een steile trap en liet mij die beklimmen. ‘Dit is een geheime weg,’ zei ze, ‘zo ben je er veel gauwer.’ We kwamen op een grote lege zolder, waar, in een hoek, een paar oude meubelen stonden: een versleten kanapee, een paar stoelen, een grote logge wastafel met een spiegel en een nachtkastje. ‘Laten we hier even gaan zitten,’ zei het meisje en zij liet zich op de kanapee vallen, ‘kom, hier naast me.’ Ik zette mij naast haar op een kapotte veer. Zij vlijde zich tegen mij aan en vroeg: ‘Waarom wil je de directeur spreken?’ ‘Over salarisverhoging,’ zei ik, ‘ik ga trouwen.’ ‘Jammer dat je trouwen gaat,’ zei ze, ‘want ik mag je graag, maar ik zal je toch helpen, als je me een beloning geeft.’ ‘Wat voor beloning?’ vroeg ik. ‘Een zoen,’ zei ze, terwijl ze op mijn schoot ging zitten. ‘Wat kun je voor me doen?’ vroeg ik weer. ‘Ik zal een paar stukken in de dossiers verleggen, zó dat je er voordeel van hebt. Ik merk wet dat je nog niet weet wie ik ben.

Ik ben de ziel van de secretarie. Zonder mij is de secretaris niets en zonder de secretaris is de directeur niets. Op mij drijft dus alles. Alleen ik weet waar de dossiers zijn en welke stukken er in horen. Ik ken de telefoonnummers en de adressen, de namen en de bijzonderheden van elk geval. Iedere man, die iets wil bereiken op dit kantoor, gaat eerst met mij naar deze kanapee. Hij geeft me een zoen en ik zorg voor de rest. Ik vraag alleen om een zoen, want ik ben een fatsoenlijk meisje en hoe beter iemand zoent des te beter help ik hem.' 'Ik ben verloofd,' zei ik, maar ik aarzelde al niet meer, zo dicht hield ze haar gezicht bij het mijne en haar ogen daagden mij uit. 'Je zoent goed,' zei ze, 'beter dan de meeste andere mannen. Heb je dat van Katrijn geleerd?' 'Nee, van Lyda,' antwoordde ik. 'Je zoent niet als een kantoorman,' zei het meisje, 'maar als een dichter.' 'Dat ben ik geweest,' zei ik, 'vóór ik op dit kantoor kwam, maar er viel niets mee te verdienen.' 'Je zult altijd een dichter blijven,' zei het meisje, 'kijk, hoe vind je mijn benen?' 'Prachtig,' zei ik. 'Je mag ze één keer strelen,' zei ze, 'en daarna nooit meer. Dichters moeten heimwee hebben naar verloren vaderlanden en paradijzen en zij moeten berouw hebben over veel verzuimde kansen.' Toen ik haar benen had gestreeld en haar nog eenmaal onstuimig had gezoend, maakte ze zich van mij los, bracht haar haar in orde voor de spiegel van de wastafel en zei: 'Kom, de directeur wacht.'

Wij liepen naar het andere einde van de zolder, waar ze een luik openmaakte. Langs een laddertje kwamen wij in een donkere kast, waar ik mij stootte tegen een

fietswiel en een kinderwieg. Het meisje duwde de deur van de kast open en zei: 'Dit is de wachtkamer. Blijf hier zitten, tot je geroepen wordt.' Ik trad de wachtkamer binnen en zag haar verdwijnen door een deur.

Meer dan twee voile uren heb ik daar doorgebracht. Aanvankelijk trachtte ik tevergeefs een gedicht te maken, maar ik kwam niet verder dan:

Jouw benen blinken in de nacht.

Aan een grote onrust ten prooi ben ik toen heen en weer gaan lopen, terwijl ik aan alles tegelijk dacht: salarisverhoging, mijnheer Duivel, het meisje, chef, kanapee, benen. Toen ik voor de zoveelste maal voor het raam stond en naar beneden keek in het dicht gebladerte der bomen, kwam opeens een juffrouw binnen. Het was de secretaresse van mijnheer Duivel, dezelfde die ik eenmaal 's nachts had gezien. 'Wat doet u hier, mijnheer?' vroeg ze. 'Mijnheer Duivel heeft mij geroepen,' zei ik. Ze antwoordde niet, maar ging een andere deur uit, die blijkbaar toegang gaf tot de secretarie. Ze bleef even weg en kwam terug met een dossier. 'Wilt u nog even wachten?' vroeg ze, 'ik weet niet of mijnheer Duivel u kan ontvangen.' Ze verliet de wachtkamer door de deur, waardoor ze de eerste keer was binnengekomen. Even later kwam ze terug. 'Wilt u nog even wachten?' vroeg ze weer, 'mijnheer Duivel is in conferentie, maar het kan ieder ogenblik afgelopen zijn.' Een kwartier later kwam ze weer. 'Wilt u binnen komen?'

Mijnheer Duivel zat achter zijn bureau een boterham

te eten en brieven te tekenen. De secretaresse was achter hem gaan staan en sloeg de bladen van het vloeiboek om. ‘Komt u binnen, mijnheer Klaassen en ga zitten,’ zei hij vriendelijk, ‘ik ben direct klaar.’ Hij ging door met brieven tekenen en brood met koek eten. ‘Wat is er van uw dienst, mijnheer?’ vroeg hij, toen alle brieven waren getekend. ‘Mijnheer Duivel,’ zo begon ik. ‘Een ogenblik nog,’ zei hij, ‘juffrouw, hoe laat begint mijn vergadering?’ ‘Over tien minuten, mijnheer Duivel.’ ‘Ja, het spijt mij wel, mijnheer Klaassen, maar dan moet ik weg. U wilde spreken over salarisverhoging, niet waar? Wel, ik ben zeer tevreden over u en u hebt er naar mijn mening recht op. Juffrouw, wilt u me even mijn tas geven? Ik houd er van, dat goede prestaties een goede beloning krijgen, maar in uw geval zijn er toch nog enige moeilijkheden. Ja, het spijt me erg, maar ik móét weg. Misschien kunt u even met mij oplopen, dan bespreken wij het onderweg.’ Hij had ondertussen zijn jas aangeschoten en zijn hoed opgezet en snelde het vertrek uit. Ik haalde hem in op de trap. ‘Er is een groot bezwaar, mijnheer Klaassen. Ik weet niet in hoeverre u door salarisverhoging zult zijn geholpen. Wie meer inkomsten heeft gaat meer uitgeven en doordat de mens nu eenmaal de neiging heeft de toeneming van zijn inkomen te overschatten houdt hij meestal nog minder over dan vroeger. Ik ken mensen die te gronde zijn gegaan aan salarisverhogingen.’ Plotseling maakte hij zijn tas open. ‘Wel verdomme, nu heeft ze het er toch niet ingedaan,’ zei hij, ‘mijnheer Klaassen, wilt u als de bliksem zo gauw naar mijn secretaresse gaan en haar

vragen om het blauwe dossier, waar ik die poppetjes op heb getekend. Het zijn meisjes met korte rokken.’ Ik rende terug en hijgend vroeg ik de secretaresse om het dossier. ‘Ik heb hier drie blauwe dossiers,’ zei ze, ‘welke moet het zijn?’ ‘Met de poppetjes,’ zei ik. ‘Op deze map heeft mijnheer Duivel huisjes getekend en een figuur die ik niet thuis kan brengen, op deze een pijp en meisjes en op deze ook meisjes.’ ‘Hebben ze rokken aan?’ vroeg ik. ‘Ja,’ zei de secretaresse, ‘maar op de derde map zijn ze wel erg kort.’ ‘Dan moet het die zijn,’ zei ik, ‘geeft u hem maar.’ Ik holde terug met de map onder mijn arm.

Ik vond mijnheer Duivel in zijn auto. ‘stapt u maar in,’ zei hij en gaf meteen de chauffeur een wenk om te vertrekken. Ik gaf hem de map. ‘U moet het mij niet kwalijk nemen,’ zei hij, ‘maar ik moet even een paar stukken bestuderen.’ Hij maakte de map open en verdiepte zich in zijn lectuur.

De auto stopte voor Krasnapolsky. ‘Gaat u maar mee,’ zei de directeur. Wij stapten uit en traden het hotel binnen. ‘Er komt nog bij,’ zei hij, ‘dat de financiële uitkomsten op het ogenblik niet bijzonder goed zijn. Eigenlijk moest ik een salarisverlaging over de gehele linie toepassen. Ik moet mijzelf ook bekrimpen. Het stuit mij tegen de borst om mijn personeel dezelfde lasten op te leggen als ik moet dragen. Daarom wil ik het nog even aanzien. Het kost ons tegenwoordig meer geld dan het ons opbrengt. Dat zoudt u waarschijnlijk niet vermoeden, maar toch is het zo.’ Wij waren ondertussen in een lift gestapt, samen met enige andere heren, die de heer Duivel blijkbaar ken

den. Ze schudden hem de hand en raakten met hem in gesprek.

Toen wij uit de lift stapten was mijnheer Duivel mij vergeten. Ik volgde de heren naar de garderobe en het zaaltje waar de vergadering werd gehouden. Bij de ingang daarvan klampte ik de directeur aan en zei: 'Mijnheer Duivel.' 'O ja, dat is ook zo,' zei hij, 'weet u wat? Over een half uurtje is de vergadering afgelopen. Als u er geen bezwaar tegen hebt, kunt u hier op mij wachten.' Hij verdween in de vergaderzaal. Ik ging in de gang op een stoel zitten en wachtte.

Ik had honger gekregen en bestelde bij de kelner, die zo nu en dan het zaaltje in- en uitging een broodje met vlees en een glas bier. De vergadering duurde twee uren. Eindelijk kwamen de heren naar buiten, maar mijnheer Duivel was er niet bij. 'Hij praat nog wat na,' zei de kelner. Tenslotte kwam hij ook. Ik stond op, maar hij zag mij niet. 'Mijnheer Duivel,' zei ik. Hij keek me verbaasd aan. 'Bent u daar nog? Ik dacht dat u naar huis zou zijn gegaan. Ja, dat komt beroerd uit, want ik moet nu zelf naar huis. Maar als u er geen bezwaar tegen hebt, kunt u een stukje met me meerijden.' Hij nam me weer mee naar zijn auto. In snelle vaart reden wij door de stad. 'Hè hè, mijnheer Klaassen, u mag blij zijn dat u geen directeur bent. Geen ogenblikje heb je rust. Ik heb een zware dag gehad.' Hij gaapte, strekte zich uit in de zachte kussens en viel in slaap. Wij reden de Berlagebrug over en sloegen de richting in van het Gooi. In Bussum reed de auto de poort van een grote villa binnen en stopte. Mijnheer Duivel schrok wakker en zag mij zitten. 'Bent u daar

nog? Neemt u me niet kwalijk dat ik in slaap ben gevallen. Ik dacht dat u bij de Berlagebrug wel zou zijn uitgestapt. Maar dat is geen bezwaar. Mag ik u bij mij ten eten uitnodigen? Volgt u mij maar.'

De familie van mijnheer Duivel zat al aan tafel. 'We zijn maar begonnen,' zei zijn vrouw, 'ik dacht dat je niet meer zou komen.' 'Ben ik dan zo laat?' vroeg de directeur. Zijn vrouw lachte veelbetekenend en de zoon van mijnheer Duivel, een lange slungel van ongeveer twintig jaar knipoogde naar zijn iets oudere zuster, een lang mager meisje vol zomersproeten, dat nuffig haar rechterschouder optrok. De heer Duivel zuchtte en ging zitten. Ik werd tussen de moeder en de dochter geplaatst. Zwijgend gebruikten wij het maal. Toen zei plotseling de directeur: 'Vertelt u eens, mijnheer Klaassen, schrijft u nog altijd versjes?' Ik bloosde en stamelde een bevestigend antwoord. 'Zegt u er eens een op,' zei mevrouw Duivel. Ik at mijn mond leeg en sprak:

*De kanapee is nu zo verlaten
Dat geen maanlicht troosten kan.
Geen bezwering zal meer baten:
Onder het ijs der spiegel
Is zij reddeloos verdronken.
De stoelenliegen
Van haar zachte lichaam
En bergt het kastje nu haar blik?
Naakt en eenzaam
Plegen zij het laatst verzet
Tegen de horden van het donkey.*

‘Bravo,’ riep mijnheer Duivel, ‘u moet eens een toepasselijk gedicht schrijven voor een vrolijke avond van het personeel.’ En zijn vrouw zei: ‘Keurig.’ De zoon had zich verslikt en hoestte luid. Maar de dochter barstte in snikken uit, stond op van tafel en verliet haastig de eetkamer. Haar moeder snelde haar na en ook mijnheer Duivel smeed zijn servet neer en volgde haar. ‘Daar heb je het gedonder weer,’ zei de zoon, dat kan nog Lang duren. Laten wij maar met het dessert beginnen.’

In een aangrenzend vertrek hoorde ik een heftige woordenwisseling tussen moeder en dochter, maar toen het even geduurd had, viel mijnheer Duivel in met bulderende stem, die het hele huis vervulde en alles deed trillen. De zoon, die gulzig het dessert had ingeslikt, verdween nu ook en ik zat alleen te luisteren naar het kabaal. De directeur had zijn vrouw en dochter tot zwijgen gebracht, maar zelf raasde hij door. Het geluid verplaatste zich door het huis en er werd hard met deuren gesmeten. Ergens boven in het huis hield het op en ik hoorde er de laatste hevige klap van een deur. Toen viel er een plotselinge stilte over het huis. Buiten floten de merels. Het meisje kwam de tafel afdekken. ‘Mijnheer laat zeggen dat hij direct komt,’ zei ze en liet me plaats nemen in een van de grote fauteuils in de aangrenzende salon.

Na een kwartiertje kwam mijnheer Duivel, gekleed in smoking, de salon binnen. ‘Bent u daar nog?’ zei hij, ‘het spijt me, dat ik u moest laten wachten. Steekt u een sigaret op. Een bezwaar is ook dat het tegenover uw collega's een ongelijkheid schept. U staat op het ogenblik

op uw maximum en als ik het uwe verhoog moet ik ook dat van de anderen verhogen.’ Op dit ogenblik kwam zijn vrouw binnen, uitgedost in een lange zwarte japon. ‘Ga je mee, Sat,’ zei ze, ‘we zijn al laat.’ ‘Ja, ik kom,’ antwoordde hij, ‘ik hoop dat u het mij niet kwalijk neemt, mijnheer Klaassen, maar ik móet weg. Als u het niet te bezwaarlijk vindt, zoudt u even met mij kunnen meelopen.’ Met ons drieën verlieten wij het huis. Op straat vervolgde hij het gesprek. ‘Ik wil echter niet dadelijk nee zeggen. Zoals ik al zei, ik ben zeer tevreden over uw werk en ik wil graag iets voor u doen. Aan de belangen van mijn personeel heb ik mij trouwens altijd veel gelegen laten liggen en ieder kan met zijn moeilijkheden bij me komen, of het nu de kleinste loopjongen of de hoogste functionaris is.’ Hier onderbrak hem zijn vrouw: ‘Zeg Sat, ik zou je, vóór we aankomen, graag nog even willen spreken. Misschien wil mijnheer ons even alleen laten. Volgt u ons maar op ongeveer tien meter afstand, dan kunt u straks mijn man verder spreken.’ Ik voldeed aan het verzoek, bleef even staan en volgde hen toen op een afstand.

De heer Duivel en zijn vrouw spraken druk met elkaar en ik hoorde hem eenmaal duidelijk ‘verdomme’ zeggen. Ook stonden ze eenmaal hevig gesticulerend stil, zodat ik eveneens stil moest staan. Daarna gingen wij verder. Na een minuut of tien gingen zij de poort van een villa in en juist toen ik deze ook had bereikt, zag ik ze door de voordeur verdwijnen. Wat moest ik doen: aanbellen of teruggaan? Juist toen ik tot het laatste had besloten, kwam een dienstmeisje op de

stoep en riep mij. Ze vroeg mij binnen te komen en vertelde dat mijnheer Duivel had gevraagd of ik even wilde wachten. Hij zou direct komen. Ik was in het huis van een dokter, merkte ik, en het dienstmeisje bracht mij in de wachtkamer, waar mijnheer Duivel mij over enige ogenblikken zou komen spreken. Het werd donker. Ik knipte het licht aan en ging een tijdschrift over tandverzorging lezen. Midden in een artikel over tandenborstels viel ik in slaap.

's Nachts om twee uur werd ik wakker. Mijnheer Duivel stond voor me en zei: 'Bent u daar nog? Het spijt me wel, maar mijn vrouw wil naar huis. Misschien wilt u even met ons meelopen.' Even later wandelden wij door de stikdonkere lanen. 'Ik heb er eens over nagedacht,' zei de directeur, 'en ik heb deze oplossing gevonden. Op het ogenblik is de plaats vrij van chef van werkgroep 3 van ondersectie 4 van sectie 2 van afdeling 1. Die plaats krijgt u. Ik kan u weliswaar niet het volle salaris geven dat de vorige functionaris had, want wij moeten bezuinigen, maar u krijgt toch iets meer dan u nu hebt. Natuurlijk neem ik u eerst op proef, maar als u bevalt, kunt u de plaats houden. Ik verwacht dat u uw uiterste best zult doen, want het is hoogst verantwoordelijk werk dat u krijgt te verrichten. Net iets voor een flinke jongeman als u. Ik hoop dat u met deze oplossing tevreden bent. En nu, mijnheer Klaassen, zou ik maar maken dat ik zo gauw mogelijk thuis kwam, want het is al laat.' Ik had niet eens gelegenheid hem te bedanken en goedennacht te wensen, zo snel was hij met zijn vrouw in het donker verdwenen.

Betoverde prinses

Toen ik Katrijn enige der voornaamste werken der wereldliteratuur en mijn gehele eigen oeuvre had voorgelezen, achtte ik haar voldoende poëzie-gevoelig en heb ik haar getrouwd. Weliswaar viel zij in slaap bij het lezen van de ‘Mei’ van Gorter en liep zij radeloos de kamer rond, gedachteloos koppen en schotels verzettend en met haar stofdoek het stof wegvegend van de vensterbank, als ik haar oordeel vroeg over Shakespeare of Rosaline Loveling, maar na een uur had zij toch het woord gevonden, dat ergens verborgen lag onder een kast of achter de gordijnen en zei: ‘Mooi,’ of: ‘Prachtig.’ Eenmaal bewoog ze mij tot tranen en bescheiden dichter trots, toen ze van een gedicht van mij zei: ‘Hoe is het mogelijk dat je dat allemaal verzonnen hebt.’ Dat gaf mij de zekerheid dat wij verwante zielen waren, en dat zij, al zat ik dan op een kantoor en verdiende ik niet veel, mij zag in mijn ware gedaante van groot dichter en vernieuwer der letterkunde.

Wij huurden een bovenwoning op de Admiraal de Ruyterweg van een maatschappij waarvan mijnheer Duivel de eigenaar was, wij kochten meubels op afbetaling en iedere avond las ik nu de krant. Aan mijn biografen is de foto bekend, die wij, toen wij trouwden, voor het stadhuis hebben laten maken. Men vindt er, behalve ons beiden, Katrijns hele familie op, al haar vriendinnen in hun beste jurk en een straathondje,

dat zich op het laatste ogenblik bij ons had gevoegd. Katrijn had deze foto in de rand van de spiegel gestoken. Als ik de krant las keek ik er zo nu en dan tersluiks naar en vroeg mij af wat dat hondje toch te betekenen had. Soms had ik het gevoel dat ik het moest gaan terugzoeken als de sleutel die toegang gaf tot een geheim. Maar als ik een enkele keer in de buurt van het stadhuis kwam, liep ik haastig door en vermeed het angstvallig naar honden te kijken. Achter in de lade van mijn bureau had ik dit gedicht verborgen:

*Welke betoverde prinses
Heeft mij aangekeken?
Alle dingen houdt zij bezet
Met haar blinde smeken.*

*Alles vraagt mij nu:
Heeft zij je aangekeken?
Het was het laatste uur
Om haar ketens te verboeken.*

*Vernederd ging zij heen
- Zij heeft mij aangekeken -,
Zij liet de wereld leeg
Voor regen, om er langs te leken,*

*Om te spatten tegen't raam,
Waardoor ze mij heeft aangekeken,
Waarbuiten wind te keer blijft gaan,
Die oproept haar te wreken.*

*'s Nachts greep ik naar de deurknop,
 Waar wanhoop streed om door te breken.
 Er stond een ruige hond,
 Die heeft mij aangekeken.*

Ik hoopte dat Katrijn dit gedicht nooit zou vinden, maar op een dag kwam ik om één uur thuis en vond haar voor mijn bureau met het gedicht in haar hand. Ik voelde mij betrappt als een ondeugende schooljongen en wachtte gelaten mijn verder lot af, doch Katrijn zei slechts: ‘Wat kun jij enge dingen schrijven. Zullen we gaan eten?’

Wij zetten ons aan tafel en in gedachten zei ik het gedicht op, mij bij iedere strofe afvragend hoe Katrijn die gevonden zou hebben. Over de tweede strofe met dat ‘laatste uur’ was ik niet zo tevreden, maar het effect van het woord ‘aangekeken’ voldeed mij wel. Het telkens opduikend vermoeden dat de laatste regels op reminiscenties berustten wist ik iedere keer tijdig te onderdrukken.

Katrijn maakte een eind aan mijn peinzen en zei: ‘De werkster heeft vanmorgen mijn enigste fruitschaal gebroken.’ Het moet enig zijn, lieveling,’ zei ik vaderlijk, maar tegelijk besepte ik, dat ik zelf een kapitale fout maakte. ‘Je begrijpt me toch wel,’ zei Katrijn bedroefd, ‘we hebben hem zelf gekocht en hij kostte f5,47.’ ‘Maar het klinkt zo akelig, schat, als je enigste zegt, in plaats van enige.’ ‘Je bent een echte schoolmeester,’ zei ze, ‘het kan jou niks schelen als ons hele servies gebroken wordt, als ik het maar niet verkeerd zeg.’ ‘Je krijgt van mij een nieuwe fruitschaal, veel

mooier en veel duurder dan de oude. De vorige was toch maar een lelijk ding,' zei ik en ik dacht haar nu tevreden te hebben gesteld, maar ze antwoordde: 'Het was helemaal geen lelijk ding. We hebben hem zelf uitgezocht en je zei dat je hem mooi vond en bovendien vind ik dat we ons geld beter kunnen besteden dan aan dure fruitschalen.' Ik zweeg verslagen en ging door met eten. Na een poosje merkte ik dat Katrijn niet at. 'Waarom eet je niet?' vroeg ik, 'je hebt nog maar één boterham gehad.' 'Och,' zei Katrijn, 'ik heb geen honger.' Zij verborg haar ziel achter een rookgordijn door geheimzinnig te zwijgen en lijdend toe te zien. Zo nu en dan zuchtte zij diep, maar als ik haar vroeg wat haar mankeerde, zei ze: 'Niets, heus niets,' en glimlachte zij als een heilige op haar sterfbed. Voor het eerst begreep ik ten voile, waarom men vrouwen zo vaak mysteries noemt, ondoorgrondelijk en geboren om de wereld te regeren van achter de schermen.

Ik was klaar met eten en ging mijn jas halen, want het werd tijd om weer naar kantoor te gaan. Toen ik terugkwam in de huiskamer om afscheid te nemen van Katrijn, was ze er niet. Haar vork en mes lagen mistroostig op haar bordje en ik voelde spot in iedere hoek van het vertrek. In de keuken bleef de kraan onverschillig doorlekken. Ook daar was zij niet. Ik vond haar in de slaapkamer, liggend op ons bed, met haar hoofd in een kussen. 'Wat is er toch?' vroeg ik en zette mij naast haar op het bed, maar ze zei niets. 'Zeg toch wat Katrijn. Zeg toch wat er is,' smeekte ik, maar ze bleef zwijgen. Toen ik zo enige tijd had aangehouden,

besloot ik het op te geven en zei: 'Ik ga weg. Ik moet naar kantoor.' Ze begon daarop te huilen en sprak onverstaanbare woorden in het kussen. 'Spreek toch duidelijk. Wat is er?' zei ik en ik draaide haar hardhandig om. 'Au,' zei ze snikkende, 'je doet me pijn. Ik heb niets, heus niets.' Ik voelde de woede in mij opstijgen en ik kon mij er bijna niet van weerhouden haar te slaan op haar door het huilen gevlekte wangen. Haar ogen waren zwart van geheim genot. Ik wierp haar terug op het bed en verliet nijdig het huis, de deuren achter mij dichtsmijtend. Toen ik de buitendeur opende, had ik het gevoel dat er een luid lachen achter mij de trap afbolderde en toen ik buiten was en omhoog keek, zag ik Katrijn voor het raam staan. Ze had een wijde kimono omgeslagen en staarde naar de overkant, als in een oneindige verte.

Ik kwam een kwartier te laat op het kantoor en werd wegens dit feit bij mijn chef geroepen. Het was nog altijd dezelfde chef, want weliswaar had ik promotie gemaakt, maar mijn werk was vrijwel hetzelfde gebleven. Naast de taak die ik vroeger vervulde had ik wat extra werk gekregen, dat ik meestal mee naar huis nam om het tijdig af te krijgen, en mijn salaris was met f 2,55 per maand verhoogd. Verder heette ik nu 'chef van werkgroep 3,' maar wegens bezuiniging en verminderde werkzaamheden had men het overige personeel van mijn werkgroep ontslagen.

'Mijnheer Klaassen, u bent zeventien minuten te laat,' zei de chef vriendelijk, 'ik zal dit geval moeten rapporteren.' 'Het spijt mij erg, mijnheer,' zei ik, 'maar mijn vrouw voelde zich niet wel en daardoor ben ik

wat later.’ ‘at mankeerde uw vrouw dan?’ ‘Ik weet het niet, mijnheer.’ ‘Weet u het niet? Och kom, dat is toch niet mogelijk? U moet het mij zeggen, want ik dien het in mijn rapport te vermelden en misschien is het voor u een verzachtende omstandigheid.’ ‘Ze gebruikte de superlatief van een woord, dat er geen kan hebben. Ik maakte haar daarop opmerkzaam en toen kreeg ze het.’ ‘Wat kreeg ze?’ ‘Ik weet het niet.’ Mijn chef werd ongeduldig en had alle moeite zijn vriendelijkheid te bewaren. ‘Vooruit mijnheer Klaassen, zegt u het maar. Hoe is de naam van het geval? Begrijpt u dan niet dat ik aan de voorschriften moet voldoen? Eén woord van u is voldoende. Wat moet ik opschrijven?’ ‘Superlatief,’ zei ik zonder er verder bij na te denken. ‘Mijnheer Klaassen, u wordt bedankt. Wilt u hier even uw handtekening zetten, dan kan ik het geval doorgeven. U zult er waarschijnlijk enige last mee krijgen,’ zei hij opgewekt. ‘Ik vertrouw op het meisje van de secretarie,’ zei ik. Hij werd vuurrood en stond op. ‘Maar mijnheer Klaassen, zoiets zegt men toch niet. Dat is de zedeloosheid ten top gedreven. Hoe durft u?’ fluisterde hij, terwijl hij zich over zijn bureau naar mij toe boog, ‘daarover heeft nog nooit iemand hier gesproken.’ ‘Ik begrijp dat niet,’ zei ik, ‘ik heb u toch ook wel eens de steile trap zien opgaan.’ Hij had nu al zijn zelfbeheersing en vriendelijke opgewektheid verloren. Hij werd wit van woede en het zweet stond hem op zijn voorhoofd. ‘Verdwijn onmiddellijk en houd uw mond, of ik draag u voor voor ontslag,’ riep hij me toe, terwijl hij een pressepapier opnam en deed alsof hij me er mee wilde treffen.

Haastig verliet ik zijn kamer. De gehele middag dacht ik aan Katrijn zoals ze voor het raam had gestaan in haar blauwe kimono. Toen ik 's avonds thuis kwam trof ik Katrijn's moeder aan in onze huiskamer, bezig met verstelwerk. 'Sst,' zei ze, 'Katrijn slaapt.' 'Hoe gaat het met haar?' vroeg ik met gedempte stem. 'Het gaat nogal,' antwoordde ze en er klonk verwijt in haar stem, maar ze zei verder niets. In de slaapkamer hoorde ik gestommel en ik wilde me daarheen begeven, maar mijn schoonmoeder zei: 'Blijf jij maar hier. Ik zal wel even kijken.'

Ik hoorde de vrouwen met elkaar praten en eenmaal kwam mijn schoonmoeder terug. Ik durfde haar niets vragen, zozeer gaf zij door haar gelaatsuitdrukking en bedrijvigheid te kennen dat ik me als buitengesloten moest beschouwen. Zij ging naar de keuken en kwam even later terug met een bord pap, dat zij naar de slaapkamer bracht. Na een poosje verscheen zij weer. Zij trok haar mantel aan en nam afscheid van mij. Zij had iets verwijtends in haar blik, maar sprak in het geheel niet over Katrijn.

Nauwelijks was zij weg of Katrijn kwam de huiskamer binnen in een lange witte gesteven nachtjapon en met papillotten in haar haar. 'Wil je wat eten,' vroeg ze met een slaperige stem. 'Graag,' zei ik, want ik had honger. Zij bracht mij eten, dat was overgebleven van de vorige dag en dat zij had opgewarmd. Zwijgend gebruikte ik mijn maal, terwijl Katrijn tegenover mij zat, met de kat op haar schoot. Ze aaide hem, sprak hem toe met lieve woordjes en lachte vrolijk, als hij probeerde op haar schouder te klimmen. Hoewel ze

mij negeerde had ik toch het gevoel dat ze het voor mij deed. Ik dacht: hoe vind ik de weg terug tot haar? Toen ik klaar was met eten, zei ze met een neutrale stem: ‘Ga je mee? Ik wil nog even naar huis.’ ‘Je hebt je moeder immers zoëven nog gesproken?’ zei ik. ‘Dat weet ik wel, maar ik wil mijn vader spreken. Als je niet meegaat, ga ik alleen.’ Ze stond op, deed een paar schoenen aan en trok haar mantel aan. Gedwee volgde ik.

We namen de tram. Toen ik haar tegenover mij zag zitten, met de papillotten in haar haren en in de nachtjapon die onder haar mantel vandaan kwam wist ik niet of ik van haar hield of niet. Na een half uur waren we bij haar ouders. Gelukkig was er niemand van haar broers en zusters thuis. Haar vader zat een pijp te roken en haar moeder was bezig in de keuken. Katrijn trok haar mantel uit en ging bij haar vader op schoot zitten. Ze gaf hem een zoen en zei: ‘Hè, wat prikt dat lekker. Ik wou dat Jan ook een snor had.’ Haar vader lachte luid, liet haar op zijn knieën op en neer wippen, gaf haar een vriendschappelijke klap op haar dij en zei: ‘Ik ben blij dat je je oude vader nog niet vergeten bent en hem een nachtzoen komt brengen.’ Zij trok hem aan zijn haren en probeerde hem onder zijn oksels te kietelen, waarop hij zo begon te lachen, dat hij een hoestbui kreeg. Zij bleef bij hem zitten en klopte hem op zijn schouder. Toen hij tot bedaren was gekomen, zei hij: ‘Het is bedtijd. Nu moet je naar Jan. Anders wordt hij jaloers.’ Hij strekte zijn benen, zodat ze van zijn knieën gleeed. ‘Wij gaan weg,’ riep ze vrolijk. Ze gaf hem een zoen, holde naar de

keuken, waar ze haastig afscheid nam van haar moeder en even later stonden wij weer op straat.

‘Zullen we gaan lopen, schat?’ zei ze, ‘het is zulk heerlijk weer vanavond.’ Ze gaf me een stevige arm. Het was alsof er nooit iets was voorgevallen tussen ons en wij liepen innig gearmd door het maanlicht, pratend over een divankleed dat we van plan waren te kopen, over haar hoed, over kaartjes voor de bioscoop, over hoestdrop en over een reis, die we zouden gaan maken, zodra ik beroemd was, naar de Middellandse Zee en naar Afrika. Afrika lag heel dichtbij die avond. Ergens achter het Vondelpark vermoedde ik negerstammen, die hun vreugdevuren stookten en dansten bij de tam-tam. De maan weet veel van de Sahara, dacht ik, zij zal nooit meer die eindeloosheid en verstokenheid van leven vergeten en nog altijd trekken karavanen met moede kamelen aan haar voorbij. Zij is nog zo vervuld van de Sahara, dat zij ons voorbij ziet. Zij schenkt wat van haar koele licht weg zonder zich voor ons open te stellen, zodat wij haar niets kunnen teruggeven. Zij verbergt haar ziel, die nog droomt van de woestijnen en de wijldheid van Afrika, achter een koude onverschilligheid.

Voor onze deur klampte Katrijn zich plotseling aan mij vast. ‘Ik ben wel gemeen,’ zei ze, ‘maar houd je toch van me?’ ‘Ja lieveling,’ fluisterde ik. ‘Heus?’ ‘Ja, heus.’ Die nacht trok ik haar haar nachtjapon uit. Zij klemde zich aan mij vast, alsof ze alles uit mij wilde wegzuigen. Haar ogen waren glanzend en zwart en wij fluisterden elkaar toe dat wij gelukkig waren. Maar vóór ik insliep, dacht ik aan Lyda. Die heeft mij ont-

moet, dacht ik, en wij bloeiden als twee bloemen in elkanders licht. Zij gunde mij een ziel. Toen heb ik de dingen om mij heen begrepen, de gordijnen, de tafel en mijn schoenen. Nu zijn ze mij koud en vreemd en huiveren van wilde angst.

Margriet, Margriet

Op zekere dag verscheen de man, die het formulier A 27 te behandelen had lijkwit op het kantoor. Ieder begreep dat er iets met hem aan de hand was en zij, die een langdurige kantoorervaring hadden, zagen onmiddellijk *dat hij iets wist*. Dat was de enig mogelijke verklaring voor zijn starende blik en bezweet voorhoofd. Binnen een half uur had zich door het gehele gebouw de mare verspreid: A 27 weet iets, en overall heerste grote opwindning. Op de gangen hield men elkaar aan en vroeg of hij al iets had losgelaten en telkens verschenen er collega's onder een of ander voorwendsel in onze zaal om hem te bespieden en om in de gelegenheid te zijn het zelf te horen als hij zou gaan spreken.

‘Waarom zegt hij niet wat hij weet?’ vroeg ik aan C 13, die naast mij zat en het langst van ons alien in dienst was. ‘Wacht maar,’ antwoordde hij, ‘hij zal het vandaag wel vertellen, maar het moet heel ernstig zijn wat hij weet. Daarom duurt het zo lang. Het enige wat op het ogenblik met zekerheid bekend is, is dat men hem gisteravond, toen hij het kantoor verliet, samen met het meisje van de secretarie heeft zien lopen. Die heeft hem natuurlijk iets verteld.’ ‘Dus zij weet het ook,’ zei ik, ‘kunnen we het dan niet aan haar vragen?’ ‘Nee,’ zei C 13 glimlachend, ‘ze heeft het hem in diep vertrouwen meegedeeld en zal het aan geen ander nogmaals vertellen, zelfs aan de chefs niet, die even

onwetend zijn als wij. Altijd als mijnheer Duivel een onaangename mededeling heeft te doen aan het personeel, geeft hij haar opdracht het iemand in vertrouwen te vertellen. Hij weet wel dat niemand in staat is zo'n geheim te bewaren en dat na enige tijd iedereen het weet. Zijn bedoeling is dat wij voldoende zullen zijn voorbereid als de officiële bekendmaking komt. Een gerucht is meestal overdreven vergeleken bij het werkelijke nieuws en dan valt het dus mee als wij de volledige waarheid te horen krijgen.'

Hij begaf zich naar A 27. 'Hier A 27, rook eens,' zei hij en bood hem een sigaret aan. 'Nee dank je,' zei A 27 afwezig en nam de sigaret gretig aan. Een ander gaf hem vuur. Iemand had zijn bureau voor hem geopend en zijn papieren geordend, zodat hij met zijn werk zou kunnen beginnen, hoewel ieder wist dat hij vandaag niet zou werken. Ook had iemand hem een nieuwe pot inkt gebracht en zijn pen voor hem ingedoopt en twee meisjes waren bezig zijn potloden te slijpen. Allen spraken vriendelijk tegen hem over onbelangrijke dingen en lieten niet merken dat zij vermoedden dat hij een geheim bij zich droeg, teneinde hem zoveel mogelijk op zijn gemak te stellen. Maar ondanks het feit dat het scheen dat hij dit nauwelijks opmerkte, begreep A 27 het wel en hij had tranen in zijn ogen uit dankbaarheid voor de vele blijken van hartelijkheid en medeleven. Hij rookte sigaret na sigaret, die hem telkens werden aangeboden. Het werd doodstil in de zaal toen men merkte dat hij iets wilde zeggen en iemand ging tegen de deur staan opdat de stilte niet werd verstoord door mensen die zouden binnen-

komen. Hij kreeg zenuwtrekken in zijn gezicht, slikte tweemaal en sprak toen tot een der meisjes: 'Zul je het rode potlood niet te scherp slijpen? Anders breekt de punt zo gauw af, als ik opgewonden ben.' Deze woorden deden op het gehele kantoor de ronde en werden algemeen beschouwd als de aankondiging van zeer ernstige gebeurtenissen. Wij besloten allen onze rode potloden stomp te houden. Verder gebeurde er niets die morgen.

Toen wij 's middags het werk hervatten was de toestand van A 27 onveranderd. Hij zat nog steeds sigaretten te roken en staarde recht voor zich uit, zonder iets te zeggen. De spanning was ondraaglijk geworden en niemand was in staat nog aandacht aan zijn werk te schenken. Hoewel het eigenlijk verboden was, rookte ieder nu sigaretten, zodat het gehele gebouw walmd van de rook. Enige meisjes kregen huilbuien en twee moesten naar huis worden gebracht, omdat zij onwel waren geworden. In de hoek van de zaal stond een groepje mannen te luisteren naar een collega, die vertelde wat hem was overkomen, toen hij eens door het meisje van de secretarie in vertrouwen was genomen. De chefs waren even onrustig als wij die dag en lieten alles toe.

Om circa kwart over drie, volgens sommigen iets vroeger en volgens anderen wat later, kwam er een plotselinge verandering. Niemand had gezien hoe het was gegaan, maar plotseling zag men dat A 27 zijn sigaret had neergelegd. Kaarsrecht zat hij voor zijn bureau, terwijl hij wild met zijn ogen draaide en zijn gelaat was verwrongen. Onder een doodse stilte stond hij op,

waarbij hij zijn inktpot van zijn bureau stootte. Niemand durfde hem op te rapen en de inkt vloede traag over de grond. Langzaam kwam A 27 naar C 13 toe. Toen hij voor hem stond ging plotseling de telefoon van C 13, maar deze nam snel de hoorn van de haak. A 27 opende zijn mond en trachtte vergeefs een geluid uit te brengen. Na enige mislukte pogingen hoorden wij hem zeggen met een stem, die wij van hem niet kenden en die leek op die van het meisje van de secretarie: ‘Ga je even mee? Ik heb je wat te vertellen.’ Ondersteund door C 13 verliet hij de zaal.

Er ontstond een luid rumoer. Door middel van de telefoons werden de andere afdelingen op de hoogte gesteld en als men door de ramen naar buiten blikte, zag men verbaasde voorbijgangers stil staan, die omhoog keken naar de ruiten van het gebouw, waarachter een grote verwarring heerste. Het duurde geruime tijd, maar plotseling kwam C 13 weer binnen en verstomde het rumoer. C 13 was zich zichtbaar bewust van het gewicht van de hem toegevallen taak en deed zijn uiterste best een beheerste en zelfs ietwat heldhaftige houding aan te nemen. ‘A 27 is naar huis,’ zei hij met een geforceerde, kalme stem, ‘hij maakt het vrij goed, maar hij moet rust hebben. Morgen krijgen wij allemaal een brief van de directie. De zaken gaan heel slecht en mijnheer Duivel heeft grote verliezen geleden op de beurs. Tweehonderd mensen ontvangen een rose brief en worden ontslagen, de overigen een blauwe. Zij krijgen een salarisverlaging met vijf en twintig procent.’ Er ontstond weer rumoer, maar nu duurde het heel kort, want de secretaris zelf stond in

de deur en sprak luid en gebiedend: 'Ik verzoek ieder rustig en kalm aan het werk te gaan. De ernst van de toestand gebiedt dat wij het hoofd koel houden. Wij moeten onze traditionele nuchterheid bewaren en niet aan geruchten geloof slaan of ze helpen verspreiden. Tegen hen die aan dit verzoek niet voldoen zullen afdoende maatregelen worden genomen.' Daarop verliet hij ons en wij hervatten het werk in een met angst geladen atmosfeer.

Niemand van ons sliep des nachts en wij waren blij, toen in de loop van de volgende morgen het meisje van de secretarie kwam om de brieven uit te delen. Ze gaf me een blauwe brief en zei: 'Je moet om elf uur bij de secretaris komen.' Gelukkig bleek het gerucht overdreven te zijn geweest. Slechts honderd dertig mensen werden ontslagen en de salarisverlaging bedroeg maar vijftien procent. De arbeidstijd werd met één uur per dag verlengd.

Om elf uur was ik op de secretarie. De secretaris zat aan zijn bureau en mijn chef stond achter hem. Het meisje was er niet. 'Gaat u zitten,' zei de secretaris zonder naar mij te zien. Ik nam plaats op een stoel, die tegenover zijn bureau was geplaatst op ongeveer vijf meter afstand. De secretaris bladerde verstrooid in een dossier. Mijn chef boog zich over hem en wees op een papier, dat de secretaris toevallig in zijn hand had, iets aan. Zij spraken geen woord, maar mijn chef glimlachte en de secretaris las het papier aandachtig en schudde bedenkelijk het hoofd. Toen sloeg hij abrupt het dossier dicht en, terwijl hij voor het eerst in mijn richting keek, sprak hij, zo luid alsof hij een vergade-

ring toesprak: ‘Ik heb u even bij mij laten komen om u een gewichtige mededeling te doen. Zoals u gemerkt zult hebben zijn we in verband met de ongunstige economische toestand gedwongen geweest tot een reorganisatie over te gaan. Dat brengt helaas mee, dat velen van ons zich opofferingen zullen moeten getroosten, maar het scheidt ook voor anderen de gelegenheid tot verbetering van hun vooruitzichten. Om kort te gaan: de directie heeft besloten u over te plaatsen als chef van werkgroep 3 naar werkgroep 7, waar u leiding krijgt te geven aan drie man personeel. Dit betekent een belangrijke vooruitgang voor u, waarmee ik u van harte feliciteer. Daar de salarisschaal van werkgroep 7 iets afwijkt van die van werkgroep 3, zal uw salaris, na aftrek van de vijftien procent korting, nog met vijf gulden worden verlaagd, maar tegen dit geringe nadeel weegt het voordeel van een belangrijker werkkring ruimschoots op. Bovendien maakt de salarisschaal het u mogelijk na vijf jaar het verschil van vijf gulden weer in te halen, terwijl u, als u kinderen krijgt, een toeslag kunt verwachten.’

Het duizelde mij een ogenblik, maar de bestendige glimlach van mijn chef prikkelde mij tot verzet en ik zei: ‘Als ik u goed begrijp...’ ‘Wilt u luider spreken,’ zei de secretaris, ‘de akoestiek is heel slecht hier. Ik kan u niet goed verstaan.’ ‘Als ik u goed begrijp,’ zei ik nu luider, maar onzekerder, ‘is deze promotie een achteruitzetting. Bent u niet tevreden over mijn werk?’ ‘Integendeel,’ zei de secretaris snel, ‘wij zijn zeer tevreden. Uw reactie lijkt mij echter niet geheel en al op haar plaats. U beziet de zaak al te formeel. Doch nu u

zelf daarover bent begonnen, geeft u mij ook het recht uw aandacht op enige feiten te vestigen.’ Hij opende het dossier, nam er een papier uit en zei: ‘Op 15 September bent u zeventien minuten te laat gekomen, omdat, volgens uw opgave, uw vrouw superlatief had. Deze ziekte wordt in geen enkele medische encyclopedie vermeld, zoals een door mij gelast onderzoek heeft uitgewezen.’ Hij bladerde terug, nam een ander papier in zijn hand en zei: ‘Twee jaar geleden hebt u op de gang een meisje gezoend.’ ‘Ik heb haar daarna getrouwd,’ zei ik. ‘Dat neemt het feit van deze zoen niet weg. Zoals u bekend, is het hier uitdrukkelijk verboden te zoenen.’ Hij bladerde verder. ‘Met dezelfde juffrouw hebt u tijdens het werk briefjes gewisseld. Eenmaal bent u drie kwartier weggebleven, zogenaamd om een onderhoud met de directeur te vragen, waarvoor u tien minuten verlof had gekregen. Op uw bureau werd het volgende slecht rijmende vieze versje gevonden, dat u blijkbaar tijdens de dienst hebt gemaakt:

*Dans met mij, Margriet, tot de grenzen van de nacht,
Maar het liefst zou ik je willen strelen,
Al het onbegrepen en geheimvol zachte.
Margriet, Margriet, waarom wil je niet?*

Er is van u bekend dat u, voordat u hier in dienst trad, liedjes zong op straat en veelvuldig slechte kroegen bezocht. U schijnt een illegitieme verhouding te hebben gehad met een zekere Lyda en ik zou wel eens willen weten hoe het komt dat u nooit aan iemand iets over

uw afkomst hebt willen mededelen.’ ‘Ik ben het vergeten,’ zei ik zacht. ‘Wat zegt u?’ ‘Ik ben het vergeten!’ riep ik overdreven luid. Het was even stil. De secretaris keek achterom naar mijn chef en zij zagen elkaar verbaasd aan. De chef fluisterde iets, dat ik niet verstond. ‘U kunt gaan,’ zei daarop de secretaris gestreng. Op de gang kwam ik het meisje van de secretarie tegen en ik vroeg haar met mij de geheime trap op te gaan. Wij kwamen op de zolder, die mij kleiner toescheen dan de vorige keer en gingen zitten op de kanapee. Ik vroeg haar: ‘Waarom heb je dit niet verhinderd?’ ‘Ik heb verhinderd, dat ze je zouden ontslaan, wat anders zeker was gebeurd, want het rapport van je chef was erg ongunstig. De salarisverlaging en de overplaatsing waren niet te voorkomen.’ ‘Ik wil mijnheer Duivel spreken,’ zei ik, ‘het moet buiten zijn medeweten zijn gebeurd, want het is in strijd met wat hij me heeft beloofd.’ ‘Mijnheer Duivel belooft wel eens meer wat,’ zei ze, ‘maar hij houdt zich alleen aan dat waartoe hij zich schriftelijk heeft verplicht. Heb je je contract gelezen vóór je het ondertekende?’ ‘Nee,’ zei ik. ‘Dat is jammer, want dan zou je hebben gezien dat er van zijn vele beloften heel weinig in voorkwam. Mijnheer Duivel heeft alles zelf zo geregeld. Als je zou protesteren tegen de salarisverlaging, zou hij je vertellen dat het geen verlaging is, maar een tijdelijke korting. Maar je zult er de gelegenheid niet voor krijgen, want hij is voor niemand te spreken.’ ‘Kun jij me geen toegang tot hem verschaffen?’ ‘Nee,’ zei ze, ‘mijn invloed is ook beperkt.

Geef me een zoen.’ Ik kuste haar op haar mond. ‘Ik zal

zien, dat ik van die vijf gulden er één af krijg,' zei ze, 'meer kan ik niet voor je bereiken. Ik merk uit je zoenen dat je een dichter bent gebleven. Wat kan jou dat geld schelen?' 'Dichters moeten ook leven,' zei ik. 'Het is beter dat ze in hun gedichten leven,' zei ze en ze kroop tegen me aan, 'als ze te veel leven, maken ze geen gedichten meer. Zij schrijven beter, als zij veel missen.' 'Maar om veel te missen, moet men juist veel leven,' zei ik, 'wie weinig leeft weet niet wat hij mist.' 'Je leeft toch veel? Er zijn er hier maar enkelen, die met mij naar de kanapee gaan. Hoe gaat het met Katrijn?' 'Slecht. Zij heeft nu bijna dagelijks haar kimono aan en ligt ieder ogenblik met haar gezicht in een kussen. Als ik in gezelschap met anderen praat, verwijt ze me later dat ik niet meer van haar houd en ze vertelt me bijna iedere dag dat ze maar een onbetekenend en dom wezentje is en nog gemeen op de koop toe. Vroeger zei ik dan fabels van Lafontaine op, maar die hebben bijna al hun kracht verloren. Soms, als ik iets tegen haar zeg, heeft dat zo'n onverwachte uitwerking, dat ze een woedeaanval krijgt en dan gooit ze een vaas kapot, want ze heeft het vermogen achter woorden dingen verscholen te vinden, waarvan ik het bestaan nooit had vermoed. Gisteren heeft ze zo een fruitschaal gebroken, die ik pas voor haar had gekocht.' 'Misschien zou je haar moeten slaan,' zei het meisje. 'Soms kan ik merken dat ze dat zou willen,' zei ik, 'maar het zou toch niet helpen en ik heb het gevoel dat een vroegere ervaring mij daarvan terughoudt.' 'Welke ervaring?' 'Ik weet het niet. Ik kan het mij niet herinneren, maar toch is het alsof ik veel al eerder heb beleefd.' 'Vind

je mijn benen nog altijd mooi?' vroeg ze. 'Ja,' zei ik, 'ik vind je helemaal mooi.' Ik nam haar in mijn armen, zodat ze achterover kwam te liggen en kustte haar opnieuw. 'Ik zou je helemaal willen uitkleden en je overal strelen,' fluisterde ik. Met geweld maakte zij zich van mij los en sprong overeind. 'Foei!' riep ze, stampvoetend van woede, 'jullie dichters gaan altijd te ver. Heb ik je dan niet gezegd, dat ik alleen zoenen wil en meer niet? Daar!' Ze gaf mij een klap op mijn wang en verdween.

Ik begreep, dat ik in ongenade was gevallen. Langzaam keerde ik naar mijn werk terug.

Mijn chef stond op mij te wachten bij mijn tafel. 'Gaat u onmiddellijk met mij mee naar werkgroep 7,' zei hij, 'u treedt vandaag al in functie.' Wij verlieten de zaal en hij bracht me naar een afgelegen, kleine kamer op de bovenste verdieping, waar het heel stil was. Er zaten drie mensen over hun tafels gebogen, een mannetje met een bochel die voortdurend getallen fluisterde, een magere juffrouw met een gezicht als een doodskop en kort geknipt grijs haar en een vijftienjarig meisje met een voortdurende grijns op haar bol gezicht en met benen, die leken op opgeblazen gummiballonnen, die ieder ogenblik konden bersten. 'Mag ik u even voorstellen: uw nieuwe chef. Ik hoop dat u prettig zult samenwerken,' zei mijn chef en hij verdween.

Ik ging achter het voor mij bestemde bureau zitten, bij het raam. Beneden mij zag ik de gracht. De drie mensen hadden hun werk voor een ogenblik gestaakt en keken vol verwachting naar mij. Ik zag hen een voor een aan. Het mannetje mummelde nog de naklank van

een getal dat hem niet wilde loslaten, de juffrouw bloosde en streek een piek van haar haar terug, het kind grijnsde. Toen hield ik de volgende toespraak tot mijn personeel: ‘Wij zitten hier zo alleen, dat als het kantoor zou worden opgeheven, men zou vergeten het ons te vertellen en wij zouden er niets van merken. Wij zouden rustig doorgaan met ons werk en iedere dag onze staten met cijfers maken, want dat is het leven dat wij gewoon zijn. Wij verlangen niet veel. Wij zijn tevreden als alle posten behoorlijk worden geboekt en onze tellingen kloppen. Op de dag dat wij eindelijk zouden ontdekken, dat wij de enige overgeblevenen zijn van dit kantoor, zouden wij een ogenblik verontrust zijn. Daarna zouden wij besluiten hiermee door te gaan, want wij behoren hier thuis en dit is onze enige mogelijkheid. Maar luistert goed. U moet er mee rekening houden dat er een lentedag zal komen, waarop ik u ontrouw word. Want ik zal verstrooid uit het venster kijken naar de wereld die buiten deze vertrouwde stilte ligt en ons vreemd is als een nooit betreden gebied. Ik zal een vrouw voorbij zien gaan met iets in haar gang dat mij zal wegtrekken van hier en ik zal u in eenzaamheid achterlaten. U zult er spoedig aan gewend zijn en het werk vervolgen, want het is goed het werk te verrichten tot in eeuwigheid.’

Zij bleven mij aanzien met onveranderde gezichten, zonder verwondering en zonder begrip.

Ik keek weer door het raam. Aan de overkant van de gracht liep een vrouw en het besef schoot door mij heen: dat is Lyda. Ik trilde over mijn gehele lichaam. Ik stond op en zei, terwijl een extatisch gevoel zich van

mij meester maakte: 'En vandaag is het lente en zij is voorbijgegaan. Ik behoor haar toe en de voorjaarsdag, die vol is van verwachting van vrijheid en wijder leven. Vaarwel.' Voor het eerst in mijn leven maakte ik geen gedicht, maar verrichtte een daad.

Ik verliet het vertrek, holde de gangen door en de trappen af. Toen ik buiten was gekomen zag ik de vrouw niet meer, maar het was prettig op straat en ik keerde het kantoor voorgoed de rug toe.

Handen

Ik heb verteld dat ik ben geboren in een poppenkast. Dat was de waarheid, want het is werkelijk zo gebeurd en toch was het een leugen, want ik moet nog steeds geboren worden. Ik acht het gewenst dat zij die nu al vele jaren achtereen redetwisten over het probleem van mijn geboorte, dit vernemen, want er zal daardoor minder strijd en misverstand bestaan op aarde. De dag waarop deze bladzijden zullen worden gelezen zal evenwel een slechte zijn voor de concierges van verenigingsgebouwen en de redacteuren van maand- en weekbladen, want zij zullen overbodig worden. Daarom heb ik lang gearzeld dit neer te schrijven, maar tenslotte heb ik besloten ze op te offeren tot heil der mensheid. Want de leugen gaat mij bovenal en ik zal steeds meer leugens verzinnen om de waarheid die filosofen, geleerden en priesters zoveel aangename arbeid verschaft, te ontmaskeren. Ik weet wel dat het een ondankbaar en onbegonnen werk is, want zodra men haar een masker heeft afgetrokken, ontdekt men nog een masker en nimmer zal men haar naakt zien, maar ik kan het nu eenmaal niet laten leugens te vertellen, omdat de drang tot liegen mij, gelijk ieder, aangeboren is.

Ik heb zo lang geworsteld om ter wereld te komen, dat ik er tenslotte aan ging twifelen of het ooit zou gelukken. Want ik heb begrepen dat de enige reden, waarom de Man, na mijn vlucht, mij niet heeft teruggezocht,

deze was, dat hij me nog steeds bezat. Nog steeds dwong de Hand mij te gaan zoals Hij wilde en toen ik reeds jaren hier verkeerde besepte ik pas dat ik moest voortgaan de weg tot ontsnapping te zoeken. En toch heeft het weinig gescheeld of ik was al de eerste dag, die ik op aarde verkeerde daarin geslaagd, want in de nacht met Lyda ben ik werkelijk enige uren geboren geweest. Waarom heeft zij mij teruggestoten? Ik begrijp nu ook, waarom de volgende dag de aanplakbiljetten waren verdwenen en niet meer naar mij werd gezocht. Ik was immers nog steeds niet geboren.

In alle schoolbloemlezingen behalve die der gereformeerden heeft men nu het volgende gedicht van mij opgenomen:

*Door verlatenis
Met haar dode bomen,
Waar geen ontkomen is
Voor dromen
Reiken mijn handen
Naar hun rijk.*

*Ik wil landen
Ver achter de dijk
Waar eenzaamheden
Door mijn vingers
Overtreden
En dingen
Naar het allerlaatste lied
Waar mijn handen
In 't streefgebied
In blinde tast verzanden.*

Men pleegt dit gedicht te prijzen als een der volmaaktste uitingen van mijn onsterfelijk genie, maar weinig bevroedt men, dat ik zelfs in deze verzen nog niet geboren was. En toch was ik, als ik een gedicht schreef, nog het dichtst daarbij. Achter een vlies zag ik de woorden schemeren, die geschreven zouden moeten worden om geboren te zijn, ik hoorde al hun klank en cadans en snoof de geur op van hun rijke beeldenbloei, maar steeds bleven zij onbereikbaar en ontweken zij mij als ik ze trachtte te grijpen. Hoe dikwijls heb ik gepoogd het vlies te doorbreken, maar hoe meer men zich daartoe inspant, hoe verder drijft men af. Later heb ik pas ingezien dat men zijn inspanning moet verdelen over oneindig veel kleinigheden die geen naam hebben en zó dat het nauwelijks meer inspanning is en het vlies moet men negéren. Dan zal men ontdekken, dat het steeds dunner wordt en op zekere dag, daar twijfel ik geen ogenblik aan, zal het verbroken worden en zal men de verzen kunnen schrijven waarvan men altijd heeft gedroomd in eenzame nachten en op troosteloze middagen.

Ik begrijp nu ook waarom er zoveel lelijke dingen zijn op deze wereld: al die nieuwgebakken protserige huisjes in de dorpen, de trieste straten in de steden, de groteske vaasjes en beeldjes in de kamers, de potsierlijke hoeden die de dorpsmeisjes dragen, de stupide boeken die de stadsmeisjes lezen, de dassen der slagersknechts, de praatjes der kappers, de foto's van filmsterren, bandieten en staatslieden. Zij zijn alle het werk van ongeborenen die zelfs niet weten dat zij ongeboren zijn. De wereld is een groot bassin, waarin embryo's

hulpeloos rondzwemmen met mummelende monden, ledematen in aanleg en het begin van zintuigen. Zij botsen tegen elkaar, deuken elkanders volumineuze hersenmassa's in en in panische angst zuigen zij zich aan elkander vast met hun kieuwspleten, zwaaiend met hun stompe staarten. Met hun glibberige weke lichaampjes plakken zij zich vast aan de enkele geborenen, zonder ze te herkennen in hun domme blindheid en zonder te kunnen worden afgeschud. Zij krielen doelloos om hen heen als een dicht opeengepakte school stumperige visgedrochten.

Ik zie dit alles zo duidelijk in, nu ik dit schrijf en nu ik, eerlijk gezegd, nòg niet weet of ik geboren ben. Hoe zou ik anders ook kunnen schrijven? Want slechts zij schrijven over hun leven, die niet geboren zijn, slechts zij spreken van liefde, die haar moesten derven en zij van de rijkdom, die niets bezitten. Maar mijn biografen dienen te weten dat in de tijd toen ik het kantoor ontvluchtte ik dit alles nog slechts vaag voorvoelde. Ik wist eigenlijk wel dat ik een foetus was, maar schaamde mij er voor en durfde er niet voor uit te komen. Ik had nog niet de moed het te erkennen en hoopte, dat niemand het zou zien, want ik wilde zo graag gelden voor een geboren mens, met echte harden en voeten, met gave oren en ogen, een volwaardig hart en een machtig geslachtsorgaan. Als ik iemand een hand gaf, dacht ik, heel ver achter in mijn hoofd en zonder woorden: zou hij merken dat ik nog geen vingers heb? Ik durfde mijn tong niet uitsteken, omdat ik bang was dat men zou zien dat het maar een rimpel was. Doch degenen die ik een hand gaf hadden meestal

zelf geen vingers en slechts weinigen weten de ware maat van een tong, zodat mijn vrees ongegrond was. Men bezorgt zichzelf niets dan vervelende last door zich te schamen voor zijn onbehaardheid en onontwikkelde neusgroeve en de wereld zou er onnodig gecompliceerd door worden als iedere foetus zich zou trachten te gedragen als een volgroeid wezen.

Wat ik heb gedaan, nadat ik van mijnheer Duivels kantoor ben weggelopen? Ik herinner mij alles niet nauwkeurig meer. Alleen weet ik nog heel goed dat ik Katrijn een briefje heb geschreven om haar er van te verwittigen dat ik voorlopig niet thuis zou komen. Ik moet lange wandelingen hebben gemaakt door de stad en daarna op het land en een paar maal heb ik mij bedronken. 's Nachts sliep ik in dorpsberbergen of bij boeren in het hooi en ik trachtte weer aan de kost te komen door liedjes te zingen. Maar liedjeszangers zijn niet veel waard op deze wereld. Men betaalt ze nog minder dan kantoorbedienden. Hoe menigmaal ben ik van een deur weggestuurd met de uitroep: 'Niets nodig!' Bovendien trof ik het slecht, want iedereen klaagde over de beroerde tijd, waarin fabrieken werden stilgelegd, levensmiddelen vernietigd en arbeiders ontslagen. Ik begrijp van dat alles niet veel, want hoe kan men produkten laten bederven zolang er honger is en fabrieken sluiten zolang er arbeiders zijn? Dat begrijpt alleen mijnheer Duivel, heeft men mij verteld, en daarom zal ik mij er niet verder in verdiepen. Op een middag kwam ik in Noord-Scharwoude. De school ging juist uit en ik bleef stil staan om te zien hoe de kinderen door zelfvoldane schoolmeesters werden

vrijgelaten. De terreur die hun eerbied bijbrengt voor geschreven woorden en getallen is toch niet voldoende om hun ledematen en stembanden in toom te houden, dacht ik. Tweemaal per dag voelen zij het laatste vonkje der vrijheid gloeien. Zelfs het hun opgelegde ontzag voor dichters en het vaderland weerhoudt hen niet van dierlijke kreten en onderlinge twisten. Zouden zij begrijpen dat zij vandaag een werkelijke dichter aanschouwen? Ik moest mijn gepeins afbreken, want ik werd omringd door een grote troep jongens, die mij aanstaarden en luidop opmerkingen maakten omtrent mijn uiterlijk en kledij. ‘Man, ben je een meid? Wil je een dubbeltje voor de kapper?’ riep er een en een ander vroeg: ‘Man, hoe heet je?’ ‘Jan Klaassen,’ zei ik, maar ik vergat dat deze generatie mijn verzen nog niet uit het hoofd kreeg te leren. ‘Jan Klaassen! Jan Klaassen!’ jouwden zij en toen ik de dorpsstraat doorliep volgden zij mij joelend en schreeuwend. Zo nu en dan vlogen mij kluiten modder en stenen om de oren.

Er kwam een bakker aan, die ze uiteenjoeg en tegen me zei: ‘Jou moet ik hebben. Ga maar even met me mee.’ Ik volgde hem naar zijn huis en ging met hem langs een ladder en over een zolder naar een kamertje onder de pannen. Door een glazen pan viel het licht op een mangel, een stoel en een paar bloempotten. De bakker sjouwde nog een tafeltje binnen en zei: ‘Zie zo, nu kun je aan het werk. Morgen hebben we bruiloft, want mijn neef is vijf en twintig jaar getrouwd. Daar moet je een gedicht voor maken, dat ik voordragen kan. Ik zal je goed betalen en als je klaar bent, stamp je maar op de vloer.’ Hij liet me alleen en ik schiep

mijn onsterfelijke ode op het huwelijk, die in de loop der eeuwen zo veelvuldig is afgedrukt in bloemlezingen voor het huisgezin en zo dikwijls wordt geciteerd door redenaars en verlichte onderwijzers. Maar toen ik de bakker had geroepen om mijn werk te keuren, bleek hij niet tevreden te zijn. ‘Het moet begrijpelijk zijn voor normale mensen,’ zei hij en hij gaf mij nieuwe aanwijzingen. Ik schiep daarop mijn bekende ‘Bruiloftslied,’ dat door zijn speelse vorm, weelderige klank en zinrijke beeldspraak het nageslacht nog immer boeit. Ik stampte weer op de vloer. De bakker, vertrouwend dat ik ditmaal zou zijn geslaagd, had nu zijn vrouw meegenomen, die hijgend binnenkwam en het stof van de mangel veegde. Ik las het gedicht voor, mij er zorgvuldig voor behoedend mij niet te laten meeslepen door het machtig pathos. Maar de bakker, noch zijn vrouw werd er door getroffen. Boven hun machtige gestalten draaiden zij hun dikke gezichten in elkanders richting en keken elkaar hulpeloos aan. De bakker zei: ‘Het is nog niet goed. Het moet eenvoudiger.’ ‘Ja,’ zei zijn vrouw, ‘geleerdheid is niets voor mijn man.’ Zij gingen weg en even later kwam een klein meisje mij een bordje brengen met dikke sneden brood en een brandende petroleumlamp, want de avond viel in. Al boterhammen etend schreefik mijn ‘Vijf en twintig jaren,’ de bekende ballade, die uitmunt door eenvoud van taal en melodieuze klank, simpel als een volkslied en door de literatuurhistorici tot nationaal monument verheven. Toen ik deze keer op de grond stampte kwam er uit het donker een jongetje aan met een brandende kaars in zijn hand. ‘Geef het maar aan

mij,' zei hij. Hij nam het papier en langzaam schuifelde hij weg, terwijl hij probeerde onder het lopen het gedicht te lezen. Het kraakte overal in het kamertje en mijn schaduw sloeg reusachtig groot tegen de schuine achterwand. Ik voelde mij, zoals men in vele boeken kan nalezen, alsof ik langzaam werd beslopen door gestalten, die in het donker huisden, maar er kwam slechts een kat binnen, die op de mangel sprong en daar insliep. Plotseling schalde de stem van de bakker door het huis en ik hoorde hem het gedicht declameren, zo luid dat ik ieder woord kon verstaan. Daarna werd het doodstil. Na een poosje kwam het jongetje terug. 'Het is niet goed,' zei hij, 'er moet bij gelachen kunnen worden.' Hij verdween weer. Tot twaalf uur 's nachts ben ik doorgedaan met het scheppen van meesterwerken, die later in mijn vermaarde bundel 'Voor een bakker' zijn verzameld. Alle tien kinderen van de bakker verschenen eenmaal op mijn kamertje, van het jongste tot het oudste, en iedere keer hoorde ik mijn gedicht door de bakker luid worden voorgedragen, zodat de mensen op straat bleven staan luisteren. Toen was mijn scheppingsdrift uitgeput en kwam de bakker zelf weer bij me. Hij was in zijn ondergoed en zijn kaars was bijna op. 'Het is niks gedaan met je,' zei hij, 'wij gaan naar bed.'

Even later stond ik op straat, zonder een cent op zak, in het heldere maanlicht.

Mistroostig liep ik langs de dorpsstraat. Op een kruispunt zag ik in de verte de duinen schemeren en ik sloeg linksaf, want het onweerstaanbare verlangen, uit de literatuur zo welbekend, dreef mij in de richting van

de zee en spoedig beyond ik mij midden tussen de koolvelden. Grote witte wolken joegen langs de maan en soms werd het donker en sloeg de regen mij in het gezicht. In welke vreemde voorwereld ben ik terechtgekomen? dacht ik op welbekende wijze. De akkers zijn bezet door levenloze grillige gedrochten, die glimmen in het maanlicht en slechts de vogelschreeuw aan de verre grenzen van dit gebied herinnert mij nog aan de wereld die ik verliet. Moet ik hier ondergaan, waar elk leven is verstard en de maan haar koude spot drijft met de wanhoop van dunne boompjes en het machteloos gebaar der sloten? Welk onheil loert er in het struikgewas en wier versteende gestalten zakten tot hun schouders in de zuigende klei der akkers?

Er rees een zwarte wolkenstapel omhoog, die de maan verdrong, en regen en bagel verblindden mij. Moeizaam ging ik verder, mij verwerend tegen de machten die mij van de weg trachtten te drijven in de drassige berm. Juist toen ik het wilde opgeven, werd het droog, scheurden de wolken uiteen en joeg de maan ze in snelle aftocht weg. Ik stond voor een kanaal. Het water rilde van schrik. De duinen waren nu dichtbij. Langs de weg aan de overkant kwam een auto aan en stopte juist tegenover mij. Er stapte een man uit, die iets naar mij riep, dat ik niet verstond. Toen ik goed keek, herkende ik mijnheer Duivel.

Agavia

Het is voor hen, die mijn leven en werken hebben bestudeerd, een onopgelost raadsel gebleven, hoe het kwam dat ik, hoewel een kanaal ons scheidde, dat, zoals een onderzoek door vooraanstaande geografen heeft aangetoond, enige tientallen meter breed is, ik toch mijnheer Duivel ben gevolgd. Hoe dikwijls heb ik niet, in woord en geschrift, te kennen gegeven desnoods te willen sterven voor de poëzie en heb ik de vrijheid in armoede en miskening gesteld boven de slavernij aan loonheren en gebieders? Maar hebben mijn biografen zich voldoende er van rekenschap gegeven met wie zij hebben te doen? Sedert het ogenblik dat Lyda mij verteld heeft dat ik een dichter ben, heb ik geweten dat ik veel zou moeten liegen en opscheppen. Ik wist dat ik zelden die werkelijke dronkenschap zou leren kennen, waarnaar ik gedoemd zou zijn te verlangen en haar daarom zou moeten zoeken in een gedicht en dat mijn lafheid mij er altijd van zou weerhouden de helden te zijn die ik zou scheppen. Ik wist dat ik veel zou begeren, maar weinig durven, want, zoals bekend, lopen dichters veel te mijmeren, maar men treft weinig moordenaars, handelaren en staatslieden onder hen aan. Ik wist ook, dat ik vaak zou falen, mij zou moeten schamen over vele dingen en veel zou moeten verbergen.

Ik hoop dat jonge meisjes die dit lezen het niet zullen begrijpen, want de gedachte is mij onverdraaglijk, dat

zij iedere dag bleker worden, nu zij het vernomen hebben. Het is niet alleen goed voor hun lichamelijke en geestelijke constitutie dat zij geloven, want dikwijls zitten zij te lezen in hun dakkamertjes op zomeravonden en lange zondagen, waarop geen kleinste droom in vervulling gaat.

Dan zwerft hun blik van mijn foto aan de wand naar het venster en zij zien de vogels hoog tuimelen boven de daken.

Hoe vaak heb ik deze blik ontmoet, want ik kijk óók dikwijls uit mijn venster en warm mij aan die nauw verhulde gloed. Het is plezierig voor iemand te weten dat de dingen die hij ziet ook in de wereld liggen van jonge meisjes die van hem dromen. Het mag dus, terwille van de wetenschap en de vooruitgang, gewenst zijn dat de biografen weten dat ik een lafaard ben, doch laten de jonge meisjes er onkundig van blijven, opdat hun blik warm blijve en vaag, zonder de norske hardheid die hij anders zou krijgen.

Ziehier dan wat er verder is geschied. Door gebaren en een overvloedig gebruik van lichtsignalen beduidde mijnheer Duivel mij rechtsaf te slaan en het kanaal te volgen. Hijzelf stapte in zijn auto en nu ben ik niet in staat aan de literatuur de bekende zin te ontlenuen, waarin beschreven wordt hoe een auto weggrijdt en men een rood lichtje kan zien verdwijnen, want ik zag de auto even langzaam vooruitkomen als ik en ik begreep dat er, zelfs als ik wilde, geen ontsnapping meer mogelijk was. Toen ik eenmaal bleef staan om een schoenveter te knopen, stopte ook de auto en toen ik een andere keer terugliep om mijn zakmes op te rapen, dat

uit mijn broekzak was gevallen, reed de auto achteruit. Na enige tijd kwam ik in een dorpje, waar de weg zich van het kanaal verwijderde en om de huisjes liep die langs het water waren gebouwd. Telkens als ik een huisje voorbij was, zag ik de auto te voorschijn komen aan de overkant. Steeds verder ging ik van het kanaal af tot ik bij een sluisje kwam aan een pleintje. Ik bleef staan luisteren naar het ruisen van het water. De wind was gaan liggen en het leek of het dorp geheel verlaten was.

Voortdurend ruist er hier water, dacht ik, en nu ontdek ik het pas. Het lijkt alsof het ruisen op mij heeft gewacht en alsof het wist dat ik voorbij zou komen. Hoe heb ik het hier alleen kunnen laten, want al die tijd die ik op aarde verkeerde, heb ik het ver achter in mijzelf gehoord, maar ik heb er geen acht op geslagen en het vergeten. Nu hoor ik het weer en het zal mij nooit meer loslaten, want ik ben even eenzaam als deze plek. Nu begrijp ik ook waarom ik nog niet geboren ben, want ik heb mijn ruisen hier laten liggen en nu pas beseft ik hoe donker het water kan zijn in een sluis. Ik wist niet dat men zijn ziel kon zien, maar nu tref ik op deze plaats voor het eerst in mijn leven een deel van haar aan en wie weet op hoeveel plaatsen ter wereld ik nog verspreid lig. In plaats van terug naar het kanaal ga ik rechtuit langs die dijk, verder de wereld in, om de andere delen van mijn ziel te zoeken.

Plotseling hoorde ik de claxon van mijnheer Duivel en het drong tot mij door dat die langgerekte toon al een poos lang had geduurd. Ik voelde mij weer koud en nat. Eén ogenblik (de literatuurkenner bekend) weifel-

de ik nog. Toen sloeg ik het straatje in dat tussen de huizen door naar het kanaal terugvoerde en zag aan de overkant de auto staan. Een klein stukje verder was een brug. Ik begaf mij erheen en ook de auto kroop verder. Midden op de brug bereikten wij elkaar. Mijnheer Duivel opende van binnenuit een portier. Hij zat zelf aan het stuur, met een sigaar in zijn mond. Ik ging naast hem zitten. Hij stuurde de auto achteruit de brug af en toen reden wij in snelle vaart naar het Zuiden. Wij spraken geen woord.

Binnen enige minuten waren wij in Alkmaar, waar wij stilhielden voor een café, dat zich een tiental meters van de weg beyond, juist toen een hevige stortbui losbrak. ‘Blijft u hier even zitten,’ zei mijnheer Duivel. Hij haalde een paraplu te voorschijn, verliet de auto en liep, beschermd door zijn paraplu, naar een deur waar hij hevig begon te bellen en te kloppen. Na enige tijd werd de deur geopend door een man in pyjama en ik zag mijnheer Duivel druk tegen hem gebaren. Ik dacht een ogenblik dat zij elkaar te lijf zouden gaan, maar de man scheen eindelijk toe te geven en ging weer naar binnen. Mijnheer Duivel kwam terug en nodigde mij uit hem te volgen. Met de paraplu boven ons hoofd liepen wij nu snel naar een andere deur, die voor ons werd geopend en wij traden het café binnen. Het was er donker en ik kon niets onderscheiden behalve een tafeltje in een hoek, waar een electrisch lampje brandde. Wij gingen tegenover elkaar zitten aan het tafeltje en de man bracht ons twee glazen cognac. Hij verdween daarop in het donker. Ik hoorde hem stommelen achter het buffet en plotseling werd er nog een

klein lichtje aangeknipt en zag ik hem zitten krabben op zijn hoofd. Achter hem glinsterde het van glas en zilver.

Mijnheer Duivel stak een nieuwe sigaar op en zei: ‘Er bestaat een oeroud gebruik, dat de grondslag vormt van fatsoen en beschaving, dat is het krediet. Als wij geen krediet gaven aan elkaar en de Voorzienigheid, dan zouden wij als heidense wilden moeten leven van roof en moord. Dan zouden we geen zaken kunnen doen of afspraken maken en wij zouden ons nooit aan de hogere dingen, zoals de godsdienst, het vaderland en het gezin, kunnen wijden. Dan dronken wij nu geen cognac, maar elkanders bloed of regenwater. Als ik met een flinke kerel te doen heb, die ik recht in zijn ogen kan kijken, dan weet ik meteen: die man kan ik krediet geven, die houdt van aanpakken en van vooruitkomen in de wereld, die zal een verdienstelijk burger zijn en een plichtsgetrouw huisvader. Want krediet betekent vertrouwen, mijnheer, en wie men niet kan vertrouwen, die is niet waard om zaken mee te doen en die kan men beter links laten liggen. Ik hoop dat u voelt wat ik bedoel. Maar ik wit u nog niet opgeven, hoewel ik evengoed een rechtsvervolging tegen u zou kunnen doen instellen wegens contractbreuk.’ Hij dronk met één teug zijn glas leeg en ik volgde zijn voorbeeld. Toen wij onze glazen neerzetten stond de man in pyjama naast ons en vulde ze opnieuw. De warmte verspreidde zich door mijn gehele lichaam en ik zei: ‘Heb u zichzelf dan wel aan het contract gehouden?’ Mijnheer Duivel glimlachte geduldig en antwoordde: ‘Ik heb mij er strikt aan gehouden. Ik heb u

geld beloofd. Hebt u het gekregen of niet?’ ‘U hebt mij jaarlijks salarisverhoging beloofd,’ zei ik en nam een flinke slok, ‘in plaats daarvan heb ik verlaging gehad.’ Hij keek mij steeds meer vaderlijk aan: ‘U drukt zich verkeerd uit. U moet niet zeggen: in plaats daarvan, maar: daarnaast. Dan zult u inzien dat uw salaris ieder jaar een keer is verhoogd. Ik heb u nooit gezegd, dat ik, als ik daartoe gedwongen zou worden, geen kortingen zou toepassen. U moet niet denken dat ik het graag doe. De belangen van mijn personeel liggen mij na aan het hart en het is slechts uit bittere noodzaak, wanneer ik tot de toepassing van een tijdelijke korting moet overgaan. Ik heb mijzelf in de eerste plaats moeten inkrimpen, hoewel mijn zorgen voor het personeel honderd keer zo groot zijn geworden als voorheen.’

Onze glazen waren weer leeg en de man in pyjama stond weer bij ons om ze te vullen. ‘U hebt mij een lieve vrouw beloofd,’ zei ik, ‘maar een vrouw, die altijd in kimono loopt en naar de overkant staart, noem ik geen lieve vrouw.’ ‘Wat voor kimono?’ vroeg mijnheer Duivel. ‘Een blauwe,’ zei ik, ‘met grote lelijke vogels er op en een paar vetvlekken. Vindt u dat mooi? Bovendien draagt ze overdag papillotten in haar haar, die ze maakt met witte repen katoen en oude zakdoeken. Vindt u dat lief?’ ‘Dat van die kimono valt me niet mee,’ zei mijnheer Duivel, ‘dat heb ik nooit geweten. Maar papillotten vind ik niet zo erg. Zo zijn vrouwen nu eenmaal. En met die kimono zal het ook wel in orde komen. Daar went u wel aan. U bent nog jong. Ik zelf ben meer dan vijf en twintig jaar getrouwd en heb daarvoor niet zonder reden een groot bloemstuk van

het gezamenlijke personeel ontvangen. Als u zelf zover bent, wil ik weer eens met u praten. Ieder huwelijk heeft in het begin nu eenmaal zijn moeilijkheden, maar daar komt u wel doorheen. Hoeveel kinderen hebt u?’ ‘Wij hebben geen kinderen,’ zei ik, ‘wij houden katten. Had uw vrouw ook altijd zielepijn en gooide zij de vazen stuk?’ ‘Alle vrouwen hebben zielepijn,’ antwoordde hij, ‘en het is onze taak ze te helpen en te troosten.’

Wij begonnen aan ons vierde glas. ‘Zijn er dan nergens ter wereld gave vrouwen meer?’ vroeg ik, ‘ik geloof dat ik de laatste heb ontmoet, want eenmaal heb ik een gave vrouw gehad. Zij verborg haar zielepijn voor mij. Zij begreep dat men zijn eigen ziel in eenzaamheid moet bezitten en zich niet moet meester maken van die van en ander. Wij kwamen elkaar tegen in het maanlicht en ze zei: hier heb je wat van het maanlicht terug. Ik heb al zoveel ingedronken. En hier is ook nog wat lekker warm zonlicht en een beetje donker van de nacht. Daar kan ik best wat van missen. Zij had een kleine kamer en begreep wel dat wij beiden zielepijn hadden, maar men merkte het niet aan de kamer, want alles stond er zó, zoals alleen een gave vrouw de dingen schikken kan. Wij hebben geglimlacht om de nietigste haartjes van haar wenkbrauwen en de kleinste plooitjes in mijn gezicht. Wij hebben gedanst als twee bedronkenen en zij bond mij aan haar vast met een zijden sjaal. Maar zij legde een losse knoop en toen wij gedanst hadden oefende zij geen heerschappij uit en ik was zonder eigendom, want men moet elkaar niet bezitten. Zij was overal om mij heen en vooral achter

mij, zo zeker voelde ik mij in mijzelf en zo zeer had ik het gevoel: hier kan ik altijd terugkeren en mij opnieuw verwonderen. Waarom hebben andere vrouwen handen en monden als zuignappen, niet in staat tot tedere aanraking en verwonderde streling? Waarom kan hun liefde nooit blind zijn en zonder angst?' 'Waarom bent u niet met die vrouw getrouwd?' vroeg mijnheer Duivel. 'Ik heb haar niet kunnen terugvinden,' zei ik. 'U leest te veel,' zei hij, 'en dat is ongezond. Men krijgt er een bleke kleur van en ideeën die niets met de werkelijkheid te maken hebben. Het is alles literatuur wat u vertelt. Een gave vrouw bestaat niet. Zij is een hersenschim van u of van een wereldvreemd dichter, die u hebt gelezen. De vrouwen zijn nu eenmaal zwak, de mannen sterk. Daarom moeten wij ze beschermen. De mannen zijn ruw, de vrouwen zacht. Daarom moeten zij onze ruwheid verzachten. Zonder ons zijn de vrouwen niets en ook wij kunnen ze niet missen, want wij zouden hulpeloos zijn in de kleinste dingen.'

Ik lachte overmoedig en zei: 'Katrijn is even sterk als ik en even ruw en ik ben even zwak en zacht als zij, want zij gebruikt haar zwakheid om ruw te zijn en haar zachtheid om mij te beheersen, zodat ik mij zwak en zacht gevoel. Wat u vertelt is ook literatuur. Ik drink op de cognac, want ook de cognac is literatuur, waardoor de wereld pas werkelijkheid wordt en wij zijn alien wereldvreemde dichters, als wij drinken en als wij spreken. Ik drink op de woorden, die even machtig zijn als alcohol en even onontbeerlijk om te begrijpen en evenals ik mijn geliefde dranken heb, houd ik van

mijn bijzondere woorden. Ik houd van huiveren en donker en tuimelen en daarom praat ik graag van huiveringen en tuimelingen en het donker, dat in grote horden aanzwermt en mij overmant. Niets bedwelmt mij zo als wanneer de laatste kaarsen huiveren in de nacht en dehuivering waarmee deuchtend mij bekruipt met zijn vale schennend licht. En nu drink ik op mijn gave vrouw, want ik houd meer van gaafheid dan van zwakke zachtheid en ik heb liever mijn schim dan de uwe.' Ik was blij dat ik eindelijk aan mijnheer Duivel durfde tonen, wie ik was en ik varieerde vrij op een bekend thema:

*Agavia heeft twee borsten
Die dronken zijn van licht.
Velen zijn er die verdorsten,
Mil sloot zij niet haar deuren dicht.*

*Agavia heeft twee handen
Die reiken van verwondering
Naar het wonder, dat ik aan de randen
Van een rose oorschelp zing.*

*Agavia schonk mij haar nachten
En haar dagen allemaal
Ik gaf wat ik bezat. Wij lachten
Om die snoeren bloedkoraal.*

*Want van bloedkoraal zijn nu de dagen
En de nachten en alles wat ik bezit...*

Mijnheer Duivel, die niet langer geduld had om mij aan te horen, onderbrak mij: ‘En ik drink op de daad. Want theoretiseren en versjes opzeggen leidt tot niets. Slechts door daden komt een mens vooruit en gedijt de wereld. Praten is alleen goed om iets voor elkaar te brengen. Ik praat terwille van de daad. Daar hebt u mijn versje.’ Hij dronk een nieuw glas leeg, gaf mij een joviale klap op mijn schouder en verdween door een deur naast ons tafeltje, waarop ‘Heren’ stond.

De man in pyjama zat nog steeds achter het buffet te krabben op zijn hoofd en uit het donker doemden de biljarttafels op als zware scheepskarkassen. Wat ben ik machtig, dacht ik. Vreemde gedachten flitsen door mijn hoofd en woorden cumuleren tot ontzaglijke bergen van klank. Kon ik deze ritmen maar behouden, want ik zou altijd op die stroom willen leven. Laat ik ze in ieder geval bewaren tot morgen, als de weemoed mij weer in staat stelt verzen te schrijven, want zij moeten zijn vervuld van deze cadans. De kleinste rillingen van seconden moeten er in worden vastgehouden en gered van die voortgang zonder terugkeer, die aanzwelt als een pompoen.

Mijnheer Duivel zat weer tegenover mij. ‘Laten wij zakelijk blijven,’ zei hij, ‘u bent getrouwd en op u rust de plicht als een goed huisvader voor uw vrouw te zorgen. Weet u dat ik u binnenkort de huur zal moeten laten opzeggen? Er is nu al drie maanden niet betaald.’ Ik had iets heel anders van hem verwacht en ik voelde mij plotseling alle moed ontzinken. Daar gaat mijn grootheid, dacht ik. Is er dan niemand, die haar erkent? Telkens worden de ritmen door blikseminslag

en ijzige wind uiteengejaagd, hagel slaat de klanken stuk en koningen en prinsessen vluchten ijlings met hun gevolg in ratelende karossen voor de dreiging van een verlaten vlakte. ‘Hoe denkt u deze kwestie op te lossen?’ vroeg mijnheer Duivel. ‘Ik weet het niet,’ zei ik, ‘verlangt u, dat ik u weer mijn ziel verkoop?’ ‘Ik koop geen zielen,’ antwoordde hij, ‘als zakenman interesseer ik mij alleen voor prestaties.’ ‘Maar wie prestaties koopt, koopt lichamen en wie lichamen koopt, koopt zielen,’ zei ik. ‘Onzin,’ zei hij, ‘het enige wat ik van mijn personeel verlang is dat zij mij wat van hun tijd afstaan. Zij kunnen buiten kantoor tijd met hun lichaam en hun ziel uitvoeren wat zij willen. Bovendien is werken heel goed voor hun lichaam en hun ziel. Heus, u theoretiseert te veel. Als u carrière wilt maken moet u daarmee ophouden. Ik heb kunnen constateren dat u grote capaciteiten bezit, maar dat is niet voldoende. Men moet ze ook kunnen verkopen om vooruit te komen in de wereld en die kunst verstaat u nog slecht. Ik zal u eens wat vertellen. Hoewel u zich schuldig hebt gemaakt aan contractbreuk, zal ik u niet doen vervolgen. Ik zal niet eens van u eisen dat u onze overeenkomst blijft nakomen. Ik wil u slechts een goede raad geven. De zaken gaan nog altijd slecht en ik heb opnieuw honderd man moeten ontslaan en tien procent op de salarissen gekort. Ik kan u op het kantoor dus niet meer gebruiken. Maar u kunt nog geheel andere dingen. U bent er eigenlijk de man niet naar om de gehele dag op een kantoorkruk te zitten. U houdt van verandering, u wilt wat van de wereld zien, u verlangt naar avonturen en vrijheid, zoals dat

een echte man betaamt. U moet soldaat worden. Drinkt u nog eens.’ ‘Ik zou zo graag dichter willen zijn en meer niet,’ zei ik somber,’ als u eens wist hoe onontkoombaar de woorden van Lyda nog altijd in mij naklinken. 's Ochtends als ik wakker word zegt ze het mij, 's middags onder het werk, als de cijfers in schemering verzinken en 's avonds in het heldere lamplicht. Er zijn zo veel vreemde gedachten die naar woorden zoeken. Ik moet ze voor hen vinden, want ik weet dat ik zo alleen geboren kan worden.’ ‘Ik ken dat wel,’ zei mijnheer Duivel, ‘ik vlecht op zondag graag papiermanden van riet en mandjes en stoelzittingen. Ik zou eigenlijk niet anders willen doen. Maar het afzetgebied van rieten voorwerpen is niet groot, men verdient er weinig mee en ik zou er niet van kunnen leven. Daarom heb ik mij aan andere dingen moeten wijden en doe ik het nog slechts uit liefhebberij. Zo moet u ook doen. Men houdt altijd voldoende vrije tijd over voor zijn liefhebberijen, vooral als men soldaat is. De mensen hebben nu eenmaal weinig behoefte aan versjes en rieten papiermanden en het is niet alleen in ons eigen belang, maar ook in dat van de samenleving als wij een taak op ons nemen, die beter wordt beloond. Ik wilde dat ik nog jong genoeg was om weer soldaat te kunnen zijn, want mijn soldatentijd was de mooiste periode in mijn leven. Als soldaat is men zonder zorgen en vrij van allerlei maatschappelijke verplichtingen. Geen taak is zo verheven en zo in overeenstemming met de mannelijke fierheid als de verdediging van de vrijheid en het recht. Dichters stonden steeds vooraan in de strijd tegen tyrannie en verdrukking en zij hebben de hel-

den van het slagveld in hun schoonste liederen bezongen. U zult een uniform krijgen, die u goed staat, en veel succes hebben bij de vrouwen, want al bent u getrouwd, wie neemt het een soldaat kwalijk als hij zich wat meer vrijheid veroorlooft dan een ander?’ Bij zijn laatste woorden knipoogde hij naar mij en hij vervolgde zijn rad betoog ‘Als u nu tekent, krijgt u een goed salaris. Iemand als u heeft goede kansen om snel in rang op te klimmen en u zult tal van voorrechten genieten. U kunt een onbezorgd en vrij leven leiden, zoals u zich altijd hebt gewenst.’ ‘Ik wil niet,’ zei ik. Hij schoof mij een formulier toe en zijn vulpen. ‘U moet daar tekenen,’ zei hij, ‘avonturen, overwinningen en heldenroem staan u te wachten.’ Ik nam de pen en zette overdreven groot mijn naam.

Toen viel ik als een blok in slaap.

Tyrannie

Toen ik thuiskwam, vond ik onze woning verlaten.

Nooit had ik de dingen zo vervreemd gezien van mensen en gedachten en ik dacht: betrap ik ze nu in hun volkomen eenzaamheid, als wij er niet bij zijn? Zouden zij nu vrij zijn? Het licht dat door het keukenraam valt tracht zich te verenigen me dat van het trapportaal, maar zij schuiven langs elkander heen als woorden die willen rijmen, doch het niet verder brengen dan een aarzelend halfrijm en een stamelend tasten naar oplossing. Maar toen ik in de huiskamer kwam, zag ik een stoel staan, zo gespannen in zijn poten en heerszuchtig, dat ik begreep dat hier geen vrijheid kon bestaan. Ik zette mij voor mijn schrijftafel en schreef:

*De stoel bant de dingen
In kringen van verlatenheid.
Wat verschoof
Dat de stilte springt,
De stoel
Op zijn trieste zitting
Trillende ruimte ving?*

*Ergens brak de spiraal
Waarlangs vonken glijden
Van het donkey
Naar steeds groter eenzaamheid.*

*Aan de muren
Verdampen de vergane uren
Tot bleek licht
Waarin de vaas zweeft
Als een groene vis.
Maar op het moment
Dat de kamer kantelt,
De lamp zwaait
Als een verschrikte papegaai,
Kramt de stoel
Zijn poten in de vloer:
En eer de dingen
Zich bevrijden
In een dolle ondergang
Remt hij het glijdende gevaar,
Deinzend voor het verlangen
Dat het behangsel ritslen deed
Drukt hij met zijn tyranniek gewicht
De kamer in haar troostloos evenwicht.*

Is de vrijheid dan nergens te vinden? peinsde ik verder. Er moet toch ergens een gebied zijn waar men zichzelf kan zijn, onbedreigd door de macht van anderen? Op dat ogenblik kwam Katrijn binnen. Zij wierp zich snikkend om mijn hals en wij besloten een nieuw leven te beginnen. Wij zagen nu duidelijk in, welke fouten wij hadden gemaakt en beloofden ze voortaan te zullen vermijden en elkaar te zullen bijstaan als wij eens

tekort mochten schieten. Het beste was maar om veel te vergeten en geheel opnieuw te beginnen. Het is prettig te vertellen, dat men veel van elkaar houdt, zoveel dat men zijn mislukkingen durft erkennen en het geeft een warm gevoel een nieuwe toekomst eendrachtig tegemoet te gaan. Zo zitten er op alle uren van de dag en de nacht velen bij elkaar gehurkt, leggen bekentenissen af en weren zich tegen het verderf van een onverbiddelijke metaalheldere hemel door zich te verenigen in een gemeenschappelijke droom, want zij willen zo graag thuis blijven in het vertrouwde licht van de lamp en leggen de honden, die buiten de nacht verscheuren met hun doordringend schor geblaf het zwijgen op door elkander energiek te kussen en in de ogen te zien.

Opnieuw voelde ik die nacht een vreemde wil in haar borsten en dijen, die wilde heersen door zich te verzetten, maar ik dacht: geleidelijk zal zij ontbloeien en worden als Lyda, die maanbloem, die mij licht schonk en mijn warmte nam. En ik viel in een donker, waardoor men als een glanzende, witte vis glijdt, langs zwarte droomwieren en schaduwen van diepzeerotsen, tot die diepste plek, waar woorden en beelden zijn afgestorven.

De volgende dag sloop het verleden weer langzaam binnen. Hoezeer wij ook ons best deden, wij konden toch niet verhinderen dat soms de intonatie van een woord anders was dan wij wilden en eenmaal ergerde ik mij heimelijk aan een machteloos gebaar van Katrijn. Mijn biografen hebben zich dikwijls afgevraagd wat ons heeft gescheiden en zij nemen ieder hun eigen

standpunt in, maar geen van hen heeft aandacht gewijd aan de beslissende betekenis van dit gebaar. Zij voerde het uit met de uitgestoken wijsvinger van haar rechterhand, terwijl zij haar elleboog in haar zij liet steunen en de bovenhelft van haar lichaam schuin naar voren bracht en trachtte daarmee vergeefs woorden te ondersteunen, die te zeer gemeenplaats en te banaal waren om enig gebaar te dulden. Ik ben mij bewust dat ik nooit volledig dit gebaar zal kunnen beschrijven, want het was zo gecompliceerd dat het zich alleen ervaren laat. Slechts zij die het eens hebben gezien zullen mij begrijpen. Want heeft men nooit mensen gezien, die graag meer macht zouden willen hebben dan zij bezitten? Zij zullen die nooit verkrijgen, want zij wringen hun lichaam in een groteske kramp, die hen belemmert de grenzen van hun gebied te overschrijden. Zij weten het gebaar der machtigen en proberen het na te doen, maar het mislukt altijd, want zij kennen het niet van binnen. De machteloosheid van hun woorden trachten zij te verschuilen achter dit gebaar, maar zij doen het zo zeer zonder soepelheid, dat zij er des te machtelozer door worden. Zij staan pover en erbarmelijk in een huiverend licht te glimlachen, maar hun mondhoeken trekken, want zij zouden luidkeels willen schreien als een klein kind. Is het een wonder dat men zich ergert aan hun gemaskeerd misbaar?

Toen wij 's middags aan tafel zaten werd er gebeld. Katrijn deed open en er kwam een man de trap op met zwaar klotsende schoenen. Hij had een soldatenuniform aan en droeg een geweer over zijn schouder. ‘Woont hier Jan Klaassen?’ vroeg hij, terwijl hij het

papier toonde dat mijnheer Duivel mij had laten ondertekenen. ‘Dat ben ik, mijnheer,’ zei ik. ‘Ik ben sergeant,’ antwoordde hij, ‘en word met die titel aangesproken. Ik kom je halen.’ Hij trok twee repen wollen stof uit zijn zak en terwijl hij voor mij neerknielde, wond hij deze om mijn benen, over mijn broekspijpen heen. ‘De rest van de uniform komt later,’ zei hij, ‘hier heb je nog een kwartiermuts’ en hij zette mij de muts op het hoofd. ‘Als ik beveel: geeft acht!, moet je in de houding gaan staan en als ik beveel: mars!, moet je gaan marcheren. Dat is alles wat je voor vandaag moet weten. Je kunt nu je jas aantrekken en vervolgens mijn bevelen afwachten, want we kunnen ieder ogenblik uitrukken.’ Ik deed mijn jas aan en omhelsde Katrijn, die mij al snikkend nog gauw een pakje boterhammen en drie appels in mijn zak stopte. Toen zei de sergeant met luide stem: ‘Geef acht!’ en ik ging in de houding staan, maar het was niet naar zijn zin. Hij deed het mij voor en liet het mij daarna wel twintig keer overdoen tot het geheel volgens de voorschriften was. Toen zei hij: ‘Mars!’ maar ook nu deed ik het niet goed en een tijdlang oefenden wij op het portaal en in de huiskamer. Daarbij viel de paraplubak om en Katrijn kreeg bevel die te verwijderen en de stoelen opzij te schuiven en ook de loper van het portaal moest zij opnemen, want wij hadden er maar last van.

Na een half uur ging het zo goed dat wij onze tochten konden laten uitstrekken tot de keuken en de slaapkamer en de sergeant achtte mij in staat te vertrekken. ‘Denk er om,’ zei hij op de trap, ‘dat je altijd in de maat loopt. Het gaat wat moeilijker op een trap, maar

het is best te doen.’ Op straat stonden voor mijn deur langs de rand van het trottoir twee mannen achter elkaar, met hun handen op de rug en evenals ik met banden om hun benen en een muts op. ‘Ga achter deze manschappen staan,’ zei de sergeant. Ik deed wat hij verlangde en daarop riep hij weer: ‘Geef acht!’ en ‘Mars!’ Met ons drieën marcheerden wij, met naast ons de sergeant, die telkens riep: ‘Links, twee, drie, vier, links, twee, drie, vier!’ in de richting van de binnenstad. Jongetjes met houten geweertjes over hun schouder, papieren mutsen op en schreeuwende zusjes aan hun hand, volgden ons in een ordeloze troep.

Plotseling zag ik de Westertoren voor mij, die zachtjes op en neer deinde. Hoe dikwijls was ik al niet verrast, als ik bij het omslaan van een hoek hem opeens voor mij zag in statigheid en milde trots, maar nu schoten de tranen mij in de ogen en nooit voelde ik mij zo nabij een verlossing, want de Westertoren weet veel van vrijheid en wijde ruimten, waarin wind en zonlicht rinkelen als een gordijn van blauwe kralen. Maar toen wij de Rozengracht naderden zagen wij dat zich daar grote drommen mensen aan weerszijden van de weg hadden opgesteld en er was daar in het geheel geen verkeer, behalve van politie-agenten op motorfietsen, die langzaam langs de trottoirs reden en padvinders op vliegende hollanders. Omdat ik het woord zo mooi vond dacht ik: wij zullen scheerlings langs de Westertoren gaan, maar de mensen zullen ons dwingen af te drijven en hem achter ons te laten. Doch diep in mijzelf behield ik nog een laatste hoop, dat de Westertoren zelf zou ingrijpen.

Op de brug van de Lijnbaansgracht liet de sergeant ons passen op de plaats maken en een agent dreef de kinderen uiteen. Van links zagen wij nog twee mannen komen marcheren, eveneens met een sergeant met een geweer op zijn schouder, naast zich. Tegelijkertijd naderde van de rechterkant het muziekkorps van de post, met roffelende trommen voorop. Er was een heer, gekleed in jacquet, met een witte band om zijn arm en een vlaggetje in zijn hand, die het muziekkorps beduidde zich voor ons op te stellen en de andere twee mannen liet hij passen op de plaats maken achter ons. De sergeanten gingen tegenover elkaar in de houding staan, salueerden, presenteerden het geweer en liepen toen met grote stappen langs ons heen en weer. Daarna riepen ze plotseling tegelijk: 'Mars!' de muziek begon te schetteren en wij marcheerden de Rozengracht op, onder een spandoek door, waarop 'Hulde' stond. De sergeanten marcheerden achter elkaar naast ons en telden tegelijk: 'Links, twee, drie, vier!' maar door de muziek konden wij ze nauwelijks nog verstaan. Overal waar wij langs kwamen, begonnen de mensen te applaudiseren en ik zag voor hen meisjes staan in korte rood-wit-blauwe jurkjes, die ons bloemen trachtten toe te werpen. 'Tot de Keizersgracht is het geoorloofd te knipogen,' riepen de sergeanten, maar wij konden niet meer dan vaag glimlachen, zo waren wij overdonderd door deze belangstelling. Wij durfden zelfs nauwelijks opzij kijken en opzien naar de balcon, waar vrolijke families waren gezeten, die potsierlijke gebaren naar ons maakten met theepotten en kopjes in hun handen en oranjemutsen op hun hoofd.

Alleen naar de Westertoren durfde ik vrij opzien en ik zag hem dansend nader komen als een belofte. Toen wij op de Westermarkt waren en hij hoog over ons heen sloeg met zijn pralende kroon op, begon, na een lichte aarzeling, het carillon te spelen en ik dacht: nu komt het. Maar het wijsje was zo versleten en mechanisch, dat ik begreep dat ook hij machteloos was om ons te bevrijden. Hij trekt zich niets van de mensen aan, dacht ik, want zij zijn hem volkomen vreemd. Langs zijn brede flanken marcheerden wij verder en lieten hem voorgoed achter ons.

Op de Nieuwe Zijds Voorburgwal achter het Paleis dreigde een juichende menigte, die met papieren vlaggetjes zwaaide, door de afzetting te breken, maar op het laatst ogenblik wisten agenten op steigerende paarden, zwaaiende met hun sabels, ze terug te drijven, waarbij, zoals later werd verteld, enige doden zijn gevallen. Slechts een verpleegstertje wist onder een paard door te kruipen en holde naar ons toe met een groot boeket in haar armen. Haastig gaf zij ons elk een paar bloemen en een van de sergeanten kreeg bovendien een zoen. Daarna werd zij gearresteerd.

‘Bloemen in het knoopsgat!’ riepen de sergeanten. Op de Dam heerste een grote stilte. Het plein was geheel door de politie afgezet en slechts op de Vijgendam en bij de ingang van de Kalverstraat en de Nieuwendijk dromden donkere groepen zwijgende mensen samen. Voor het Paleis stond in een somber licht een lange rij heren in zwarte jassen, met paraplu's in hun handen en hoge hoeden op hun hoofd. Aan de overkant van de rijweg voor het Paleis liet men ons, met ons gezicht

naar de heren toe, naast elkaar, in de houding staan. De sergeanten hadden zich ieder aan een einde van de rij geposteerd en het muziekcors stond achter ons opgesteld. Het hart bonsde mij in de keel en vreemde herinneringen werden bij mij wakker. Wij bleven wel tien minuten in de houding staan zonder dat er iets gebeurde. Toen liep een der heren naar de linker sergeant en fluisterde hem iets in het oor. De sergeant riep: ‘Op de plaats rust!’ en zijn collega riep, alsof hij uit een diepe slaap werd wakker geschrikt, maar juist te laat, hetzelfde. Wij gingen in een gemakkelijker houding staan, zonder te begrijpen wat er aan de hand was. De sergeant stond nog met de heer te praten en ook wij fluisterden zachtjes met elkaar en waagden het onze veronderstellingen te formuleren. Nu kwam ook de andere sergeant er bij en met hun drieën begaven zij zich naar de overkant. Er vormde zich daar een grote groep van gebarende en druk pratende mensen, die telkens op hun horloges keken. Na een poosje kwamen beide sergeanten terug, vloekten tegelijk en zeiden: ‘Blijf rustig op je plaats staan.’ Zij spraken zo gelijk, dat men soms zou denken, dat er één sprak en de ander slechts zijn mond open en dicht deed.

De heren hadden zich in drie groepen verdeeld en stonden kalm met elkaar te praten. Het wachten duurde lang en ik had last van de banden die om mijn benen knelden. Ik haalde een appel uit mijn zak en ging die opeten. De boterhammen deelde ik aan de andere mannen uit. De sergeanten kwamen naar mij toe en vroegen: ‘Heb je ook iets voor mij?’ Ik gaf hun ieder een appel. ‘Het is een vervloekt vervelende ge-

schiedenis,' zeiden de sergeanten al kauwende, 'en je hoeft het niet aan de andere manschappen te vertellen, maar de burgemeester komt een uur later.' 'Ja, het is vervelend,' zei ik, 'en mijn banden knellen zo.' 'Het zijn puttees,' zeiden de sergeanten, doe ze maar even uit, maar niet langer dan tien minuten.' Ik wond de puttees af en genoot van mijn bevrijding. De mannen van de postharmonie waren onrustig geworden en lachten luid om twee trossen dragers die met elkaar stoeiden. Na een poosje zeiden de sergeanten: 'Doe ze nu weer om.' Vergeefs trachtte ik de banden weer om te wonden, maar de sergeanten schoten hulpvaardig toe, knielden ieder voor en heen van mij neer en deden mij de puttees aan. Juist toen de linker sergeant klaar was, maar de rechter nog niet, gleden er twee lange, zwarte auto's het plein op en stopten voor ons, terwijl de muziek het Wilhelmus inzette. Beide sergeanten sprongen op, schreeuwden: 'Geef acht!' en snelden naar hun plaats, waar zij het geweer presenteerden. Terwijl ik stram in de houding stond voelde ik langzaam de band van mijn rechterheer afglijden. De auto's waren doorgereden en ik zag nu de burgemeester voor ons staan, midden op de rijweg, met zijn hoed in zijn hand. Links achter hem stond mijnheer Duivel met een dikke sigaar in zijn mond, en de overige heren hadden zich weer in een lange rij geplaatst. Toen het Wilhelmus was gespeeld kwam de burgemeester naar ons toe, liep langzaam langs onze rij en keek ons één voor één aan. Daarna riepen de sergeanten: 'Op de plaats rust!' en de burgemeester ging achter een microfoon staan.

Men had die dag overal in de stad, op de pleinen en op vele straathoeken en bruggen luidsprekers opgesteld, zodat de rede van de burgemeester door iedere inwoner zou kunnen worden gehoord. Ja, niet alleen de Amsterdammers zouden hem horen spreken, maar de gehele wereld, want krachtige radiozenders, werkend op de meest uiteenlopende korte en lange golven, waren aangesloten om zijn stem naar alle windrichtingen uit te dragen. De burgemeester haalde een papiertje te voorschijn en begon daarvan voor te lezen. Nooit in mijn leven heb ik zo'n machtig geluid horen golven boven de stad. Uit alle hoeken hoorde men het bulderen in verschillende timbres en de echo's joegen er tussendoor als machtige windvlagen. Een rustig man bracht een stad in beroering, zodat de vogels haar in haastige zwermen verlieten, de trams vastliepen in deinende mensenmenigten en auto's op elkander botsten. Geen klokkenspel kon meer worden gehoord en branden, die pas waren uitgebroken, konden voorlopig niet worden geblust omdat de alarmsignalen werden overstemd. Bruggen, die men juist bezig was dicht te draaien, bleven half open staan en troepen juichende kinderen verlieten de schoollokalen. De kioskjuffrouwen wrongen zich met hun bovenlijf door hun loketten en luisterden aandachtig, de bioscopen liepen leeg en op de daken der kantoorgebouwen verzamelden zich typisten, correspondenten en procuratiehouders. Ik kon er geen woord van verstaan, zo ontzaglijk was het geluid, maar ik kreeg toch tranen in mijn ogen. Want voor het wekken van de grootste geestdrift is voldoende dat een bovenmachtig stemgeluid de wereld

trillen doet.

Doch plotseling hoorde men een vreselijk gekraak en het werd doodstil in de stad. Er was een defect aan de microfoon en een paar electriciens snelden toe om het te herstellen. De burgemeester sprak rustig door en wij zagen hem gebaren zonder iets te horen, want de afstand was te groot en zijn stem te zwak. Zijn onverstoornheid moet schijn zijn geweest, want wat is wanhopiger voor een man, die zich, in een zwarte jas en met een hoge hoed op, verstaanbaar wil maken aan ieder, maar van ons is afgesloten als door een dikke ruit van spiegelglas? Zelfs de toenemende heftigheid van zijn gebaren kon het gemis aan geluid niet vergoeden en wij voelden ons van hem vervreemd door een onafwendbaar noodlot.

Bij het slot van zijn rede kwamen de luidsprekers weer in werking, maar het was te laat. Slechts het geritsel van zijn papiertje heeft men nog duidelijk kunnen vernemen tot ver in de stad. Maar het duurde te kort en het geluid was zo volkomen vreemd aan enige menselijke uiting en huiveringwekkend voor wie er goed naar luisterde, dat men weigerde het te horen. Overal in de stad had men het werk hervat, de bruggen waren dichtgedraaid, de branden werden geblust en de schoolkinderen zaten ordelijk in hun banken. Slechts op het Frederiksplein verdrong zich nog een grote menigte. De meeste mensen wisten niet waarom zij daar stonden, maar de mensen vooraan probeerden een juffrouw, die met haar heupen in het loket van haar kiosk zat vastgewrongen, te bevrijden.

Op de Dam begon de muziek weer te schetteren en wij

marcheerden af naar het Centraal Station. Mijn puttee bleef armzalig en verlaten op het plein liggen, tot de abetting werd opgeheven en een troep opgeschoten jongens er zich op wierp om hem te bemachtigen. Nog laat in de nacht werd er om gevochten, maar hoewel er door de politie werd geschoten, vielen er geen doden en eindelijk moet het plein verlaten zijn geweest. Op dat ogenblik drong ook tot in alle straten het gerucht door, dat men de juffrouw had ontzet en, zoals hoofdstukken plegen te eindigen, de slaap maakte zich meester van de vermoeide stad, slechts een enkele keer onderbroken door trage klokslagen en de haastige voetstappen van een late voorbijganger.

Eenzaam

Toen wij ongeveer een uur in de trein hadden gezeten, gelastten de sergeanten ons uit te stappen. Zij hadden ons te voren ten strengste verboden naar de stationsborden te zien en het was ook niet geoorloofd aan iemand te vragen hoe het stadje heette waar wij waren aangekomen, want op hoog militair bevel moest dat strikt geheim worden gehouden. Alleen twee generaals wisten de naam ervan en een kolonel droeg een verzegelde enveloppe bij zich waarin een briefje zat waarop de naam in code was geschreven. De sleutel van deze code was zo oud, dat alleen een gepensioneerde kapitein, die ergens in een klein dorpje zijn laatste levensdagen sleet, hem nog kende. Zodra er een oorlog uitbrak, moest de kolonel de enveloppe verbranden en de kapitein zich melden bij het hoofdkwartier, opdat de vijand niet te weten zou komen waar wij ons bevonden. Men zegt, dat de kolonel 's nachts telkens wakker schrok en tastte naar de plaats in zijn hemd, die hem alleen bekend was en waar hij de enveloppe zorgvuldig had ingenaaid en dikwijls overviel hem het verlangen hem te voorschijn te halen en open te maken. Misschien heeft hij het wel eens gedaan, want wie is er zeker van dat men in volkomen eenzaamheid, als men zijn eigen hart hoort kloppen in het hoist van de nacht, de hem opgelegde plichten nakomt en niet heimelijk toegeeft aan een verboden verlangen? Maar hoe meer moet dan de kolonel gekweld worden door dagelijkse

wroeging en vrees, nu het zegel is verbroken. Begrijpt men nu dat hij niemand durft aanzien?

Voor het station zeiden de sergeanten ons dat wij vrij het stadje konden ingaan. Om elf uur moesten wij ons melden aan de kazerne en zij legden ons uit hoe wij deze konden bereiken. Als men er naar vroeg, dan moesten wij vertellen dat de trein om half elf was aangekomen. Ze waren opeens erg joviaal geworden, ze spraken niet meer tegelijk, maar ieder afzonderlijk en ze raadden ons aan ook met de meisjes van het stadje kennis te maken. ‘Denk er om dat jullie nu soldaten bent,’ zei de een, ‘je hoeft helemaal niet meer schuchter te zijn.’ ‘Nee,’ zei de ander, ‘je gaat achter een meisje lopen, geeft haar een klap tegen haar achterwerk en zegt: kien. Dan geeft ze je een arm en je wandelt met haar weg.’ Nog eenmaal knipoogden zij tegelijk, maar zij deden het zo olijk dat men kon zien dat het geen dienst was en toen verdwenen zij.

Langzaam slenterden wij lang slagerswinkels en café's met uithangborden het stadje in. Wij maakten gekke geluiden, vroegen oude heertjes hoe laat het was zonder ons lachen te kunnen inhouden en riepen dienstmeisjes na die zich met hun tas in de hand naar huis spoedden. Ergens zag ik een blond meisje lopen met een donkey mantelpakje aan en ik vond haar zo aardig dat ik afscheid nam van mijn makkers en haar volgde. Midden op een marktplein haalde ik haar in, gaf haar onverwacht een klap tegen haar achterwerk en nog vóór ik iets gezegd had, gaf ze mij een arm. ‘Laten we naar het park gaan,’ zei ze en zij bracht mij naar de rand van het stadje, waar op de geslechte wallen een

park was aangelegd, dat in een grote boog de kleine huisjes, met rode daken en een paar grote kerken in het midden, omvatte.

Het was intussen donker geworden, maar het meisje wist goed de weg. Zij liet mij over een laag hekje stappen en wilde zich met mij in het gras neerleggen. ‘Zijn je ogen geel?’ vroeg ik, ‘ik kan de kleur er van niet goed zien in het donker.’ Zij antwoordde niet, maar van verschillende kanten hoorde ik vloeken en ik merkte nu, dat er overal in het gras soldaten met meisjes lagen. Zij staken hun vuisten omhoog en een halfontklede man verrees uit het donker en wilde mij te lijf gaan. Het meisje bracht hem tot bedaren. ‘Alles is bezet,’ zei ze tegen mij, ‘kom ik weet nog een ander plekje.’ Voorzichtig stapten wij over de liggende paren heen, maar eenmaal trapt ik op een hand en gilte een vrouw luid door de nacht en een andere keer struikelde ik over twee ineengestremelde lichamen. Telkens moest het meisje tussenbeide komen om mij te vrijwaren van vuistslagen en schoppen.

Eindelijk kwamen wij op een modderige plek bij een groepje heesters. ‘Van welk regiment ben je?’ vroeg ze. ‘Ik weet het niet,’ zei ik. ‘Deze plaats is alleen voor het zesde regiment,’ zei ze, ‘als ze je er naar vragen, moet je zeggen, dat je van het zesde bent.’ ‘Stilte!’ werd er uit de duisternis geschreeuwd. ‘Ga zitten,’ fluisterde ze. Ik ging in de modder zitten en het meisje zette zich op mijn schoot en trok haar jasje en haar blouse uit. Maar ik had zelfs niet de gelegenheid haar schouders en haar hals te kussen, want een stem riep: ‘Halt!’ ‘Opstaan!’ fluisterde het meisje. ‘Wat wilt u mijnheer?’

vroeg ik aan de man, die voor ons stond. ‘Ik ben geen mijnheer’, antwoordde hij met een ietwat geaffecteerde stem, ‘ik ben luitenant. Ga in de houding staan.’ Hij richtte een zaklantaren op mijn gezicht en liet hem toen langzaam dalen. ‘Waarom heb je maar één puttee aan?’ vroeg hij, terwijl hij de lantaren op mijn benen liet schijnen. ‘Ik heb hem verloren,’ zei ik. ‘Dat is tegen de voorschriften,’ zei hij, ‘meld je onmiddellijk aan de kazerne voor vier en twintig uur arrest. Licht me even bij.’ Hij gaf mij de zaklantaren, haalde een boekje en een potlood te voorschijn, schreef er wat in en scheurde er toen een blaadje uit dat hij aan mij gaf. ‘Geef dit briefje af aan de kazerne en nu: ingerukt mars,’ zei hij en het meisje vroeg hij: ‘Ga je met me mee?’ Het meisje dat zich weer had aangekleed antwoordde: ‘Ik dank je hartelijk. Ik ga niet zo maar met de eerste de beste mee. Ik hoor bij hem.’ En tegen mij zei ze: ‘Kom, we gaan.’ Ze gaf mij een hand en leidde mij weg door het donker. Overal om ons heen hoorden wij gegrinnik, een paar vrouwen lachten nadrukkelijk luid met gillerige uithalen en de mannen riepen obscene woorden en trachtten het meisje in haar kuit te knijpen. Gelukkig vonden wij gauw een pad, waar wij gemakkelijker konden gaan en even later stonden wij buiten het park.

‘De kazerne is hier dichtbij,’ zei ze, ‘ik zal je even wegbrengen.’ Het gaf me een prettig gevoel dat zij mij was trouw gebleven en mij had geholpen in mijn vernedering. Men kan veel boon en spot verdragen als er iemand is die je een hand geeft en zegt: ‘Kom, laat ze maar schreeuwen, de ellendelingen.’ Zo worden zelfs zij die de grootste zonden hebben begaan, ervan weer-

houden zich tegen het voorhoofd te slaan en lopen zij rond met tevreden gezichten. Zij weten immers dat er één is die hun een hand geeft en ze begrijpt? Want de haat van ontelbaar velen weegt op tegen dit kostelijk bezit van een blindelings gelovige. Ik vertelde haar dit en ze antwoordde: 'Ik ken die luitenant. Ik heb hem liever niet.'

Wij stonden voor een grote poort, waar een soldaat met een geweer over zijn schouder en een helm op onder een lantaren de wacht hield. Ze zei 'Hier is de kazerne.' Ik kuste haar en vroeg: 'Zie ik je morgen weer?' 'Als je iets liefs tegen mij zegt,' antwoordde ze. Ik stamelde:

*Ik ben zelfs eenzaam
 Als ik je kus
 En nog verder vandaan
 Als ik in je kon verdrinken.
 Achter je lichaam
 Ligt een grensgebied
 Waar geen zwerver door zal dringen.
 Je bent een naam
 Die ik alleen kan zingen,
 Een madelief
 Die ik niet kan zijn,
 Marmerbeeld
 Verwijderd van pijn.*

Ik vond het gedicht niet zeer geslaagd, maar toch werd eens te meer de befaamde macht der poëzie bewezen. Spontaan sloeg zij haar armen om mijn hals en met

tranen in haar ogen kuste zij mij hartstochtelijk. Daarna ging zij weg. Ik keek haar na en zag hoe zij onder de volgende lantaren werd aangehouden door een soldaat. Hij gaf haar een klap tegen haar achterwerk en gearmd begaven zij zich in het duister.

Ik wilde de poort binnengaan, maar de soldaat die op wacht stond hield me aan en vroeg: 'Wat moet je?' 'Ik moet me melden,' zei ik en liet hem het briefje van de luitenant zien. Hij bekeek het nauwkeurig en achterdochtig. Hij vroeg naar nog meer bewijzen en ik liet hem een papier zien, dat de sergeanten ons hadden meegegeven. Het was duidelijk dat hij er niets van begreep, maar zijn langzame nauwgezetheid veranderde in een bijna volkomen onverschilligheid. Hij gaf mij de papieren terug en ging weer op zijn plaats staan. 'Kan ik er door?' vroeg ik. Hij knikte nauwelijks merkbaar. 'Waar moet ik zijn?' vroeg ik, want ik zag niets achter de poort behalve een paar lichtjes in de verte. 'Bij de rechter ingang,' zei de soldaat achteloos en zonder in mijn richting te zien, 'waar je dat groene licht ziet branden.'

Ik ging recht op het groene lichtje af. Om mij heen kon ik niets onderscheiden, maar toen ik een poosje gelopen had zag ik een enorm groot gebouw opdoemen. De vensters waren donker en alleen boven de ingang brandde een groen licht. Ik wilde naar binnen gaan, maar er kwam plotseling een soldaat uit het donker te voorschijn die mij tegenhield. Ik moest hem mijn papieren laten zien. 'Maak je daarvoor zo'n haast?' zei hij, 'meld je bij de officier van de wacht.'

Aarzelend trad ik een groot, hel verlicht portaal

binnen. Aan de linkerkant stond een deur open en ik zag in een klein kamertje, waar een landkaart aan de wand hing, twee mannen op een paar stoelen liggen, bij een ruw-houten tafel, elk met een sigaret in zijn mond. Toen zij mij zagen gingen zij snel recht zitten, knoopten hun jasjes dicht en zetten hun petten op. Ik ging naar binnen en vroeg: 'Ben ik hier bij de officier van de wacht?' 'Kun je niet groeten?' vroeg een van hen, die een paar gele strepen op zijn mouw had, op onvriendelijke toon. 'Goedenavond heren,' zei ik. De man sprong op en schreeuwde: 'In de houding, wel verdomme! En salueren!' Ik voldeed aan het bevel. 'Wat kom je hier doen, slijmjurk?' vervolgde hij en ik wist niet of hij werkelijk woedend was of het maar speelde. Ik liet hem mijn papieren zien. Hij bekeek ze vluchtig, smeed ze op de tafel en zei toen: 'Dan mot je hier niet wezen, stomme hond! Je moet aan de overkant zijn!' 'Waar is dat?' vroeg ik. Hij begon overdreven luid te lachen en schreeuwde: 'De overkant is aan de overkant. Waar ben jij op school geweest, bleekscheet? Pak je papieren en ruk in!' Ik wilde weggaan, maar toen ik op de drempel stond, riep hij: 'Halt!' Ik draaide mij om en hij schreeuwde: 'Hoe komt je kont zo zwart, vuilak?' 'Ik heb in de modder gezeten,' zei ik. 'Neem dan voortaan een papiertje mee, varken! Donder op!' Toen ik weer in het portaal stond, hoorde ik ze bulderend lachen.

Ik ging naar buiten en vroeg aan de soldaat waar de overkant was. 'Bij het rode licht,' zei hij. 'Hooft dat ook bij de kazerne?' vroeg ik. 'Ja, het is de rechtervleugel,' zei hij, 'er zijn twee vleugels die loodrecht

staan op het hoofdgebouw, maar dat kun je nu niet zien, want het is te donker.’

Ik merkte nu hoe groot de kazerne was, want ik had al een tijdlang in het donkey gelopen en het rode licht was nog maar weinig naderbij gekomen. Het gebouw, dat ik juist verlaten had, kon ik niet meer onderscheiden en ik voelde mij volkomen eenzaam in de duisternis. In de verte zag ik een grote vale lichtplek, waar de stad moest zijn en geluiden van auto's drongen tot mij door. De lucht was volkomen zwart en het begon zachtjes te regenen. Welke stemmen neuriën er in de wind? dacht ik. Het lijken schreiende kinderen, die zijn achtergelaten in honger en kou en de vogel, die daar krijst, belaagt zelfs het laatste stukje geluk. In kleine kamers zit men nu zwijgend bijeen bij een schamel licht en wanhoopt of er ooit een einde komt aan het steeds dieper invreten van vereenzaming en kou. De binten buigen onder hun vermolming en men weet dat de wereld buiten onherroepelijk is aangetast door rampspoed en ziekte. Ik had zin om weg te lopen van de kazerne, maar ik vermoedde dat de soldaat bij het hek mij niet zou doorlaten en ik vervolgde dus mijn tocht. Ik merkte dat de grond waar ik liep niet meer met grind was verhard, maar dat ik mij op een grasveld beyond. Voorzichtig liep ik verder in de richting van het licht, maar plotseling gleeed ik weg in een grote kuil. Eigenlijk had ik zoiets verwacht, want de nacht is vol van gevaren waartegen men zich niet verweren kan. Ik had mij niet bezeerd, maar ik was nat geworden, want op de bodem stond een grote plas. Het was een soort goot waarin ik terecht was

gekomen, ongeveer mansdiep, die zich naar beide kanten uitstreekte en met planken en palen was versterkt, opdat hij niet zou instorten. Met veel moeite wist ik mij, door mijn voet tussen twee planken te zetten, er uit te hijsen en ik vervolgde mijn tocht, maar even later zat ik vast in prikkeldraad dat links en rechts de weg versperde. Ik probeerde er eerst door te kruipen, maar ik kwam geheel vast te zitten en slechts ten koste van mijn jas, die geheel werd verscheurd, kon ik mij weer bevrijden. Ik besloot óm te lopen en na enige tijd kwam er inderdaad een einde aan de verwarde kluwen van prikkeldraad en kon ik weer mijn weg vervolgen in de richting van het rode licht.

Ik begon nu de rechtervleugel van de kazerne te onderscheiden en even later stond ik weer voor een soldaat. Ik haalde opnieuw mijn papieren te voorschijn. ‘Laat dat maar,’ zei hij, ‘dat zal wel in orde zijn. Als ik jou was zou ik mijn jas uitdoen, want anders krijg je heibel. Gooi hem hier maar neer. Morgen krijg je toch een andere plunje.’ Zonder jas ging ik naar binnen. Het leek volkomen hetzelfde portaal als waar ik zoëven was geweest, maar in het kamertje zat nu slechts één man. Hij las in een boek. Ik ging in de houding staan, salueerde en gaf hem de papieren. Hij gaapte, keek ze in, riep een sergeant, die juist voorbijkwam: ‘Breng hem even weg,’ en las verder.

Ik liep achter de sergeant aan door een large gang. Aan het einde daarvan opende hij een deur en liet mij binnentreden. Ik stond in een volkomen duisternis en hoorde hoe achter mij de deur met een zware grendel werd gesloten. Toen ik voorzichtig om mij heen tastte,

stootte ik op iets dat mij een bed leek. Ik liet mij er op neervallen en viel in slaap.

Vroeg in de morgen, toen een grauw licht door het getralied venster van mijn cel binnendrong, schrok ik wakker door een plotseling uitbrekend rumoer in de kazerne. De gangen moesten vol zijn van mannen, die op zware schoenen op een draf naar buiten liepen, er werden luide bevelen geroepen en men sjouwde met voorwerpen, die, telkens alle tegelijk, met zware bonzen op de grond werden neergezet. Als het lawaai zo nu en dan bedaarde, hoorde ik buiten een gezoem, dat uit de lucht scheen te komen en een paar maal hoorde ik het zwaar dreunen in de verte en trilde alles in mijn cel.

Toen ik een poosje had liggen luisteren naar de golven van paniek in de kazerne en het eentonig brommen der ontelbare bijen, werd de celdeur geopend en een sergeant trad binnen, gevolgd door een opgewonden troep soldaten, die ieder een grote kist droegen en zich met hun alen in de cel trachtten te wringen. Ik sprong op en ging in de houding staan, maar ze letten in het geheel niet op mij, zo verwilderd was hun blik en zo bezeten waren zij van voornemens die ik niet kon vermoeden. De kisten voor hun buik torsend drongen zij naar binnen en om niet verpletterd te worden trok ik mij terug in een hoek naast de deur, waar ik het minst gevaar liep. Eén soldaat liet zijn kist vallen, er werd luid gevloekt door zijn kameraden en de sergeant schreeuwde. Toen ik om de hoek van de deur keek zag ik in de gang nog een lange rij soldaten, alen met een kist, die opdrongen om naar binnen te komen.

Maar daar was de toestand al onhoudbaar geworden. Niemand had nog ruimte om zich te bewegen, van de kisten had men grote stapels gebouwd, waar soldaten in hun radeloosheid bovenop waren geklommen en er werd telkens gescholden als iemand door een kantelende kist werd getroffen. In een laatste vertwijfelde poging tot inspanning klom de sergeant op een kist en in de paar ogenblikken dat hij zich daarop kon handhaven schreeuwde hij met een van wanhoop woeste stem, dat de cel weer ontruimd moest worden. Het duurde heel lang vóór zijn bevel werd uitgevoerd, nog meermalen moest hij het met een telkens heser stemgeluid herhalen en toen het eindelijk gebeurde moest men zich ontzaglijke inspanningen getroosten om de moeilijkheden die zich voordeden te overwinnen. Maar eindelijk was de cel toch weer geheel leeg en had het kabaal zich verplaatst naar de gang, waar de worsteling met de kisten voortduurde.

De sergeant gig een ogenblik op de brits zitten, met zijn hoofd in zijn handen, maar uit dit éne ogenblik puurde hij zoveel kracht, dat hij opstond als een herboren mens. Nog was de inspanning zichtbaar waarmee hij zijn duistere driften en sidderend lichaam in bedwang trachtte te houden, maar toen hij de mannen bevel had gegeven één voor één met hun kist naar binnen te komen, geschiedde dit in zo volmaakte orde dat het kalmerend werkte op iedereen en ik aanschouwde nu een spel, waarvan ik de ernst nauwelijks kon bevroeden. Want er moeten geheime voorschriften hebben bestaan, die slechts deze mannen kenden, en waaraan de kistenstapel, die met beleid en overleg

werd gevormd, moest voldoen. Onverstaanbaar was hun taal voor mij, doorspekt als deze was van vreemde termen en vakkundige beschouwingen, als zij beraadslaagden vóór zij de volgende kist op de vorige plaatsten en onvergetelijk en virtuoos was hun vaardigheid en élan, als zij hun besluiten tot uitvoering brachten. Zien zij een kasteel in dit bouwsel, waar straks zwaar gewapende manschappen over de tinnen zullen loeren om een edele jonkvrouw te beschermen? dacht ik, of bouwen zij ijsbergen, waartussen beren zullen sluipen, of het monument voor een gestorven held?

Toen zij hun werk voltooid hadden, zag ik dat het een soort trap was geworden en één soldaat klom er bovenop, stootte de ruit van het tralievenster stuk en begon met een ijzerzaag de tralies te bewerken. Tegelijkertijd werd er naast hem een machinegeweer geplaatst. Twee soldaten zetten hun helmen op en gingen er achter zitten, terwijl zij ongeduldig langs de loop door het venster trachtten te loeren. Op dat ogenblik kwam er een luitenant binnen en gaf bevel om de kisten en het machinegeweer te verwijderen. Er heerste een ogenblik stilte, die moet zijn doorgedrongen tot ver in de omtrek, en ook de tijd werd onderbroken. Toen begonnen de mannen de kisten weg te sjouwen.

‘Wat doe jij hier?’ vroeg de officier aan mij. ‘Niets,’ zei ik. ‘Kom maar mee,’ zei hij, ‘ben je hier pas aangekomen?’ ‘Ja, gisteravond,’ zei ik. ‘Kun je goed vechten?’ ‘Ik weet het niet,’ zei ik, ‘ik heb geen ervaring daarin,’ maar tegelijkertijd herinnerde ik mij vaag, dat ik het toch wel eens gedaan moest hebben. ‘Het is oorlog,’ zei hij, ‘de vijand wil ons tot slaven

maken en ons beroven van alles wat ons lief is. We hebben je nodig om daartegen te vechten.’ ‘Ik voel me wel geveleid, maar ik vind het toch allerminst plezierig,’ zei ik, ‘want als ik het goed begrijp, kun je er je leven bij verliezen en ik moet nog zoveel gedichten maken vóór ik dood wil gaan. Maar er zit niets anders op.’ ‘Nee,’ zei hij, ‘ik had het liever ook niet gedaan, maar we moeten strijden voor de toekomst.’ ‘Ik begrijp dat niet,’ zei ik, ‘ik heb niets aan de toekomst als ik sterf en waarom moet ik sterven voor de toekomst van anderen?’ ‘Het is onze plicht,’ zei hij. ‘Ik ben gek op woorden,’ zei ik, ‘want zij kunnen je ontvoeren langs grillige straatjes naar verborgen pleintjes met groteske standbeelden, die je nooit eerder hebt gezien, maar deze woorden doen niets in mij trillen. Men zal andere woorden moeten verzinnen om mij te doen berusten en men zal mij heel erg kwaad moeten maken, want ik voel dat ik alleen kan vechten in razernij en blinde woede.’ ‘Je zult er wel aan wennen,’ zei hij, ‘en de vijand zal je wel kwaad maken, want hij zal alles vertrappen wat je dierbaar is.’ ‘Misschien heb je gelijk,’ zei ik, ‘om vrijwillig soldaat te worden moet je zo dom zijn als een dronken dichter, maar je zou je toch altijd blijven schamen dat je niet meedeed. En als je eenmaal soldaat bent, begrijp je wel dat het moet, ook al schieten je woorden tekort.’ ‘Ik vind de wereld onbegrijpelijk,’ zei hij, ‘wie is het toch die de situaties schept waarin wij andere dingen moeten doen dan wij graag zouden willen?’ ‘Kan het mijnheer Duivel zijn?’ vroeg ik, ‘ik heb Been plezierige ervaringen met hem.’ ‘Ik heb wel eens over hem horen spreken,’

antwoordde hij, ‘maar ik ken hem niet. Ik bemoei me nooit met zulke zaken, want ze zijn te ingewikkeld voor mij om te begrijpen.’

Hij bracht me naar een zaal, waar grote stapels kleren lagen en liet me door een sergeant een uniform aanpassen. Ook gaf hij mij een geweer om mee op de vijand te schieten en liet mij brood brengen, want ik had al lang niet gegeten. Wij gingen samen in een kamertje zitten, waar ik mijn brood opat, en hij liet me de foto's zien van zijn gehele familie en al zijn burens en kennissen en vertelde mij over zijn meisje en, zoals de lezer reeds zal vermoeden, over de verbetering aan een machine die hij bezig was uit te vinden. Daarna gingen wij naar buiten, waar veel soldaten in lange rijen stonden te wachten. ‘Ik heet Henk Harlekaan,’ zei hij, ‘misschien zullen we elkaar nog eens terugzien.’ Hij plaatste mij tussen de soldaten en ging weg.

Het duurde heel lang voor er iets gebeurde en de soldaten die naast mij stonden vertelden dat zij al drie uren hadden gewacht, maar eindelijk kwam er een officier met een grote grijze snor, die van een papiertje voorlas, dat wij moesten overwinnen of sterven en daarna kwam er een lange rij vrachtauto's aangereden, waar wij haastig werden ingeladen. In snelle vaart reden wij weg. Maar de rit duurde heel kort, want de auto waarin ik zat stopte tegelijk met zes andere op het marktplein van het stadje. De auto's werden geparkeerd en de gehele dag hebben zij daar gestaan.

Men had ons streng verboden de auto's te verlaten, want wij zouden ieder ogenblik kunnen vertrekken.

Het wachten was slechts op een ordonnance, die met een geheime order van het hoofdkwartier onderweg was. Er werd gemompeld dat wij rechtstreeks naar het front zouden worden gezonden, maar anderen wisten pertinent dat wij in reserve zouden worden gehouden tot na de oorlog om revoluties de kop in te drukken. Enthousiaste mensen dromden om ons samen en tracteerden op broodjes, sinaasappels en limonade en de notaris, die op de markt woonde, stelde geheel spontaan zijn we voor ons beschikbaar. Het was de enige reden waarom men even de auto's mocht verlaten en de gehele dag stond er een lange rij soldaten voor zijn huis, want wij maakten een veelvuldig gebruik van zijn geestdriftig aanbod. Toen het avond werd ging het gerucht dat de ordonnance in handen van de vijand was gevallen en even later vertelde men dat de oorlog was afgelopen. Maar ik geloofde het niet, want het dof gedreun in de verte, dat ik de hele dag al had gehoord, bleef aanhouden. Er brandde geen enkel licht in de straten en de vensters van de huizen waren zorgvuldig afgeschermd. De vallende duisternis is vol van angsten en de vreemdste geruchten. Was het waar dat de vijand al aan de rand van de stad stond en voorposten bezig waren de kazerne uit te moorden? Maar er gebeurde niets en wij bleven wachten.

Misschien bestaat oorlog voeren wel hoofdzakelijk uit verveling, dacht ik. Vanmorgen had ik het gevoel alsof ik uiterst kwetsbaar was, ik voelde al diepe wonden aan armen en benen en ik had een bloedsmaak in mijn mond. Nu is het al weer als vroeger, behalve dan dat

ik me nog nooit zo heb verveeld. In iedere schaakpartij zijn er pionnen die direct vallen, maar er zijn er soms ook die nooit worden verschoven. Zouden wij daartoe behoren? Het werd nacht en tegen elkaar geleund vielen wij in slaap. Slechts een paar roekelozen slopen weg in het duister en sliepen voor het laatst bij een vrouw. Toen het licht was geworden, zaten zij weer tussen ons, maar hun blik was anders dan de onze, zij wisten meer dan wij, want vrouwen zijn oneindig goed voor soldaten die misschien gaan sterven. 's Morgens brachten aardige meisjes namens het comité dat zich uit alle lagen en gezindten der burgerij had gevormd, ons brood en koffie en om tien uur kregen wij bevel de auto's te verlaten, die in snelle vaart wegreden in de richting van de kazerne. Blijkbaar was de order nu gekomen, maar het stelde mij teleur, want ik had verwacht dat er een ordonnance zou zijn verschenen op een motorfiets, stoffig en bezweet, ternauwernood ontsnapt aan de vijand. De gehele nacht had hij doorgereden over een eindeloze, verlaten vlakte en alleen in een paar schaarse gehuchten had hij even neergezeten en een glas wijn gedronken bij een haardvuur, waar gewapende mannen waakten en herinneringen ophaalden aan vroegere onheilen die het land hadden getroffen, maar waaruit het door de opofferingen en dapperheid van zijn helden was gered. In de grauwe morgen zou hij, na een hevig vuurgevecht, ternauwernood zijn ontkomen aan een hinderlaag, maar hij zou ons hebben bereikt en op het ogenblik dat hij de brief van de generaal overhandigde, stervend in elkaar zijn gezakt.

Een officier riep mij en een andere soldaat bij zich

en gaf ons bevel naar het viaduct bij het station te gaan om het tegen de naderende vijand te verdedigen. De soldaat wist de weg. Samen klommen wij, niet ver van het station, de spoordijk op en gingen op het viaduct tussen de rails staan. ‘Als je een vliegtuig ziet, moet je er op schieten,’ zei de soldaat. Vol spanning wachtten wij af. ‘Ik heb zo'n gevoel dat het nu komt,’ zei de soldaat na een poosje en op hetzelfde ogenblik begonnen overal in het stadje sirenes te loeien, als een grote troep jankende beesten. Men zag de mensen op straat naar alle kanten weghollen en toen de sirenes ophielden was er een grote stilte over het stadje gekomen. Auto's stonden verlaten langs de trottoirs en hier en daar zag men tegen de muren grote drommen mensen staan, maar zij bewogen zich nauwelijks. Men zou kunnen denken dat het beelden waren en dat iedereen in het stadje nu was gestorven. Zal de vijand voor deze leegte afdeinen? dacht ik. In de verte naderde het gezoem van motoren en opeens verscheen er aan de andere kant van het stadje een blinkend vliegtuig boven de huizen. Het liet iets vallen en er volgde een krakende korte slag, die breed naruiste en een kolom van stof rees omhoog. Tegelijk begon er van alle kanten een knallend geblaf. Het leek op een metaalachtig hoesten en daar tussendoor klonk een knetterend getik. Er ontstonden witte pluimpjes in de lucht en scherven vielen ratelend op de daken neer. Het was prettig en opwindend dat er zoveel lawaai werd gemaakt en het gaf mij een veilig gevoel. Maar toen volgde op de eerste glanzende vogel een grote zwerm van monsters, die gierend naar beneden

doken boven onze hoofden. ‘Schiet!,’ riep de soldaat en hij schoot zijn eigen geweer af. Nu pas drong het tot mij door dat ik niet wist hoe ik schieten moest. Er was geen tijd meer om het nog te leren, want tegenover ons sloegen de bommen al in de huizen. Ik had het geluid niet gehoord, maar zag de muren voorover vallen, terwijl mensen met bloementafeltjes en stoffers in hun hand naar buiten renden. Er volgden nog meer bommen en nu hoorde ik ze wel met mijn gehele schokkend lichaam en mijn hart stond telkens stil bij hun platte dreunende slagen. Nog nooit ben ik zo alleen geweest. Ik zag de soldaat weghollen en door de dikke wand van mijn eenzaamheid hoorde ik zijn vage stem: ‘Zij schieten op ons.’ Ik vluchtte met hem, traag voortschuivend als in een droom, met een brede ring van leegte om mij, in gelaten verwachting van een kogel. Wij vonden een schuilplaats onder het viaduct. Er waren daar nog meer mensen en hoe het is ontstaan ben ik vergeten, maar even later lag ik languit op de grond, met een politie-agent bovenop mij en een slagersjongen naast ons.

Moet ik nog langer beschrijven? Nog nooit heb ik zo graag mijn biografen te hulp geroepen als nu en als ook zij het niet kunnen, verwijs ik mijn lezers naar de bioscoop. Want gedurende al die tijd dat het vuur de huizen aangreep, kerken instortten en mensen bezig waren te sterven, kropen filmoperateurs rond en zorgden voor het genot van miljoenen bioscoopbezoekers. Er zijn zoveel dingen waarover men liever niet spreekt, omdat men ze veilig vergeten wit en hoe kan men zijn Teed omzetten in het plezier van woorden, als

men er geen verzoening in vindt? Ik durf niet met mijn dodelijke angsten spelen, want ik zou ze weer ontketenen in al hun geweld.

Toen eindelijk onze born gekomen was, ben ik ongedeerd uit het puin gekropen en een straat ingehold, waar een stormwind tussen de vlammen loeide. Reeds was men bezig de doden netjes naast elkaar te leggen op het trottoir en in een boom, die langzaam aangetast werd door kleine vlammetjes, hing het naakte bovenlijf van een meisje. Eindelijk kwam ik voor een huis dat, op de gebroken ruiten na, onbeschadigd was. De deur stond open en over het hoofd van een oude man, dat op de drempel lag, stapte ik naar binnen.

Terwijl ik in de marmeren gang liep herinnerde ik mij het naambordje dat naast de deur aan de muur was bevestigd en waarop stond: 'Dr. M. Dood van Pierlala, Bedrijfseconoom'.

Naamloos

Telkens als ik een deur probeerde te openen, bleek het er geen te zijn, doch slechts een betimmering die tegen de marmeren muur was aangebracht. Radeloos liep ik verder door de lange gang, tot ik aan het einde een stenen wenteltrap vond, die naar beneden voerde. Ik rende de treden af, maar telkens moest ik mijn vaart inhouden, als er een hoek van duister kwam. Als ik dan, wanhopig om mij tastend, een paar stappen in het donker had gedaan, bracht bij een nieuwe wending een kleine elektrische lamp mij uitkomst en kon ik mijn vlucht voor het gevaar, dat mij nog steeds vervolgde, hervatten. Ik weet niet hoeveel treden ik ben afgelopen, maar het moeten er heel veel zijn geweest, want de keren dat ik werd geremd door het donker waren ontelbaar. Onderaan de trap gekomen viel ik lang uit op het zacht wijnrode linoleum in een brede, rijk verlichte gang.

Toen ik opkeek zag ik een vrouw. Zij was tamelijk groot en gezet en moet omstreeks veertig jaar zijn geweest. Zij snelde naar mij toe en hielp mij opstaan. Ik beefde over mijn gehele lichaam en de tranen stroomden over mijn gezicht. Ze sloeg haar arm om me heen en zei: 'Je hoeft helemaal niet meer bang te zijn, want je bent nu veilig. Kom maar met me mee.' Ze bracht mij naar een badkamer, zette de warmwaterkraan open en ging me uitkleden. Toen zij mij geheel had ontkleed, stapte ik in het bad. 'Nu ga ik een tijdje

weg,' zei ze, terwijl ze met haar hand door mijn haren streek.

Toen zij terugkwam legde zij schoon ondergoed voor mij op een stoel neer en vroeg: 'Gaat het al beter?' 'Ja,' zei ik, 'het water is zo zacht en effen en het dringt steeds dieper in mij binnen, zodat ik overal stil word. Soms vergeet ik mijzelf. Hoe lang was je weg? Het moeten jaren zijn geweest, want ik voel me zoveel ouder geworden, terwijl ik hier lag.' Zij antwoordde niet, maar glimlachte en dat zal ik niet licht vergeten, want nooit meer in mijn leven heeft er een mij zo'n glimlach geschonken, zo warm en vertrouwd en vol van begripen van dingen die met pijn en plezier in verband staan. Uit welke bron vloeit deze tederheid? dacht ik. Ik voel mij hier, in al mijn kwetsbaarheid, zo veilig en beschermd.

Zij ging mijn uniform afborstelen en ik begon mij te wassen. Zij hielp mij mijn rug en haren te wassen en toen ik mij daarna afdroogde en aankleedde, zat ze rustig naar mij te kijken met haar handen in haar schoot. 'Je moet me beloven nu weer flink te zijn,' zei ze, 'je bent al zo groot.' 'Ik vraag me dikwijls af of ik al geboren ben,' zei ik, 'ik voel me helemaal niet groot.' 'Werkelijk geboren worden zul je nooit,' zei ze, 'je mag blij zijn als je er heel dichtbij komt. Je moet niet bang zijn in het donker, want dan kom je nooit dichtbij. Je bent immers zelf ook donker en vertrouw maar een beetje op je donker, want het is zo plezierig warm en zwart. Er zijn mensen die geen woord durven zeggen dat uit hun donker komt en geen gebaar durven maken dat ze niet hebben overdacht. Zo moet je niet

worden, want alles aan je is dan hoekig en koud. En als ze je op straat kwaad willen doen, toon ze dan dat je niet bang bent, ook al klopt je hart nog zo snel. Meestal deinzen ze dan terug, omdat ze laf zijn, en als ze het niet doen, vecht dan maar, want zelfs als je verliest kun je overwinnaar blijven. Als ze je willen verleiden om samen kwaad te bedrijven, heb dan de coed niet mee te gaan, want het is beter op deze manier alleen te zijn dan in een spel dat je niet werkelijk speelt.’ ‘Ik ben zo bang voor daden,’ zei ik, ‘ik wacht liever tot zij afvallen als rijpe vruchten dan dat ik een wereld verstoer waarin ik hulpeloos word meegesleept. En het liefst zou ik mijn vruchten niet willen laten rijpen, want ik houd het meest van daden zolang zij nog dromen zijn.’ ‘Je komt alleen dichtbij je geboorte als je je vruchten laat rijpen en afvallen,’ zei ze, ‘weet je dan niet meer van de prins die zijn prinsesje moest zoeken, de zwarte draak verslaan en haar beschermen tegen de boze tovenaar? De prins was nooit bang, ook al wist hij niet wat er op zijn daden zou volgen. En herinner je je niet meer dat ze daarna nog lang en gelukkig regeerden over hun koninkrijk, waar zij steden bouwden en hoge torens? Je moet je daden tot dromen maken.’ ‘Ik ben al aan zoveel torens begonnen,’ zei ik, ‘maar ze storten telkens weer in en als ik slaag, moet ik ze op het eind van de dag weer opruimen. Waarom zou ik er nog meer bouwen?’ ‘Het is toch een prettig spel?’ zei ze, ‘het is nog plezieriger torens te maken dan van ze te dromen.’

Het is aangenaam je aan te kleden en zo te worden toegesproken, want je hebt het gevoel dat je je uitrust

voor een zware, maar roemvolle onderneming. Wie is toch deze vrouw? dacht ik. Zij weet alles van mij. Zij spreekt alsof zij veel aan mij heeft gedacht en wel eens om mij heeft gehuild. Verzinken haar woorden zo diep in mij door wat zij zegt of door wat zij verzwijgt? Maar zij kan toch niet alles verzwijgen, want ik kan beluisteren dat zij om de een of andere reden trots op mij is en pijn heeft te verbergen als ik weer wegga. Ik ging naar haar toe, gaf haar een kus op haar wangen en vroeg: 'Wie ben je toch?' 'Ik ben de huishoudster van Dr Dood,' zei ze en stond op, 'kom mee naar de keuken, dan zal ik je wat te eten geven.'

Het was goed in de keuken, want ze zette mij de dingen voor waarvan ik het meeste houd. 'Wat is toch dat zoemend geluid hier en het stampen onder de vloer?', vroeg ik. 'Ik hoor dat geluid niet meer,' zei ze, 'het moeten de ventilatoren zijn en de motoren die de electriciteit opwekken en de waterpompen drijven. We zitten hier diep onder de grond.' Ik keek voor het eerst om me heen en zag dat het meer op een seinpost dan een keuken geleek waar wij ons bevonden, want overal zag ik schakelaars en knoppen en kasten met witgelakte deuren.

'Ik moet je nog één ding zeggen,' zei ze, terwijl ze mij bezorgd aankeek, 'mijnheer Dood wil je spreken, maar beloof me dat je hem je naam niet zult zeggen. Hij zal je op alle manieren proberen te dwingen, maar laat je niet imponeren door de vreselijkste bedreigingen. Er zijn zo velen argeloos en in goed vertrouwen naar hem toegegaan, maar hij heeft ze allen verraden. Let voortdurend op jezelf, dat hij je niet betrapt, en kom nu, dan

zal ik je naar hem toebrengen.’ Wij verlieten de keuken en op de gang pakte ze mij plotseling beet en zei gejaagd: ‘Geef me alle papieren die je bij je hebt. Hij mag niets op je vinden.’ Ik gaf ze haar en ze wees mij de deur van Dr Doods werkkamer. ‘Daar moet je zijn,’ zei ze, ‘we zullen elkaar waarschijnlijk niet terugzien. Houd je funk en als je me ooit nodig mocht hebben, kom dan terug.’ Ze kuste mij en ik schonk haar een oud en kostbaar Perzisch kwatrijn:

*Nu weer de rozen bloeien, is alles zonder naam.
Ik zie de bijen stoeien voor min raam
En zal weer blijde woorden moeten vinden,
Met vlinders, bomen, zon en maan gemeenzaam.*

Ik ging naar de deur en drukte op een ivoren knop. Nog eenmaal zag ik om. Schreide zij? Onder de knop werd in groen licht het woord ‘Binnen’ zichtbaar. Ik deed de deur open en stond in een groot vertrek. Achter een stalen bureau zat een brede, forse gestalte gebogen over een stapel papieren. ‘Gaat u zitten,’ zei hij met harde stem, zonder op te zien, en wees naar een enorme stoel die voor zijn bureau stond. Ik had altijd gedacht dat men zulke stoelen uitsluitend vond bij kappers en tandartsen. Ik klom er in en keek om mij heen. De brede achterwand werd geheel in beslag genomen door boeken op stalen rekken en aan de andere muren hingen grafieken en ingewikkelde schema's waarvan ik niets begreep. Ik kon niet zien, waarvandaan het elektrisch licht kwam, maar overal deed het staal en glas schitteren.

Plotseling ging het licht uit. Het was stikdonker en een tijdlang doodstil. Toen hoorde ik de stem van Dr Dood: ‘Hoe is uw naam?’ ‘Jan Smit,’ zei ik. ‘Vergist u zich niet?’ vroeg hij, ‘ik zal u in het donkey laten zitten tot u uw ware naam hebt gezegd.’ ‘Het is mijn ware naam,’ zei ik, ‘en ik ben niet bang.’ ‘Maar weet u wel wat er ondertussen om u heen gebeurt?’ vroeg hij. Ik zweeg en het werd weer zo stil, dat ik alleen het kloppen van mijn hart hoorde. Ik voelde iets op mijn schouder drukken en ik werd ijskoud over mijn gehele lichaam. ‘U hoeft niet te schrikken,’ zei Dr Dood vlakbij me, ‘het is mijn hand. Wat klopt uw hart. Luister.’ Het kloppen werd steeds luider, het kreeg een metaalachtige klank en zwol aan tot een oorverdovend gebeier. Toen het zijn hoogtepunt had bereikt, brak het geluid af. Op hetzelfde ogenblik verblindde mij een schijnwerper, die op mijn gezicht was gericht, met een hel wit licht en ik hoorde de echo's in de gangen versterven. ‘Met Jan ga ik accoord,’ zei Dr Dood, ‘maar met Smit niet. U kunt uw naam gerust zeggen. Het is slechts een proefneming die ik op mijzelf toepas. Ik wil zien of ik goed heb geraden.’ ‘Zegt u het dan,’ zei ik, terwijl mij het zweet uitbrak, ‘en ik zal vertellen of het goed is.’ ‘Jan Klaassen,’ zei hij, ‘... waarom slikt u? U hebt toch geen enkele reden om uw ware naam te verbergen?’ ‘U vergist u,’ zei ik, ‘ik heet Jan Smit.’ Dr Dood ging weer achter zijn bureau zitten en drukte op een knop. Mijn stoel begon op en neer te dansen, eerst langzaam, maar daarna steeds sneller en hoger en het felle licht ging mee op en neer. Het was mij onmogelijk uit de stoel te springen

en ik kon mij zelfs niet bukken voor het plafond, dat steeds dichterbij kwam. Tenslotte stopte het toestel, toen mijn hoofd juist het plafond raakte. ‘Bij de volgende sprong die u maakt, zal uw hoofd verpletterd worden,’ zei Dr Dood, ‘u hebt twintig seconden. Hoe beet u?’ ‘Jan Smit,’ zei ik zacht. Met grote snelheid viel de stoel naar beneden. Ik kwam met een harde schok terecht, maar ging niet weer omhoog.

‘Bravo!’ riep Dr Dood en schakelde de schijnwerper uit. Hij ging voor mij op zijn bureau zitten, met zijn armen over elkaar. Ik zag nu eerst hoe reusachtig groot hij was. ‘U moet het mij niet kwalijk nemen, maar dit was een kleine psychotechnische proef. Ik zal u een certificaat geven. De mens is tot veel meer in staat, als iedere handeling maar wetenschappelijk wordt ontleed. Ik kan het uiterste uit u halen. U kunt bij mij in dienst komen als u wilt.’ ‘Wat doet u?’ vroeg ik. ‘Ik organiseer,’ zei hij, ‘ik organiseer en reglementeer op grond van een wetenschappelijke analyse. Er moet één boekhouding zijn waarin iedere menselijke gedachte en handeling wordt geregistreerd en zichtbaar gemaakt. Iedere onvoorziene gebeurtenis moet kunnen worden onmogelijk gemaakt en daarom moet op een centraal punt niet alleen alles worden overzien, maar daar moet ook ieder element worden bestuurd en geleid overeenkomstig rationale beginselen die voor eens en altijd zijn vastgelegd.’ ‘Kent u mijnheer Duivel?’ vroeg ik. ‘Ja,’ zei hij, ‘ik doe wel eens zaken met hem. Ik ben beschikbaar voor ieder, die mijn ideeën wil verwezenlijken. Voelt u voor dit werk?’ ‘Nee,’ zei ik, ‘ik wil hier weg.’ ‘U bent bier veilig,’ zei hij, ‘boven

is het oorlog.’ ‘Het is een beetje afgezaagd,’ zei ik, ‘want u kunt het bij alle dichters nalezen, maar er is zon daarboven.’ ‘En kou...,’ zei Dr Dood, ‘het licht hier is wetenschappelijk samengesteld en het bevat meer en betere elementen dan het zonlicht.’ ‘Maar het kan toch nooit de zon vervangen,’ zei ik, ‘want er is geen teken dat zo onbegrijpelijk en ongenaakbaar is als deze wond van vuur, die alles in brand zet. Zelfs de nacht is nog warm van hem en mijn hart en mijn handen zijn kinderen van hem, zoals mijn nagels van de maan.’ ‘Deze wartaal is gemakkelijk terug te brengen tot enige psychische knopen,’ zei Dr Dood, ‘u doet beter de driften, die u er mee vastbindt, te gebruiken voor nuttiger doeleinden.’ ‘Het bevalt mij goed zo,’ zei ik, ‘want ik houd meer van mijn wartaal dan van uw lege woorden, die ook wartaal zijn, want alle woorden zijn wartaal, hoe mooi zij ook bij elkander passen, maar uw woorden zijn niet dwaas genoeg om ook maar iets te vangen van alles dat verward is.’ ‘U bent te bang,’ zei hij, ‘u blijft liever zitten waar u gestrand bent.’ ‘Maar niet zo bang als u voor alles dat verandert en beweegt,’ antwoordde ik, ‘u hebt angst voor de val van de kleinste steen, want hoe u ook rekent, u zult het nooit begrijpen en voor alles dat u niet kunt wegredeneren bent u bang als een klein kind.’ ‘Ik verklaar u ronduit dat ik u als een uiterst gevaarlijk individu beschouw,’ zei hij en liet zijn vijandschap nu duidelijk blijken, ‘u komt mij nog wel eens tegen, dat beloof ik u, en dan kom ik uw naam wel te weten. U vindt de lift in de gang, de tweede deur links.’ Ik klom uit mijn stoel en ging weg zonder

to groeten. Toen ik in de lift stapte, zette deze zich vanzelf in beweging en voerde mij met grote snelheid naar boven. Even later stond ik in de marmeren gang waardoor ik lang geleden eens was gevlucht.

Larie

Om het gave huis van Dr Dood, waarvan de nieuwe ruiten zwart glommen, strekte zich één grote, met straatwegen doorkruiste, vlakke uit. Ik had het gevoel alsof het huis lachte toen ik het verliet en toen ik al een eind verwijderd was, keek ik nog eenmaal om naar zijn zwarte honende ogen. Toen ging ik verder langs een paar enorme puinbergen en het skelet van een kerk met een stukgevreten toren. Recht voor mij zag ik aan de rand van de vlakke het ontzaglijke gebouw van de kazerne. Die leek ook onbeschadigd. Soms bleef ik staan kijken naar de arbeiders, die bezig waren de laatste muurstompen om te halen en de betegelde, in grote vakken verdeelde, bodem bloot te leggen en naar de huisvrouwen, die met veel bedrijvigheid de straten schrobden vóór de plaats, waar eens hun woning had gestaan. 's Avonds smeekten zij de arbeiders hen mee te nemen op hun vrachtauto's, maar de volgende morgen zwermden zij al weer van alle kanten aan om de plek te verzorgen, waar ze hun leven hadden doorgebracht en wensten te eindigen. Wat vond hun holle zoekende blik in deze doodse wildernis? Sommigen brachten zelfs de nacht door tussen het puin en schuilden samen onder de naakte bogen van de kerk, maar rusteloos patrouillerende soldaten verdreven hen met de bajonet, want hun doordringend geloei was zo hinderlijk dat men in de kazerne niet kon slapen. Geen soldaat zou alléén tegen

ze hebben durven optreden, want de aanblik van één zo'n vrouw, met loshangende haren en in haar witte nachtjapon, was voldoende hem van angst te doen verstijven en zijn makkers luid om hulp te roepen.

Toen ik bij de kazerne kwam, zag ik dat het uitgestrekte plein vol was met soldaten, die in grote vierkante drommen, met hun gezicht naar het gebouw stonden opgesteld. Een sergeant ving mij op bij de poort en zei: 'Kom gauw met me mee. Je bent nog net op tijd.' Hij voerde mij Tangs dikke hagen van soldaten en wees mij, in het midden van een dicht opeengepakte troep, een plek aan die nog leeg was. Voorzichtig schoof ik tussen de rijen door en ging naar de mij aangewezen plaats. Als ik op mijn tenen ging staan zag ik een bijna onafzienbare, grijsgroene vlakte van soldatenmutsen.

Plotseling riepen alle luitenants tegelijk en onmiddellijk daarop alle sergeanten, die regelmatig verspreid naast de drommen stonden opgesteld: 'Geeft acht!' en wij gingen in de houding staan. 'De generaal komt langs,' fluisterde een buurman van mij, maar wij zagen niets dan een muur van ruggen en hoofden voor ons. Toen schreeuwden de luitenants en daarna de sergeanten: 'Op de plaats rust!' Op hetzelfde ogenblik begonnen er een paar luidsprekers te bulderen en ik begreep dat het vrede was en dat wij, dank zij onze heldenmoed en de steun der bondgenoten, hadden overwonnen. Daarna speelde een militaire kapel, waarvan wij alleen het dreunen van de grote trommen goed konden horen en toen het weer even stil was geweest, werden er door de luidsprekers namen afge-

roepen. Ik meende dat ook mijn naam er bij was, maar ik was er niet zeker van en vroeg mij verontrust af, wat dit wel te betekenen kon hebben.

Er gebeurde een tijdlang niets. Toen riepen de luidsprekers met nadruk: 'Jan Klaassen!' De soldaten voor mij keken naar mij om, men stootte mij aan en fluisterde: 'Je wordt geroepen', en een sergeant wenkte mij. Bijna struikelend over de voeten der soldaten, die naast mij stonden opgesteld, werkte ik mij uit onze groep. De sergeant wachtte mij op en zei: 'Je moet die kant uit en de pijlen volgen.' Ik liep door de nauwe straat, die was opengelaten, naar een viersprong, waar op een geel bordje een zwarte pijl was geschilderd en de woorden: 'This way, boy', en volgde de richting die de pijl aanwees. Toen ik bij de volgende pijl was kwam er juist een karretje om de hoek, dat werd voortgeduwd door een verpleegster. In het karretje lag de romp van een man. Hij had geen armen en benen, in plaats van neus en oren had hij een paar gaten in zijn hoofd en voor zijn ogen had men een zwarte bril bevestigd. Hij droeg een medalie op zijn borst. De verpleegster vroeg mij de weg en ik vertelde haar het weinige dat ik daarvan wist. 'Leeft hij nog?' vroeg ik haar. 'Ja,' zei ze, 'hij is doof, stov en blind, maar hij beweegt soms zijn hoofd. Dat is zijn manier van spreken. Hij is zo lief. Ik zal hem nooit meer verlaten.' 'Hoe beet hij?' vroeg ik. 'Henk Harlekaan,' zei ze.

Ik ging verder met een luid bonzend hart langs de rijen van zwijgende soldaten, door een doolhof van loodrecht op elkaar staande straten en kwam tenslotte op een pleintje, vlak voor het middengedeelte van de

kazerne. Er zaten enige officieren aan een tafeltje. Links daarvan beyond zich de militaire kapel en aan de andere kant was een tribune gebouwd, waarop vrouwen zaten met zwarte sluiers en met kleine kinderen, in matrozenpakjes, naast zich. Bovenop in de uiterste hoek zat mijnheer Duivel met zijn sigaar in zijn mond.

Ik ging vlak voor het tafeltje in de houding staan en salueerde. De officier met de grijze snor, die ons eenmaal van een papiertje had voorgelezen was opgestaan en ik begreep nu dat hij de generaal was. Hij prikte mij een medalje op, gaf mij een hand en zei iets over heldenmoed en vaderland. ‘Maar ik ben zo bang geweest,’ stamelde ik. ‘Stil,’ zei de generaal, ‘de microfoon staat aan.’ Hij had het papier dat mijnheer Duivel mij had laten tekenen in zijn hand en sprak met luide stem verder: ‘Tot mijn vreugde heb ik gezien, dat u besloten hebt het land te blijven dienen. Ik ben er trots op u te mogen rekenen tot de dapperen die onder mijn bevel de vrede zullen verdedigen en het gezag in den vreemde handhaven.’ ‘Toen ik dat papier tekende, was ik dronken,’ zei ik, ‘ik heb daartoe nooit besloten en ik heb nu besloten weg te gaan, want ik ben niet geschikt hiervoor. Vraagt u het liever aan iemand die zich niet bij u verveelt.’ ‘Ga naar uw plaats,’ fluisterde hij benauwd. Het moet de angst van de generaal zijn geweest, die mij zo overmoedig maakte of een plotselinge vleug van dronkenschap die in mij opwelde. Ik zei:

*Ik heb larie aan een generaal
En aan zijn oliedomme oren
Ze zijn te klein en zonder lel
En zijn snor belt veel te veel naar voren.*

De generaal had een wenk gegeven aan de muziekkapel en deze zette een oorverdovend luide mars in. Ik kon mijn gedicht niet voltooien, maar salueerde, draaide mij om en marcheerde op de maat van de muziek weg. Het was wellicht de vrijheid die ik zag wenken of een herinnering aan Lyda, dat ik zo vrolijk was en meefloot met de uitbundige melodie van de piccolo. In die nacht heeft zij gefluisterd met een donkere stem, zoals geen vrouw mij ooit heeft toegesproken: ‘Liefste lieveling’, en deze woorden hoorde ik dansen in mijn hoofd.

De soldaten hadden zich een halve slag omgedraaid, zodat zij nu met hun rug naar de kazerne stonden en er kwam deining in hun onoverzienbare massa. De ene na de andere groep zette zich in beweging en het leek alsof de gehele menigte in grote klompen door elkaar werd gemalen. Om niet tussen ze verpletterd te worden ging ik achter een groep aanlopen. Nadat we een paar keer hadden rondgedraaid, zag ik tot mijn vreugde dat we in de richting van de poort marcheerden en toen we er buiten waren en de grote stoet, met de muziek voorop, afzwenkte naar waar het stadje had gestaan, sloeg ik, op correcte wijze marcherend en zwaaiend met mijn beide armen, de tegengestelde richting in. Er was niemand die er aan dacht mij terug te roepen of te achtervolgen, want

er was geen enkel voorschrift dat in dit geval voorzag. Er kwam mij een met puin geladen vrachtauto achterop, die ik aanhield en die mij meenam naar Amsterdam.

Toen ik langs de Amstel liep, hoorde ik de straatorgels spelen en zag de vlaggen wapperen op de torens en statig neerhangen op de grachten. De gehele verdere dag zwierf ik rond, samen met de vele mensen die door de stad trokken, waardig en glimlachend en, als ik, met tranen in hun ogen. Het waren de tranen en de glimlach van Amsterdam, want Amsterdam is een groot en onbegrijpelijk levend bestaan, met een hart dat klopt en ogen die glanzen als de wolken over zijn torens scheren. Deze glimlach en tranen vond men die dag terug, overal in de stad, bij de etalagepoppen in de Kalverstraat, in plantsoenen en stille stegen. Toen het avond werd was ik op de Leidsegracht, waar lampions brandden en jongens en meisjes zingend rondtrokken achter een harmonicaspeler. Hier stond ik eens met Lyda, dacht ik. Zij brengen ons hulde met de scherven van licht, die neerklateren in het water en de lange uithalen van de harmonica, die in andere straten worden overgenomen en herhaald, tot zij aan de uiterste stadsrand hoog in de lucht uiteenspatten in kleurige pijlen en sterren. Ik liet mij rondzwieren in de zweefmolens op de Westermarkt en dwars door de kakofonie van draaiorgels, trompetten en trommen en de knallen van het kop van jut werd ik onweerstaanbaar aangetrokken door het licht dat uit de schiettenten stroomde. Daar stonden, in een troosteloze ruimte, door bib-

berend doek omgeven, voor een bizarre uitstalling van vaasjes, papieren bloemen en kapotte pijpen, bleke meisjes, die geweren laadden en zich bukten voor ieder schot. Zij zijn de enigen op de wereld die geen vreugde kennen en zichzelf vervloeken om hun bestaan. En in de Jordaan danste ik met meiden, verkleed als matrozen, met fonkelende ogen en fonkelend in iedere beweging van hun lichaam, tussen grotesk uitgedoste paren, die werden toegejuicht door vrouwen met petten op en mannen als opoes verkleed, die op de stoepen stonden en uit de ramen hingen.

Variaties op generalen

's Middags werd ik wakker. Ik lag op de divan in de huiskamer en Katrijn stond naast me. Ik ging rechtop zitten, toen ik haar zag. Tegelijk viel ze me om mijn hals en zette zich op mijn schoot. De stijging die mijn hoofd moest maken en de diepe val van het hare leken heel lang te duren en al die tijd dacht ik: wij zijn volkomen vreemd aan elkaar. Nooit zal ik voor haar de glimlach vinden, die rechtstreeks komt uit de binnenkant van mijn gezicht en geen blik van haar zal ooit werkelijk bloeien. Wij spelen onze glimlachen en liefdevolle blikken slechts, omdat het nu eenmaal zo in alle boeken staat. Toen kusten wij elkander en vertelden hoe blij we waren elkaar weer te zien. Maar opnieuw zag ik het onbeschrijfelijk gebaar dat voor mijn biografen is verloren gegaan en ik ergerde mij aan de schikking van de voorwerpen op de schoorsteenmantel. Ik stond op en ging mijn pijp stoppen. 'Hè, die nare pijp,' zei ze, 'je geeft nog meer om je pijp dan om mij.' 'Mijn pijp geeft mij veel wonderlijke gedachten,' zei ik, 'en de wolkjes die ik uitblaas zijn nog grilliger dan de gedichten die ik zou willen maken. Is het een wonder, dat ik van hem houd? Als ik meer hield van hem dan van jou, dan kun je me dat toch niet verwijten? Want de liefde is wel een spel dat met veel toewijding moet worden gespeeld, maar je moet de kaarten geschonken krijgen. Ik zou kunnen zeggen, waarom houd je niet van mijn

pijp? Als je van mij hield zou je ook van hem moeten houden, want de geur die ik er mee door het huis verspreid is mijn geur en zijn grijze rook zijn de contouren van mijn wordende gedachten, die vervluchtigen vóór zij zijn gevormd. Ik heb je nooit kwalijk genomen dat je mijn gedichten gebruikte om er knippatronen uit te maken, want misschien is deze scheppende functie wel hun hoogste bestemming, maar je moet mij tenminste de bezigheid laten uit rook gedichten te maken.’ ‘Ik zal het wel weer gedaan hebben,’ zei ze boos, ‘wat kan ik er aan doen dat ik die nare rook niet kan verdragen? Ik kan je niet uitstaan als je de hele dag aan je pijp zit te zuigen.’ ‘Je hoeft toch niet jaloers op hem te zijn,’ zei ik. ‘Dat is gemeen!’ zei ze stampvoetend van woede, ‘ik zie het wel, je houdt niet meer van me, je hebt liever je pijp.’ Ze nam een vaas van de schoorsteen en wierp die naar mij. Ik ving hem op en zette hem op de tafel, maar ik was juist te laat voor de volgende. Hij viel in scherven voor mijn voeten. ‘Bommen maken nog meer lawaai,’ zei ik en ik schoof een stoel voor de boekenkast. Zij klom er op, greep de grote vaas die bovenop de kast stond en wierp die op de grond. Ik verliet de kamer om mij te gaan verkleden. Zij vloekte en schold mij na, als een kerel.

Toen ik terugkwam was ook de vaas die ik op tafel had gezet gebroken. Zij zat in een fauteuil, met haar kimono aan en trok het gezicht, waarmee ze ontzettende hoofdpijn placht aan te duiden. ‘Je zult het vreemd vinden,’ zei ik, ‘dat ik niet zoals anders bij je neerkniel en, ook al weten wij beiden wel dat je

niets mankeert, zal proberen je pijn te stillen, je fabels van Lafontaine voorlezen en praten over de oneindigheid. Ik heb besloten weg te gaan. Wij passen immers niet bij elkaar?’ Zij stond op, met draaiende ogen, en gilte: ‘Ik wil je niet laten gaan! Als je gaat, hang ik mij op!’ ‘Ik zou je uitvoerig willen zeggen, hoe dom we zijn geweest,’ zei ik, ‘van het eerste ogenblik af. Het is gevaarlijk dromen te enten op een wereld die anders wil dan onze dromen. Wij zijn zo ongeduldig en oneerlijk geweest. Wij hadden rustig moeten kunnen afwachten. Maar je wilt nu toch niet luisteren. Als ik nu blijf, zou ik even kwaad worden als jij en er zijn al zoveel vazen gebroken. Adieu.’ Zij liet zich achterover vallen op de divan, kreunde en zei: ‘Ik sterf.’

Toen ik op de trap liep voelde ik dat er tranen over mijn gezicht gleden. Men kan soms heel arm en ontgoocheld zijn op een trap met een versleten loper, waar het tocht en het ijzerdraad van het boodschappenmandje altijd kapot is. Nauwelijks was ik buiten of ik hoorde een hevig gerinkel van glasscherven. Ik zag naar omhoog en dacht één ogenblik dat zij werkelijk uit het raam zou springen, maar zij bukte zich slechts om het theeservies op het trottoir te laten vallen. Ik ging weg en zag niet meer om. Onze kat liep met mij mee, maar bij de eerste zijstraat rende hij, met zijn staart in de lucht, naar huis terug. Daar moet zijn laatste alarmerend nieuws de storm hebben aangewakkerd, zodat de muren schudden en de spiegels van de wand vielen. Alle waterkranen lopen nu, dacht ik, de radio speelt luid en zij gaat matten kloppen.

Vannacht dwaalt zij in een gesteven nachtjapon door de verwoeste huiskamer en kijkt peinzend naar de gehavende lampekap.

Een politie-agent hield mij aan en vroeg: ‘Weet u waar Jan Klaassen woont?’ ‘Nee,’ zei ik, ‘wilt u hem spreken?’ ‘Ik moet hem arresteren,’ zei de agent, ‘hij schijnt op de Admiraal de Ruyterweg te wonen.’ Er woont bier geen Jan Klaassen,’ zei ik, ‘probeert u het eens op de De Ruyterkade. Waarom wilt u hem arresteren?’ ‘Hij is gedeserteerd en heeft een generaal beledigd,’ zei de agent. ‘Soms moet men de vlucht kiezen om vrij te worden,’ zei ik, ‘en generaals zijn zo gauw beledigd.’ ‘Het is trouwbreuk,’ zei de agent. ‘Misschien heeft hij het wel juist uit trouw gedaan,’ zei ik, ‘ieder mens heeft zo van die goden, die hij trouw moet blijven om te kunnen leven. Misschien is hij wel een dichter. Dat zijn van die rare mensen. Zij zijn zo gewend te liegen en zijn zo trouw aan hun leugens, dat ze voor geen trouwbreuk terugdeinzen.’ ‘De mensen die ik arresteer, zijn altijd raar,’ zei hij, ‘ik heb daarin veel ervaring gekregen. Ik heb ontdekt dat eigenlijk iedereen raar is en daarom zeg ik u dat ook iedereen gevaar loopt eens te worden gearresteerd. We zijn er dag en nacht mee bezig en toch komt er nooit een einde aan de arrestaties. Het ergste is dat ik weet dat ik zelf ook eens aan de beurt moet komen. Dat kan mij soms erg benauwen, mijnheer. Het is het beste om daaraan niet te denken, want per slot van rekening is het werk toch niet onplezierig.’ ‘Zullen we een borrel gaan drinken?’ vroeg ik. ‘Nee,’ zei hij somber, ‘ik heb dienst. Ik moet arresteren.’ Ik gaf hem

een hand, wenste hem veel succes en ging verder.

Toen ik op het Leidseplein was, ging ik een café binnen en drank de borrels die ik de agent had aangeboden en dat waren er heel veel, want ik was hem zeer toegenegen. Volkomen eenzaam was ik binnengekomen en in mijn hoofd suisde het, alsof ik mijn oor tegen een schelp had gelegd en het ruisen van de branding hoorde, met daarachter de kreten van Katrijn, die dreigde te verdrinken. Maar nu was ik gemeenzaam met iedereen. Ik dwaalde het lokaal rond, hield vertogen tegen kelners en klanten en besepte eerst nu, hoezeer wij alien broeders en zusters zijn. Er was geen suizen meer in mijn hoofd, maar een dansende menigte van woorden. Een heer loofde mij, als vertegenwoordiger van de overheid, duizend gulden uit voor het mooiste gedicht van het jaar en spontaan schreef ik op:

*Ik breek vandaag met generalen,
Want ik ben zelf te broos
Om het nog te halen
Als ik ze langer als gezellen koos.*

‘Dit is nog slechts het thema,’ zei ik, ‘hier is de eerste variatie.’ En na, zoals gebruikelijk, de Muzen te hebben aangeropen, schreef ik verder:

*Vergeef mij, gebroken generalen,
En wees zo genereus
Mij te laten dwalen
Met een eigen neus,*

*Want ik ben gekozen
 Als een mededinger
 Van de broze dingen
 Naar hun schat,
 Die volgens het verhaal
 In hun stijfheid ligt gevat.
 Daarom mid
 Ik de taal
 Van uw gezelligheid.*

Ik dronk mijn glaasje leeg, klom op een kruk en schreef toen de tweede variatie:

*Als 't moet, vecht ik met generalen,
 Zoals ik vaak met regen vocht,
 Om mijn trein te halen
 Van dag naar nacht.*

*Nimmer scheen de maan zo broos
 Als op het kale bouwterrein,
 Dat ik, zonder met gezellen,
 Bij de laatste halte koos.*

‘Bravo!’ riep de heer en hij betaalde mij duizend gulden. Gelukkig dat de overheid geen verstand heeft van poëzie, dacht ik, en dat ik mij nog iets van vroegere gedichten wist te herinneren, want voor het maken van verzen heeft men de luciditeit van een zeer lichte dronkenschap nodig, maar niet de goede bedoelingen en exuberante vreugde waarvan ik nu ben vervuld.

Een kelner klopte mij op mijn schouder en zei: 'Er is een mijnheer voor u.' Ik keek om en zag de generaal staan. Hij kwam naar mij toe, met het papier dat ik getekend had in zijn hand en vroeg: 'Herkent u dit?' Ik nam het papier van hem over, vouwde het op, stak het in mijn zak en zei: 'Ja.' 'Geef mij dat document terug en volg mij!' brulde de generaal. 'Als u niet onmiddellijk aan mijn bevel gehoorzaamt, zal ik geweld gebruiken.' Hij trok zijn sabel en hief hem dreigend op. Ik liet me op de grond glijden, zette de kruk vlak voor hem veer, zodat zijn weg werd versperd en liep naar de plaats waar de biljartkeu's stonden. Ik greep er een, sprong op een stoel en, zwaaiend met mijn keu, riep ik: 'Niet anders dan over mijn lijk!' Hij schreeuwde: 'Ha! Je staat nu al te beven, lafaard! Ik zal je in stukken hakken!' Zo gingen wij enige tijd door elkaar te dreigen en welgekozen scheldwoorden toe te roepen, terwijl de kelners haastig de tafeltjes en stoelen opzij schoven en de mensen achteruit duwden om ons ruimte te geven voor het gevecht. Ik sprong van mijn stoel en wij slopen om elkaar heen, terwijl wij nog steeds beschimpingen gromden. Toen waagde ik het aarzelend hem een stoot te geven met de keu, maar hij weerde hem af met een harde slag en ik zag het staal gevaarlijk boven mijn hoofd flitsen. 'Ik zal beginnen met je een oor af te hakken!' riep hij honend. Nu ving ik, onder luide toejuichingen van het publiek, de slag op en probeerde een tegenaanval. Doch de generaal was mijn meerdere en dwong mij opnieuw tot de verdediging. Langzaam won hij terrein en drong mij steeds meer achteruit tegen het biljart. Ik sprong

er bovenop en gaf hem van daaruit onverwacht een harde slag op zijn hoofd. Hij vloekte, liep om het biljart heen en trachtte mij in mijn benen te houwen. Ik danste wild heen en weer en wist telkens de sabel te ontwijken. Toen klom hij ook op het biljart.

Nog gewagen mijn biografen met geestdrift van de heldhaftigheid waarmee ik daar, onder een doodse stilte, heb gestreden, maar opnieuw werd ik achteruit gedrongen.

Ik waagde mijn laatste kans, sprong van het biljart en kroop er onder. Terwijl de generaal mij probeerde te vinden en naar alle kanten om zich heen sloeg, dook ik van de andere kant op en stak hem de keu tussen zijn benen. Met een zware slag, die het stof tegen de zoldering joeg, viel hij voorover, steeds nog zwaaiend met zijn sabel. Ik sprong bovenop hem, sloeg hem met de keu zo hard op zijn pols, dat hij de sabel moest laten vallen, nam hem in zijn kraag en smet hem de deur uit. ‘Ga naar Lyda en vertel haar dat ik je heb verslagen!’ riep ik hem achterna. Daarna nam ik de bloemen en flessen wijn in ontvangst, die van alle kanten werden aangedragen. Ik verscheurde het papier, zette de pet van de generaal op, hing mij de sabel om en tot diep in de nacht hebben wij mijn overwinning gevierd.

Wakker

's Morgens sleepten de caféhouder en zijn vrouw mij naar een kamertje en legden mij daar op een bed neer, waar ik tot de volgende ochtend heb geslapen. Vlak vóór ik ontwaakte, accumuleerden mijn dromen tot muziek; ik zag groteske gezichten en zo duidelijke taferelen van landschappen, steden en geheime hoeken van kamers en trapportalen, waar stille dingen staan, omgeven door de vreemdste woorden en gedachten dat ik er nog altijd gedichten over schrijf. Ik betreurde het dat ik wakker werd, maar toen ik opstond voelde ik een diepe zekerheid in mijzelf, die ik nooit tevoren had gekend, dieper nog dan die welke Lyda mij had geschonken en ik wist mij tegen veel gevaren bestand. Ik keek naar mijn armen en dacht: dit zijn slechts mijn binnenarmen, ik heb nog buitenarmen, die veel verder reiken en mijn buitenvoeten staan op een bodem die ik nooit eerder heb gezien. Soms spelen mijn buitenhanden met het lillend kwik der zon, de glazen stuiters der sterren en betasten de maan als een wonderlijke diamant. Daarom weet ik zoveel van de driftige en gevaarlijke wil van de zon en de glimlachende ontvankelijkheid van de maan en daarom verlang ik vaak naar het geluk van vochtig voorjaarslicht, want mijn buitenhanden zijn er langs gegaan, op zoek naar kieviten en leeuweriken.

Ik trad het lokaal, waar de walm van dranklucht mij bedwelmde, binnen en zong:

*Uit de droomsonate
Brak een traan vannacht,
Die op min hand en lag,
Toen ik ontwaakte.*

*Edelsteen
Gescheurd uit slaapspinrag,
Evenbeeld
Van droomglimlach,
In uw spiegelingen
Treed ik terug
In de diepe binnenkringen
Van allerdiepste
Herinneringen.*

*Morgenlicht,
Doe weer mijn ogen dicht
Tot op de zomen
Van zigzagdromen,
Waartussen vissen glijden
Die ontglipten
Langs glimlachlijnen
Naar het ongerept domein
Der nacht.*

*Edelsteen en morgenlicht,
Verenigt u in het gezicht
Van onheil en de branden,
Waarmee een giftige dag
Mij aan komt randen.*

Mijn biografen moeten er, bij hun beoefening der heuristiek, mee rekening houden dat de laatste regels veroorzaakt werden door mijnheer Duivel, die aan een tafeltje langs de kant was gezeten, achter een groot glas bier. Ik deed alsof ik hem niet zag, maar hij kwam naar mij toe en zei vriendelijk: 'Hoe gaat het met u? Komt u even bij me zitten.' Ik zette mij met hem aan zijn tafeltje en weigerde de havanna die hij mij aanbood. Hij stak zijn eigen sigaar op en zei: 'Ik kom u een voorstel doen. Ik betreur het dat wij, nadat wij aanvankelijk zo goed hebben samengewerkt, uiteen zijn gegaan. U zult moeten toegeven dat het niet mijn schuld was, maar het heeft weinig zin daarover nog te spreken. Ik houd niet van nakaarten. Ik heb over u in de krant gelezen en zou graag de oude betrekkingen weer aanknopen. Ik heb u een zeer voordelige aanbieding te doen. U kunt filiaalhouder bij me worden. Het is een levenspositie.' Ik onderbrak hem en zei: 'Ik heb besloten nooit meer bij u in dienst te treden.' 'Ik begrijp uw reactie volkomen,' zei Mr Duivel, 'het is altijd goed het gevoel te laten spreken, maar u moet u trachten los te maken van het verleden. Ik geloof niet dat de bezwaren die u oppert onoverkomelijk zijn. Als wij verstandig met elkaar praten, moet er een uitweg zijn te vinden.' 'Mijn besluit staat vast,' zei ik. 'Wat uw laatste opmerking betreft,' zei mijnheer Duivel, 'ik ben bereid in zeer hoge mate, ja misschien wel voor honderd procent, aan uw financiële wensen tegemoet te komen. De beslissing daarover hangt natuurlijk niet uitsluitend van mij af, maar als ik u toezeg uw eigen volledig te zullen ondersteunen, kunt

u er zo goed als zeker van zijn dat ze worden ingewilligd.’ ‘Ik kom niet bij u in dienst,’ zei ik kortaf. ‘U moet niet te zeer in juridische verhoudingen denken,’ zei hij, ‘in feite is hier nauwelijks nog van dienstbetrekking sprake.’ Ik haalde mijn schouders op en zweeg. Ook mijnheer Duivel zweeg even en trok rustig aan zijn sigaar. Vervolgens zei hij: ‘Ik vind het niet prettig het onderwerp aan te roeren, maar ik moet u er nu toch aan herinneren dat u nog altijd bij mij in dienst bent. Ik heb nog een contract in mijn bezit dat door u is getekend.’ Hij haalde het uit zijn tas te voorschijn en liet het mij zien. ‘Als het moet kan ik u dwingen, maar ik vertrouw dat u zo verstandig zult zijn het niet zo ver te laten komen.’ ‘Ik ben tegenwoordig gewoon te vechten,’ zei ik, ‘ik heb pas een generaal verslagen.’ ‘Ik heb het verslag gelezen,’ zei mijnheer Duivel, ‘maar ik ben geen generaal en juist omdat u hem hebt verslagen kunnen wij goede zaken doen. Ik werk graag samen met flinke kerels.’ ‘Ik ben geen flinke kerel,’ zei ik, ‘ik ben eigenlijk erg bang, maar sours moet je je verweren, omdat er geen uitweg is. Als u me niet met rust laat, zal ik met u moeten vechten.’ Het was weer even stil. Toen sprak mijnheer Duivel heel langzaam, terwijl hij breeduit over het tafeltje leunde: ‘Dan zullen wij vechten. Ik daag u uit tot drie partijen schaak. Het contract zal ik aan de kelner geven. Wie wint krijgt het van hem terug. Neemt u het aan?’ ‘Ja,’ zei ik.

De kelner bracht ons een schaakbord en stukken en wij lootten om de kleur. Mijnheer Duivel trok wit. Zenuwachtig zette ik mijn stukken op. ‘Kunt u

schaken?’ vroeg hij. ‘Een beetje,’ zei ik. ‘Dan zal ik niet veel moeite met u hebben,’ zei hij opgewekt, ‘over een uur is het afgelopen. Hier is mijn eerste zet.’ Hij schoof een pion twee velden vooruit. Voorzichtig schoof ik mijn tegenovergestelde pion één veld naar voren. Voordat men het goed beseft, is men in een hevige strijd gewikkeld. Langzaam valt de wereld om ons heen weg voor deze meedogenloze wereld van vormen, die wij zelf opbouwen en bezielen met onze wil, maar die wij nauwelijks in bedwang kunnen houden en die zich altijd weer anders kristalliseert dan wij ooit ervoeren.

Mijnheer Duivel had een schuine rij van pionnen voorwaarts geslingerd, die ik aan beide kanten trachtte te verbreken. Maar ik zag, dat ik aan één kant te vroeg was begonnen en mijn zwakste plek had bloot gegeven. Voorzichtig probeerde ik het te herstellen. Doch dit gevecht laat geen teruggang toe, de gevolgen van iedere daad zijn onafwendbaar en men is gedwongen de erfenis van zijn fouten tot het einde te dragen. Een onvolkomen verleden beheerst ons en slechts tastend kan men zijn macht doen gelden over de toekomst. Mijn voorzichtigheid had mij nog meer in het nauw gebracht. Handig manoeuvreerde mijnheer Duivel met zijn paarden. Ik zag de grillige ontembare dieren onontkoombaar naderen en begreep dat mijn ondergang onafwendbaar was. Zij sloegen gaten in mijn stelling en achter ze doemden machtige torens op en het ontzaglijk geweld der koningin. Mijn logge koning zette zich schommelend in beweging, maar steeds meer wegen werden hem afgesneden en

hij zag zijn getrouwen om zich vallen. De koningin drong het verwoeste gebied binnen, in geheime verbinding met een verre raadsheer, en in een paar zetten was ik mat.

‘Wilt u de volgende partij nog spelen?’ vroeg mijnheer Duivel, ‘u moet hebben gemerkt dat ik op zijn minst een klasse beter speel.’ Ik zweeg en zette mijn stukken op, met het vaste voornemen hem deze keer te verslaan.

Onafzienbaar en onberekenbaar is de weg die naar zijn koning leidt, dacht ik. Ik zal beginnen met een heerschappij te vestigen om hem daarna aan te vallen waar zich zijn zwakste plekken voordoen en dan zal ik tenslotte zijn koning wel bereiken. Rustig plaatste ik mijn stukken op welgekozen velden en langzaam groeide mijn macht. Ik merkte nu ook hoeveel bluf er was in zijn daden, want nu hij niet de gelegenheid had tot een schouwspel, onthulde hij hoe arm hij was aan eigen woorden en gedachten. Ik heb hem al in verwarring gebracht, dacht ik, want doelloos en zonder verband kruisen zijn stukken in het kleine gebied dat ik hem nog heb gelaten en wanneer hij even uitglijdt, zal zijn zwakke vesting ineenstorten.

Met een forse stoot trachtte hij zich te bevrijden. Ik voelde dat ook dit bluf was en dacht lang na. Met deze leugens doet hij dagelijks zaken, dacht ik, en beheerst hij de wereldmarkten en conferentiekamers. Begrijpt dan niemand de valsheid van zijn gebaar en de armzaligheid zijner woorden? Ik zal hem met een schonere leugen bestrijden. Achteloos offerde ik mijn toren en juist toen hij dacht gewonnen te hebben ver-

schoof ik met mijn pink een onopvallende pion, liet mijn looper schuin over het bord flitsen en zette hem mat.

‘Dat hebt u aardig gedaan,’ zei mijnheer Duivel, ‘maar nu gaat u er aan.’ Hij schoof de pion voor zijn koning naar voren en ik liet de mijne er tegen botsen. Met een energiek gebaar schoof hij een tweede onstuimige pion naast de vorige. ‘Neemt u hem maar. Ik geef hem u cadeau,’ zei hij. Ik zal hem nog scherper antwoorden, dacht ik. Ik nam de pion niet, maar richtte mijn looper op zijn zwakste punt. Het was duidelijk dat hij daarop niet gerekend had en alles op één kaart had gezet. Hij verschoof met een ruk op zijn stoel en trachtte zijn teleurstelling te maskeren door het gebaar, waarmee hij zijn koningin achter de vooruitgeschoven pionnen plaatste. Ik lokte haar naar mij toe en gretig viel zij midden in mijn linkerzijde. Door een snelle beweging sloot mijn toren haar in en zij werd verslonden door de ijlings huiswaarts kerende looper. Ik verwachtte dat hij zou opgeven, maar toen ik het bord overzag, merkte ik dat hij een nieuwe koningin had opgesteld. ‘Dat is tegen de regels,’ zei ik. ‘U bent begonnen,’ zei hij, ‘als het om contracten gaat, kent u ook geen regels. Deze strijd gaat om het hoogste recht. Wat moet er van de wereld terecht komen, als het niet meer wordt geëerbiedigd? Ik zal het met alle middelen die mij ten dienste staan verdedigen.’ Hij leegde een doosje met stukken en zette ze op op de ruiten van het tafelkleedje. ‘U bedoelt niet het recht, maar uw macht,’ zei ik, ‘ik zal mijn vrijheid tot het laatst verdedigen.’ ‘U bedoelt niet de vrijheid,

maar de anarchie,' antwoordde hij scherp. Ik maakte mij meester van de zwarte stukken uit het doosje en zette ze eveneens op het tafelkleedje. Een enorme macht van pionnen liet ik, op het bord en aan beide zijden er van op het tafeltje, langzaam oprukken, met lichte en zware officieren er achter, die zich gereed hielden voor snelle uitvallen. Toen ik hem opnieuw onder de voet dreigde te lopen en triomferend naar hem opzag, zat hij niet meer op zijn plaats. Ik dacht dat hij nu had opgegeven, maar toen ik rondkeek zag ik hem op de vloer kruipen, waar hij haastig nieuwe stukken opstelde op de tegels. Nauwkeurig nam ik zijn posities waar, liet mij door de kelner nieuwe stukken brengen en zette ze achter stoelpoten en in het schemerdonker onder het biljart.

Bijna de gehele dag duurde de slag. Om ons te vrijwaren van een overgrote en hinderlijke publieke belangstelling was de zaak die dag gesloten en het gehele Leidseplein was afgezet, opdat het straatruoer onze concentratie niet zou breken. Alleen de caféhouder, zijn dikke vrouw en de kelner waren getuige en sloegen, leunend over de toonbank van het buffet, het afmattende gevecht in angstige spanning gade. De laatste voorraden aan stukken waren nu uitgeput en telkens als er in de strijd één viel, wierpen wij het over de toonbank, zodat het onbereikbaar was voor de ander. Ik liet de enorme macht van mijnheer Duivel ver oprukken en posteerde ondertussen paarden en koninginnen onder de tafeltjes langs de wand. Toen hij na schermutselingen met mijn voorposten onder het biljart, met zijn hoofdmacht op de zware wal van

mijn pionnen stiet, viel ik hem in de rug en zijden aan. Het leek, alsof hij na de eerste verwarring de aanval zou afslaan, maar op het beslissende ogenblik liet ik mijn torens neerdalen, die op de randen van het biljart stonden opgesteld en mijn lopers zeilden van de vensterbanken midden in het gewoel neer. Een verwarde strijd van man tegen man ontstond. De caféhouder en zijn vrouw waren onder de toonbank gekropen om zich te beschermen tegen de regen van stukken die in hun richting werden geworpen, en de kelner was, uit louter angst, aan de andere kant van het lokaal op een stoel gaan staan en sloeg de handen voor zijn gezicht.

Na twee uur hadden wij elkanders strijdmachten vernietigd. Er was geen stuk meer over en mijnheer Duivel zei: ‘Het is remise. Mijn koning staat achter de paraplubak. De tweekamp is onbeslist. Ik behoud dus het contract.’ Verwarde haren plakten op zijn bezwete voorhoofd, zijn stem was hees, zijn jasje verfomfaaid en er was een scheur in zijn broek. ‘Ik wist wel waar uw koning stond,’ zei ik, maar het is geen remise, want mijn koning staat onder die stoel en onder de deurmat ligt nog een pion van mij die er voor bestemd is koningin te worden.’ Hij overzag het lokaal, berekende de afstand en riep: ‘Het is toch remise, want geen pion zal de muur bereiken.’ ‘Dat zullen we eens zien,’ zei ik. Hij verloor zijn zelfbeheersing, vloekte en schreeuwde: ‘Goed dan, kom maar op! Ik houd hem wel tegen!’ Bevend van woede ging hij op de plaats van zijn koning staan en stak het stuk in zijn zak. ‘Probeer mij maar te verslaan! Je krijgt me er niet

onder, plebejer!’ Ik verzocht de kelner op de mat te gaan staan en fluisterend spraken wij af, waar wij elkander zouden ontmoeten. Vervolgens kroop ik onder de stoel en daarna zetten wij ons alle drie in beweging. Op het afgesproken punt trof ik de kelner, gaf hem een hand en samen drongen wij mijnheer Duivel langzaam achteruit. Toen hij geheel tegen de muur stond moest hij voor mij uitwijken en ik trok de kelner naar de muur. Plechtig ging ik naar het buffet, gaf de waardin een hand en nodigde haar uit de kelner te vervangen. Toen haar reusachtige gestalte zijn plaats had ingenomen, was mijnheer Duivel verdwenen. Zijn nietige koning lag hulpeloos voorover aan mijn voeten.

Uitgeput viel ik op een stoel. Alle geluiden vervaagden en ik verzonk in een grauwe duisternis. Na een poosje hoorde ik weer stemmen in de verte. Langzaam herinnerde ik mij waar ik mij beyond en iemand vroeg mij: ‘Hoe is uw naam?’ ‘Jan Kla., Jan Klaver,’ zei ik en ik opende mijn ogen. Voor mij stond de reusachtige gestalte van Dr Dood. ‘Laat mij u als eerste mogen feliciteren met uw overwinning,’ zei hij. Zijn stem was nog harder dan de eerste keer en zijn zwarte ogen doordringender dan ooit. Hij drukte mij de hand en ik rilde van de kou, die het merg van mijn gebeente be kroop. ‘U ziet er slecht uit,’ zei hij, ‘laten we een luchtje gaan scheppen.’ Willoos volgde ik hem en zwijgend liepen wij door de stad. Toen wij midden op de Overtoom waren, zei hij eindelijk: ‘Merk u niets aan Amsterdam?’ ‘Ja,’ zei ik, ‘misschien zijn het de bomen die zo kaal zijn of de enkele mensen die nog

door de lege straten voortijlen en even blijven staan voor de aanplakzuilen, misschien ook de kale klokken en parkeerborden die in de koude hun signalen uitzenden dat het tijdstip bijna is aangebroken, waarop ieder in huis moet zijn. Ik weet niet wat het is, maar ik geloof dat er een groot sterven op komst is.’ ‘Dat is het,’ zei Dr Dood, ‘het was eigenlijk een publiek geheim, maar vanochtend heeft het stadsbestuur het officieel bekend gemaakt door aanplakbiljetten en klokgelui. Nu zit iedereen in het stadion, de kerken en bioscopen, de minnaars liggen met hun minnaressen in bed en de sadisten slaan hun kinderen. De zakenlieden hebben een vergadering belegd in het beursgebouw om de toestand onder de ogen te zien en de dieven zijn bezig in te sluipen. Alleen de dronkaards zijn nog onkundig er van.’ ‘Men behoeft het hun niet te vertellen,’ zei ik, ‘want de dronkaards weten al zoveel dat andere mensen niet begrijpen.’ ‘Vindt u het dan niet belachelijk dat ze juist nu dronken zijn?’ vroeg Dr Dood. ‘Ze zijn niet meer belachelijk dan alle anderen,’ zei ik, ‘want wij zijn niet belachelijk omdat wij dronken zijn, maar omdat wij sterven moeten op een ogenblik waarop blijkt dat alles vergeefs is geweest.’ ‘Ja,’ zei Dr Dood, ‘leven is altijd vergeefs, er is slechts een bezigheid die niet vergeefs is: het leven vernietigen.’ ‘Ha,’ zei ik, ‘dat dacht u maar. Weet u wel dat wij dichters graag bouwvallen bezingen? Er bloeien daar veel vreemde woekerplanten.’ Hij keek mij vijandig aan en ik begreep dat zijn dromen even eindeloos waren als de mijne. Wij waren nu in de Eerste Helmersstraat, die onafzienbaar lange gore

goot tussen twee trieste uiteinden der wereld. ‘Kijk, het is bier al begonnen,’ zei Dr Dood en hij bleef staan voor een venster, ‘komt u wat dichterbij, dan kunt u het goed zien.’ Wij drukten beiden onze neuzen plat tegen de ruit en zagen in een kamer het opgebaarde lijk van een jonge vrouw, in een schone nachtjapon en met haar handen gevouwen. ‘De mensen die hier zoëven in deze kamer hebben gehuild, zeiden natuurlijk, dat zij er liever uitzag dat ooit tevoren,’ zei Dr Dood schamper. ‘Misschien hadden zij wel gelijk,’ zei ik, ‘want wat is er mooier dan dit beeld, dat geen enkele bede meer tot leven zal wekken? De illusie die haar deed glimlachen, is al uit haar ogen geweken, maar de glimlach heeft zich in haar vastgezet, als om haar aftocht te dekken, todat haar vlees zal verrotten en worden weggevreten. Is er iets mooiers dan zo glimlachend op een grens te blijven staan, terwijl de kleur der wangen nog niet eens is geweken? Het is zo mooi en onbegrijpelijk dat ik hier altijd zou willen kijken naar dit geheime ademhalen. Haar glimlach is onherstelbaar en onherstelbaar is ook de breuk met de liederen die zij in dit huis heeft gezongen en de woorden die zij heeft gesproken, hoe wanhopig men haar ook zou smeken nog eenmaal iets te zeggen. Voor enige uren is van haar lenigheid en soepele lach dit verstarde beeld neergeslagen, als een laatste aanduiding, maar morgen, als men haar begraven heeft, bezit men ook dit teken niet meer en kan men haar nog slechts ontmoeten in zijn dromen en in de voorwerpen, die zij eens heeft aangeraakt. Het sterven maakt de wereld wanhopig leeg, maar tegelijk veroorzaakt het bij wie

nog tot het laatst wil blijven leven een vreemd geluk, een volheid van herinneringen en daden die moeten worden verricht.’ ‘U kletst maar wat,’ zei Dr Dood, ‘die daden zullen even vergeefs zijn als de hare. Laten wij verder gaan.’

Wij wreven de vetvlekken die onze neuzen hadden veroorzaakt weg en keerden terug naar de Stadhouderskade, die geheel was uitgestorven. Alleen de kraaien vlogen er nog zwijgend rond en de mussen zaten versuft in de bomen. ‘Wonen er geen mensen meer in Amsterdam?’ vroeg ik. ‘Jawel,’ zei Dr Dood, ‘kijkt u maar, daar bij de Heinekens brouwerij.’ Onder de grote massieve kubus van het gebouw zag ik langs de muur een lange donkere rij van mensen staan, mannen, vrouwen en kinderen, die zo nu en dan langzaam opschoof naar de poort. Politie-agenten bewaarden de orde. ‘Waarop wachten ze?’ vroeg ik. ‘Op het grote sterven,’ zei Dr Dood, ‘allen wier achternaam ligt tussen A en Alewijn moeten zich vandaag melden. Zij zullen hier de hele nacht nog staan om geregistreerd te worden en morgenochtend worden zij geëxecuteerd.’ ‘Waarom zijn ze dan zo rustig?’ vroeg ik. ‘Ze geloven het niet,’ zei Dr Dood, ‘ze denken, dat het een formaliteit is en dat ze zich er wel uit zullen praten. Ze geloven wel in het sterven van anderen, maar niet in dat van zichzelf. Er zijn maar enkelen die het geloven. Kijk, ze dwalen rond in de Ferdinand Bolstraat en proberen op de hoeken van de zijstraten handelaren aan te klampen, die heimelijk namen hebben opgekocht, om tegen hoge prijzen een naam van ze te kopen, die begint met een Z.’ ‘Ze

fladderen rond als verdwaalde vogels, vlak voor het donker wordt,' zei ik, 'en ik zie nergens handelaren staan.' 'Nee,' zei Dr Dood, 'ze zijn te laat, want de namen zijn al lang uitverkocht. De hele nacht zullen zij door de stad lopen en zich vertwijfeld afvragen wat zij moeten doen: zich melden, met de kans dat het goed afloopt of zich schuil houden, met de kans zwaar te worden gestraft. Laten we verder gaan. Klaver is nog niet aan de beurt.' Hij sprak de naam met nadruk uit en ik huiverde. Hij bracht mij naar een groot gebouw in de Vijzelstraat. Wij gingen een deur binnen, waarop stond: 'Dr M. Dood van Pierlala, Districtsbureau Amsterdam-Centrum, Wijk C'. Toen wij ons naar de lift begaven, hoorde ik schrijfmachines ratelen en ik vermoedde dat er achter de deuren veel mensen zaten, die druk aan het werk waren, maar ik zag niemand. Op de bovenste verdieping stapten wij uit de lift en kwamen in een klein kamertje, waar rood pluchen stoelen en fauteuils om een ronde mahoniehouten tafel stonden. Er hingen veel portretten aan de wand, overal stonden schemerlampen met rose en lichtblauwe kappen en vazen met kunstbloemen en er hing een wonderlijk zoete geur. Dr Dood opende een glazen deur. Wij gingen op het balkon staan en keken uit over de stad. 'Er is één manier,' zei Dr Dood, 'om aan dit alles te ontkomen. Ik heb een uitvinding gedaan waardoor men de dingen op een andere manier leert zien. De enige wijze om onze daden niet vergeefs te maken bestaat in geen daden meer te verrichten, de pijn ontkomt men door hem te ontkennen en de korte duur onzer lusten door ze niet meer na te

streven.’ Hij had een lange stalen buis in zijn hand, die van boven rechthoekig was omgebogen. Aan het einde hing er een koord, uit, met onderaan een lus.

‘Als u uw hoofd door dit venster steekt, zult u zien dat alle problemen verdwijnen en dat u bevrijd wordt van uw kleine ik. Vele dingen zullen wegvallen en wat er overblijft zult u anders zien.’ ‘Ik weet wel dat al deze roerloze huizen en kerken hun eigen dromen hebben,’ zei ik, ‘en onverschillig zijn voor elkaar. Zij lijden geen pijn, als hun muren worden gescheurd en ze zijn niet bang te worden afgebroken. Ik verkies mijn dromen toch boven de hunne en heb liever mijn kwetsbaarheid dan hun koude verstarring. Ze zijn nog banger dan ik, want zij durven zich zelfs niet bewegen. Eén nacht ben ik bij Lyda geweest, omdat ik mij bewegen kon, en deze éne nacht weegt tegen duizenden dagen op. Ik weet wel dat daden vergeefs zijn, maar overal op de wereld heeft men uit snippers en lorren spelen gemaakt, waaraan ik graag wil meedoen, want het is plezierig zich over te geven aan de verhevenheid en afgerondheid van een spel.’ ‘Probeer u het eens,’ zei Dr Dood en hij hield de lus vlak voor mijn gezicht, ‘u hoeft er maar een kleine beweging van uw ruggegraat en halswervels voor over te hebben. Als u het eenmaal hebt gezien, zult u anders spreken.’ Diep in mij voelde ik dat hij loog en ik zei: ‘Ik ben tevreden met dit gezicht op Amsterdam, op de dag van het grote sterven, want het herinnert mij meer dan ooit aan de dagen van het leven, toen deze windstilte en egaal grijze lucht nog niet gekomen waren. Kent u niet de huivering van uw handen voor het zonlicht en

de tintelingen van kleine dingen die ons verzoenen met het geweld der grote? Zo lang mijn naam nog niet aan de beurt is, zal ik doorgaan daarnaar te kijken.’ ‘Dan houdt u toch wel één ogenblik over om ze hierdoor te bekijken,’ zei Dr Dood. Ik voelde weer zijn diepe vijandschap en het werd mij duidelijk bewust dat ik in een groot gevaar verkeerde. ‘Geef mij even dat instrument,’ zei ik, ‘en kijkt u er eerst eens door. Dan kan ik zien hoe ik het doen moet.’ ‘Het is zo eenvoudig,’ zei hij, ‘dat behoef ik u toch niet voor te doen?’ ‘Ik ben erg verlegen,’ zei ik, ‘ik durf het niet, als niet eerst een ander het doet.’ ‘Och kom,’ zei Dr Dood, ‘daarvoor heb je niets te durven.’ ‘Het lijkt wel of u het zelf niet durft,’ zei ik, ‘of hebt u soms iets onplezierigs met mij voor? Anders zoudt u toch wel het voorbeeld kunnen geven?’ ‘Ik heb er niet anders mee voor dan u van mijn uitvinding te laten profiteren,’ zei hij. ‘Als dat zo is, dan kunt u het mij ook voordoen,’ zei ik, ‘als u het niet doet, dan vertrouw ik u niet.’ ‘Goed dan,’ zei Dr Dood en hij gaf mij de buis in handen, ‘kijk, u moet zo doen.’ Hij bracht zijn hoofd voor de lus. ‘Zo heb ik er ook al doorgekeken,’ zei ik, ‘maar ik zag niets.’ ‘Ja, maar u moet uw hoofd er helemaal doorsteken,’ zei Dr Dood. ‘Waarom doet u het dan niet,’ vroeg ik. ‘Het is toch duidelijk hoe het moet?’ zei hij. ‘Als u het niet doet, doe ik het ook niet,’ zei ik. ‘Vooruit dan,’ zei Dr Dood ongeduldig en hij stak zijn hoofd door de lus.

Welke vreemde wil was het die mij bewoog, toen ik hem een trap tegen zijn achterste gaf, zodat hij met de wankele balustrade naar beneden stortte en boven

de afgrond bleef hangen aan het koord? Ik voelde een ontzaglijke kracht in mijn armen komen opzetten en zwaaide hem triomferend rond als een molenwiek. Op straat had zich een enorme juichende menigte gevormd, in de vensters zwaaide men met vlaggen en zelfs op de daken stroomden mensen samen en danste men solo's op de schoorstenen. Maar snel begaven mij mijn krachten. Ik moest de buis loslaten en Dr Dood viel naar beneden, waar hij een gat sloeg in de mensenmassa, die zich snel naar alle kanten begon te verspreiden. Ik zag hem opstaan en met onwezenlijk grote stappen weglopen in de richting van de Munt, terwijl de mensen in paniek voor hem vluchtten en trachtten te ontkomen in de zijstraten. Wankelend verliet ik het balkon. Toen ik binnen was viel ik, met een rose schemerlamp in mijn armen, op de grond en moet het bewustzijn hebben verloren.

De volgende dag ontwaakte ik uit een diepe slaap. Ik voelde mij nog een beetje zwak, maar het zonlicht dat naar binnen viel gaf mij veel vertrouwen. Welke ervaringen hebben wij toch iedere nacht dat wij zo dikwijls met zeer vage herinneringen, maar als met een nieuwe bestemming wakker worden? Het was druk op straat en de trams rinkelden. Hoe zou het met het grote sterven staan? dacht ik. Ik kocht een krant en las dat er op grote schaal voorlopige vrijstellingen werden uitgereikt, want er was een nieuwe regeling getroffen. Zij wier naam tussen A en Alewijn lag, en voorzover zij zich hadden gemeld, waren 's morgens terechtgesteld, maar ieder kon zich daarmee verzoenen, want het was slechts gebeurd, omdat door een

administratieve vergissing de nieuwe regeling een dag te laat van kracht was geworden. Algemeen werd de waardigheid geprezen, waarmee volwassenen zowel als kinderen tot heil en vooruitgang der mensheid waren gestorven; geen gil was tot buiten het gebouw doorgedrongen. Ik was blij dat ik nog tot de levenden behoorde, want het is plezierig levend te zijn en niet dood. Lopen de doden wel eens in het zonlicht? dacht ik, en lachen zij ooit om een grap? Ik ga nu naar het Vondelpark om er de krachten op te doen, die het laatste gevoel van zwakte zullen verdrijven.

Toen ik op weg was naar het Vondelpark, bedacht ik zoveel als mijn biografen nooit zullen kunnen beschrijven, laat staan begrijpen, maar iets daarvan wil ik nog vertellen. Ik heb al zoveel verzwegen en over Lyda heb ik maar het kleinste deel gezegd. Toen ik mij zag spiegelen in de winkelruiten, lachte ik naar mijzelf en dacht: jij hebt de grijns van Jan Klaassen van de poppenkast. Je was bang voor de Hand, maar begrijp je nu, dat toen je ontvluchtte, er een hand in je is blijven steken die zijn bestaan heeft voortgezet? Zwart en warm is deze hand die met duim en pink is doorgedrongen in je benen, met wijs- en ringvinger in je amen en met de middelvinger in je hoofd. De palm van deze hand is de ondoorgrondelijke zachtheid van je buik en zijn rug doet je eigen rug spannen. Vertrouw op hem, want je bent het zelf. Je kunt hem niet ontvluchten en alleen door je hand te zijn kun je geboren worden. Begrijp je nu ook dat je nog veel zult moeten vechten? want je moet je hand verdedigen tegen ieder die hem belaagt, zelfs als je niet meer in

schikkingen of overwinningen gelooft. Je tegenstanders zijn zo geducht en Dr Dood behoeft nog slechts de laatste letters van je naam te weten.

Ik ging de poort van het Vondelpark door. Daar speelde een straatmuzikant op een fluit, want het voorjaar was die ochtend begonnen. Hoe armzalig fluittonen ook kunnen zijn, zij maken angstige mussen vrolijker dan ooit. Zij begrijpen niets van de wereld, maar vliegen van boom naar boom, omdat het plezierig is heen en terug te gaan in een eindeloze herhaling en de crocussen bloeien maar wat raak. Het moet prettig zijn in het voorjaar crocus te zijn en zo genotziek en verblind te groeien. Zij maken de grijsaards die op de banken zitten, tevreden en de jongelingen die naar de wolken staren, ongelukkiger dan ooit. Maar het is goed zo, want de jongelingen moeten zich oud voelen en zij zijn het gelukkigst als zij ongelukkig zijn. Hoewel de jongelingen en grijsaards alleen maar wolken en crocussen zien, zijn zij nooit zo dichtbij elkaar geweest in hun verwijdering.

Waarom zijn er niet meer voorjaarsdagen waarop zij kunnen samenkomen?

Waarom zijn er niet meer voorjaarsdagen waarop men de eerste kevers meent te zien kruipen in het jonge gras? Het kunnen ook Been kevers zijn die men ziet, maar niemand kan beletten dat men in de lente ogen heeft die meer zien dan de wereld biedt. Daarom neem ik nu maar aan dat er torretjes om de grassprietten rennen. Het is de laatste leugen die ik nodig heb, want ik wil mijn verhaal besluiten. Soms staan de torretjes van aangezicht tot aangezicht tegenover elkaar. Nie-

mand merkt hun schrik en zij gaan hun eigen weg verder. Zij aarzelen slechts even voor de eindeloze dorheid der wandelpaden en aanvaarden dan de overtocht in snelle zigzagbewegingen. En wie meer luistert dan hij luisteren kan, hoort zelfs het knarsen der aarde, als de wormen zich moeizaam naar boven boren.

Op een voorjaarsmorgen kan men veel begrijpen en ik schrok niet toen ik Katrijn zag wandelen. Ik wist de eindeloze zeeën die ons scheidden en toch behield ik deze tederheid, die zonder woorden is, die is gevoed met al onze gebaren en kleinste fluisteringen. Zal het water ooit zo blank en effen zijn dat wij het kunnen overtrekken?

Ik zag ook de anderen in het Vondelpark. Mijnheer Duivel zat koffie te drinken voor het Paviljoen, energieker dan ooit en bedacht op nieuwe transacties. De generaal reed er paard met een nieuwe sabel opzij en Dr Dood van Pierlala stond achter een boom te wateren. Ik ging ze allen tegemoet en dacht: de volgende voorstelling is begonnen.

Amsterdam-Warmenhuizen
1943-1946